



sabah ülkesi

üç aylık kültür-sanat ve felsefe dergisi

SAYI 48

Temmuz 2016

Hayal ve Hakikat Arasında:
Rüyanın Tabirini Aramak
Ekrem Demirli

Ölüme Dair Seküler Bakış Açısı
Ölümün Doğası ve Değeri
Steven Luper

Klasik, Modern Felsefeler
ve Din Açısından Ölümün Anlamı
Kasım Küçükakal

Kudüs'te Tasavvufi Hayat
Ali Qleibo

Osmanlı Mezarlık ve Mezar Taşı
Kültür Temelleri Üzerine Bir Deneme
Mehmet Kökrek

Biraz da Musiki Konuşalım
Hakan Alvan

Mahmut Erol Kılıç ve Hassan Dyck ile Söyleşi



Oku!

Kâinatı, doğayı oku!

Zamanı, anı oku!

İnsanı, câni oku!

Kitap oku!

sabah ülkesi

Kontakt/Irtibat:

Colonia-Alle 3 • D-51067 Köln
T +49 221 942240 200
F +49221 942240 201
E info@sabahulkesi.com

Herausgeber/Yayın:

IGMG - Islamische Gemeinschaft Milli Görüş e. V. gemeinsam mit dem Verein zur Förderung der morgenländischen Kultur e. V. Islam Toplumu Milli Görüş ve Sabah Ülkesi Derneği

Chefredakteur/Genel Yayın Yönetmeni:

Ali Çolak (V. i. S. d. P.)

Redaktion/Yayın Kurulu:

Ali Mete
Mehmet Kandemir

Im Auftrag von IGMG - Islamische Gemeinschaft Milli Görüş e. V. und Verein zur Förderung der morgenländischen Kultur e. V. durch PLURAL Publications GmbH erstellt.

İslam Toplumu Milli Görüş ve Sabah Ülkesi Derneği adına PLURAL Publications GmbH tarafından hazırlanmıştır.

Die Verantwortung für die Artikel liegt bei den Autoren.

Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazarlarına aittir.

Anzeigenservice/İlan Servisi:

T +49 221 942240 200
F +49221 942240 201
E info@sabahulkesi.com

Abonnement/Abonelik:

T +49 221 942240 200
F +49221 942240 201
E info@sabahulkesi.com

Jahresabonnement/Yıllık Abone Ücreti:

20 Euro

Für Vereinsmitglieder der IGMG kostenlos.

IGMG Genel Merkez üyelerine ücretsizdir.

Gestaltung und Druck/Tasarım ve Baskı:

Im Auftrag der Herausgeber durch PLURAL Publications GmbH erstellt.

Yayıncı adına PLURAL Publications GmbH tarafından hazırlanmıştır.

Auflage/Tiraj: 15.000

Sabah Ülkesi dergisi T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenmektedir.

ISSN 2195-6456-03



Ölüm her insan için kesin ve kaçınılmazdır. Fakat zamanı ve mekânı öncesinden bilinemez. Bu denli kesinlik ve biline-mezliği aynı anda koyun koyuna yaşatan ölüm, insanoğlu için tecrübe edilemeyişi ile de “hayatın” merkezinde durmaktadır. Ölüm bir arif için “uyanmak ve kavuşmak” demek iken, bir başka insan için yok oluş olarak görülür. Kimisi için bilinmeye-gi-diş, dönüşü olmayan bir yola çıkıştır. Kimisi içinse mahkûmiyet olarak tanımlanmış hayattan kaçmaktır. Dışarıdan bir bakış ile hakkında konuşulabilen diğer olguların aksine ölüm, kişinin bizzat kendisinin ölümlü oluşu ile hayatı kuran merkez kavram olarak karşımıza çıkıyor. Ölüm ile kendi arasındaki ilişkiyi korku, yok sayma ya da bilinemezlik ile kavrayan insanoğlu bu kavram üzerinden kendi anlam ve değerini de tanımlamış olmaktadır. Hayatın imkân ve sınırlarını anlama çabası ölüm karşısındaki tavrımızla sınırlıdır. Ölüm ve kendi ölümü hakkında düşünebilen tek canlı olarak insanın korkuları teke irca edilse elimizde ölüm korkusu kalır. Bu denli önemli oluşu ölümün aslında zıddı olarak düşünülen hayatın onsuz anlaşılamayacak oluşunda gizli. Ölüm karşısındaki korku hayatta kalmak isteğinin gücü ile anlaşılabilir.

Bu sayıda “ölüm” kavramını değişik yönleriyle ele alan ve bunu şu anki hayatlarımız üzerinde tefekküre vesile kılmaya çalışan bir dosya yapmaya gayret ettik. Ekrem Demirli ölünce uyanılacak bir uykuda görülen rüya olan hayatın tabirini aradığımız bir yolculuğa çıkardı bizi yazısıyla. Steven Luper, seküler düşüncenin ölümün doğası ve değeri hakkındaki yaklaşımını sundu. Kasım Küçükalp ölümün anlamının izini Klasik, Modern Felsefeler ve Din alanlarında sürdü. Mahmut Erol Kılıç ile mutasavvıfların ölüm ve hayata bakışları hakkında kapsamlı bir söyleşi sizleri bekliyor. Ömer Türker ölüm metafiziğini yazarken, Senail Özkan Budizm ve Hristiyanlık’ın ölüm karşısındaki tavrını takip ederek hayatı anlamlandırma biçimlerini karşılaştırdı. Ahmad Milad Karimi ölümlü olmanın insanı insan yapısını yazdı. Semih Ceyhan Tâhirül Mevlevî’den üç metin ile “ölümü, ölüm sonrası ahvâli” aktardı. Mehmet Kandemir ölüm kavramına kıyamet vechesinden bakarak, Yazıcıoğlu Ahmed Bican hazretlerinin Dürr-i Mekkûn adlı eserinden hakeretle İstanbul’un fethi ve kıyamet senaryolarını anlattı. Christina Aischa Ebner kötülük problemi ve ölümü Müslüman çocukların gözünden yazdı. Şeyh Hassan Dyck ile bugünün dünyasında ölümün kavranışından, sufilerin ölümü hatırlamaya dair pratiklerine uzanan bir söyleşi gerçekleştirdik. Mehmet Kökrek Osmanlı mezar taşları üzerinden bir kültürel okuma yaptı. Kültür Sanat bölümümüzde Ali Qleibo Kudüs’te tasavvufi hayatı yazarken, Kadri Akkaya Venedik’i alışkın olunanın dışında görmemiz ve düşünmemiz için fırsatlar sundu yazısıyla. Neyzen ve bestekâr M. Hakan Alvan ile biraz da musiki konuşmanın vaktidir diye düşündük. Yılmaz Gümüş, Büchner’in insanları başdöndürücü bir uçurum olarak gören Woyzeck meseli ile nice farklı konuyu düşünmeye kapı araladı. Bu sayımızda İsmail Kara ile İslamcılık üzerine yapılmış bir söyleşiyi de sizlerle buluşturuyoruz.

Bir sonraki sayımızda buluşmak üzere
Ali Çolak



18

FELSEFE

6 Hayal ve Hakikat Arasında:
Rüyanın Tabirini Aramak
Ekrem Demirli

10 Ölümüne Dair Seküler Bakış Açısı
Ölümün Doğası ve Değeri
Steven Luper

14 Klasik, Modern Felsefeler
ve Din Açısından Ölümün Anlamı
Kasım Küçükcalp

50

SÖYLEŞİ

18 Mahmut Kılıç ile Söyleşi
Abdürrahim Ayar-Ali Çolak

50 "Ölmeden önce öl"
Şeyh Hasan Dyck söyleşi
Ali Mete

54 İsmail Kara ile
İslâmcılık üzerine
Ahmet Faruk Çağlar



DOSYA

- 26 **Ölüm Metafiziği**
Ömer Türker
- 30 **Ölüm Karşısında
Budizm ve Hristiyanlık**
Senail Özkan
- 34 **Her nefis ölümü tadacaktır**
Ahmad Milad Karimi
- 38 **Tâhirülmevlevî'nin Ölümüne Dair
Üç Yazısı**
Semih Ceyhan
- 42 **Kıyamet ve İstanbul**
Mehmet Kandemir
- 46 **Müslüman çocukların
ölüm tasavvurları**
Christina Aischa Ebner



60



64



72

46

İÇİNDEKİLER



42



38



KÜLTÜR / SANAT

- 60 **Kudüs'te Tasavvufi Hayat**
Ali Qleibo
- 64 **Osmanlı Mezarlık ve Mezar Taşı
Kültür Temelleri Üzerine Bir Deneme**
Mehmet Kökrek
- 68 **Biraz da Müsiki Konuşalım**
M. Hakan Alvan
- 72 **Venedik'te Kimin Eli
Kimin Eli Üstünde**
Kadri Akkaya

SON ÜLKE

- 78 **Cinnet Klasik**
Yılmaz Gümüş

TANITIM

- 82 **Kitap Tanıtım**

Hayal ve Hakikat Arasında: Rüyanın Tabirini Aramak



“İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar.”

Hz. Peygamber

Ekrem Demirli

“Bir rüyadır yaşamak!” Duymayan kalmamıştır bu cümleyi; kimi doğru kimi yanlış anlayarak, kimi beğenerek kimi iç çekerek: ama herkes bir yerinden tutmuştur bu cümlelerin. Bazen rüya istediğimiz bir şeydir: “rüya gibi yaşamak” arzudur bizim için. “Rüya gibi bir hayat” tabiri bütün engelleri aşarak arzularımızı gerçekleştirdiğimiz hayata ermek anlamına gelir. Hem kendi hayatımızın rüya gibi olmasını ister, hem hayatı rüya gibi olanlara gıpta ederiz; edebiyata ve masallara düşkünlüğümüzün sebebi budur çoğu zaman! Bazen hayatımızın geride kalan kısmını ve yaşadığımız güzellikleri anlatmak üzere “rüya gibi geçti” deriz. Bu kez rüya içinde yaşadığımız ana karşı sığındığımız ve iltica ettiğimiz bir nostalji haline gelir. Rüyanın türleri vardır ve yaşadığımız hayatın niteliğini onlarla anlatırız. Memnun olmadığımız bir hayat için veya kaçmak ve hemen bitmesini istediğimiz bir durum şey için “kabus” tabirini kullanırız. Kabus sıkıntılı rüya demektir ve rüya bu kez korkularımızın, sıkıntı ve üzüntülerimizin adı hâline gelmiştir.

Rüyayı böyle cazip bir niteleme kılan şey nedir? Hiç kuşkusuz rüyayı cazip kılan, onun hayalle, hayalin ise tükenmeyen imkânlarla irtibatıdır. Biz “imkân” hâlini gerçekleşme (kesinleşme) haline yeğleriz ve sadece sevdiğimiz şeylerin gerçekleşmesini isteriz. Arzularımız gerçekleştiği ölçüde mutlu olur, gerçekleşmediğinde veya istediğimiz tarzda olmadığında üzülmürüz. İnsanın arzularının tam ve tekmilli bir şekilde gerçekleştirebileceği yegane yer hayal dünyasıdır: “Hayalde her şey mümkündür ve hayal en geniş imkân dünyasıdır.” Bir gecede krallar köle olabilir, fakirler zengin, zenginler fakir, hastalar iyi, mamur beldeler tarumar olur! İnsan bütün bu değişimden kendi adına en iyi payın çıkmasını ister ve hep umut eder. Bu kez rüyayla ilgili başka cümleler hayatımıza yerleşir: insan umut ettikçe yaşar veya hayal ettikçe yaşar âlemde! Bunlar hep arzularımızın gerçekleşmesini hayal ve rüyayla irtibatlı sayan ifadelerdir. Bu nedenle hayalin bir parçası olan rüyayı seviyoruz ve hayattan sevdiğimiz kısmı “rüya” diye anlatıyoruz. Başarmak istediğimizde veya başarıya yakın olunca daha iyiye ulaşmak varmak için teşvik ediyor; başarısız kalınca bu kez tekrar hayale kaçıyor, dış dünyada yitirdiğimizi hayal âleminde telafi etmek için mücadele ediyoruz. Uyanıkken hayal kuruyor, hülyaya dalıyor, uyurken yine hayal kuruyoruz. Uyurken görülen hayalin adı rüyadır! Bizim kurduğumuz veya bize kurdurulan bir hayal!

Hayal-rüya ile hayat arasındaki irtibat büyük düşünlülerde gördüğümüz kadim bir ilişkidir. Her filozof ve düşünür, hayatının bir döneminde şu soruyu sormuştur: “Acaba bir rüya görüyor olabilir miyiz?” Gerçeklik diye algıladığımız dünya bir yanılsama mıdır? Hepimiz rüya içinde miyiz? Hatta bu soruyu soranlar bu kez şöyle sormuştur: “Bütün bu olan biten bir rüya mıdır? Bu soruyu soran ben ise, rüya içinde uyandığı rüyasını gören –rüya içinde rüya- birisi miyim yoksa?” Vakıa eleştirel düşüncenin en iyi ifadelerinden birisi insanın kendine bu soruyu yöneltmesidir; üstelik bu bir varsayım değil, belki düşüncenin bu ilk merhalesinde gerçeğe en yakın durum bile olabilir. Hatta sorunun muhtemel cevaplarından birisi şu bile olabilir: “Bir rüya gördüğümüzden niçin kuşku duyalım ki?”

“Bir rüyada olabilir miyiz?” ve “Düşünmek rüya içinde yeni bir rüya görmek midir?” Bu cümleleri farklı tarzlarında Doğu’da ve Batı’da büyük düşünürlerde görebiliriz. Metafizik düşüncenin başlamasını anlatan mağara-mağaradan çıkış bir uyanma hikâyesidir gerçekte! Daha sonra Müslüman düşünürlerde de bu rüyadan uyanmanın izleri görülür. Gazalî’de aynı tarz benzetmeler geçer, İbnü’l-Arabî’de geçer. Sufilerin büyük kısmı rüyalarından uyanmaktan söz eder: hab-ı gaflet (gaflet uykusu) tabiri tasavvufun en yaygın eleştirel kavramlarından birisi olarak bu düşüncüyü anlatır. Descartes’in felsefesinde rüyadan uyanmak tabiri önemli bir eleştirel zemin teşkil eder. Bununla birlikte rüya için kullanılabilecek kavramlar bazen değişir. Daha doğrusu uykuda ve uyanırken gördüğümüz şeye verdiğimiz isimler değişir. Bazen gördüğümüzün bir serap –yanılsama- olup olmadığından emin olamayız ve her şey için “serap” tabirini kullanırız. Bu durumda serap uyanırken fakat genellikle sıkıntı altında –imkanın ortadan kalkmasıyla gerçekliğin bizi daraltması- arzu ettiğimizi görmektir: çölde su! Çölde susamış insan suya doğru gider, sonra gördüğünün serap olduğunu anlayınca hüsrana uğrar bir hâlde kalakalır. Bu durumda serap bir yanılsama hâlidir. Hayal, “mış gibi” durumudur. Masallarda dile getirilen “bir varmış, bir yokmuş” üslubu rüyanın ve imkân âleminin –hayal- dilini anlatır. Rüya da tam öyledir: gerçekte yok fakat varmış gibi tesir ederler.

Rüya insanın hakikat arayışında aşılması gereken bir merhale! Bir düşünür için “rüyadan uyanmak” düşünmeye başlamak demektir. Düşünmek eylemi rüyadan uyanmak ve hayalden kurtulmak demek olduğu kadar gerçeği olduğu hâl üzere idrak etmeye

çalışmak da genellikle hayale karşı verilen bir mücadeleyle mümkündür. Meselenin güçlüğü en iyi anlatan misallerden birisi ünlü Çinli düşünür Çuang-tzu'nun bir anlatımında geçer: "Bir zamanlar ben, Çuang Çou, düşümde bir kelebek, uçan bir kelebek olduğumu gördüm; mutluydum. Çou olduğumu bilmiyordum. Birden uyandım; kendimdim, gerçek Çou'ydum. Düşünde kelebek olduğumu gören Çou mu yoksa düşünde Çou olduğumu gören bir kelebek mi olduğumu anlayamadım."

Dedik ki, insanın rüyalarla ilişkisi inişli çıkış bir seyir takip eder; bazen rüyaya dalmak ve yaşanan hayat-tan uzaklaşmak, bazen kendimizi hayalin etkisinden kurtararak uyanmaya zorlarız. Ancak yine de rüyayla bağımız devam eder. Dinî düşünce bu noktada bize felsefeninkinden farklı fakat bazı unsurlarında ona benzeyen yeni bir bakış açısı getirir. Din dikkatimizi rüya görmeye değil, rüyanın anlamına ve tabirine yönlendirmekle bizi "yükümlü" tutar. İnsan rüya gören veya bundan haz alan bir varlık olarak yaşamamalıdır; gerçek insan rüyanın tabirinin peşinden giden ve bir tabir bulabilen kimsedir. Başka bir anlatımla dini düşüncede dikkate değer olan rüyanın kendisi veya hayatı bir rüya olarak görmek değil, rüyanın tabiridir. Tabiri olmayan rüya, okunmamış bir mektuptur! Bu durumda ister bir rüya görelim ister hayatı bir rüyaya çevirmek isteyelim, her hâlükarda bize düşen görev, rüyanın tabirini bulmaktır. Bu bakımdan dinî metinlerde iyi bir örnek rüya-hayat ve tabir irtibatını göstermek üzere zikredilir: Kur'an-ı Kerim'de bir peygamber olarak adı geçen Hz. Yusuf ve onun gördüğü rüya! Yusuf'un hikâyesi Kur'an'da "en güzel hikâye" olarak betimlenerek insanlığa anlatılır. "En güzel hikâye"ye yüzeysel bakan insan Yusuf'un maceralarla dolu hayatının okunmaya-anlatılmaya değer bir hayat olduğunu zanneder: içinde aile kavgalarının, düşüş ve çıkışların, ihanetlerin, en önemlisi güçlü ve cazip bir aşk hikâyesinin bulunduğu bir hayat niçin "en güzel" hikâye olmasın ki? Bu itibarla edebiyat tarihi böyle "güzel hikâyelerle" doludur zaten! Fakat dinî düşüncenin hakikat ve insan ilişkisi hakkındaki tahliline bakınca, Yusuf'un hikâyesinin niçin "en güzel hikâye" olduğunun nedeni ortaya çıkar. Yusuf'un rüyası bir rüya olduğu için veya yaşadığı hayat "mücadelelerle" dolu bir hayat olduğu için

dikkat çekici ve önemli değildir: Bir hikâye olması bakımından Yusuf'un hikâyesi herhangi bir insanın hikâyesinden veya rüyası başka birinin görebileceği rüyadan daha önemli veya daha güzel değildir. Herkes bir rüya görür, herkes bir hikâye yaşar. Bunların arasında derece farkı bulunsu bile hiçbir zaman bir mahiyet farkından söz edemeyiz. "Her gördüğünü Hızır bil!" denildiği gibi "Her insanın rüyası da bir Yusuf rüyasıdır" demek de mümkün, dikkatini sadece Allah'a odaklamış Müslüman metafizikçilerin perspektifiyle! O zaman şu soruyu sormamız lazım: Yusuf'un yaşadığını "en iyi hikâye" hâline getiren nedir? Bir rüyanın merkezinde gelişen bir hayat niçin "en güzel" hikâye olsun? Niçin Yusuf'un hikâyesini anlatmaya değer buluyoruz da başka birinin hikâyesini o kadar değerli bulmuyoruz?

Öyle görünüyor ki bu sorunun cevabı rüyanın kendisinde değil, tabirinde saklıdır. Hz. Yusuf herhangi bir insan gibi bir rüya gördü, sonra o rüyada sembollerde temessül eden unsurlarıyla bir hayat yaşadı. Bu itibarla hayat ile rüya arasında ayna-görüntü ilişkisi kurulabilir ki, Yusuf'un rüyasının önce hayatını anlatan bir ayna olduğunu düşünebiliriz. Yusuf kendi hayatını aynada-rüyada "kabaca" gördü; fark etti ki Allah onu bir maksat için hazırlamaktadır. Sonra yaşadığı hayat rüyanın aynası hâline gelerek rüyayı aynada tefsir edecekti: sufilerin zevk dedikleri şey! Yusuf'un gördüğü rüya on bir yıldız, güneş ve ayın kendisine "secde" etmesiydi. Burada secdenin zikredilmesinin dinî anlamıyla secde olmadığı aşikardır: çünkü din Allah'tan başkasına secde edilmesine müsaade etmez. Fakat bazen secde "amade kılınmak (teshir)" anlamında kullanılabilir ki kast edilen odur. Demek ki Yusuf'a varlık amade olacak, Yusuf Allah'a halife olacaktı. Babası rüyanın tabirini anlar ve oğluna rüyasını anlatmamasını söyler. Bunun sebebi kardeşlerinin kıskançlık duygusuyla ona zarar verebileceklerini düşünmesiydi. Ancak buradan "rüyayı anlatmamak" şeklinde bir ilke çıkartılabilir. Bu ilke özellikle rüyayla ilgili ortaya çıkan adap bahsinde zikredilir. Rüyada sembolle anlatılan maksat gerçekleştirmeye başlar. Bunun için Yusuf hâlden hâle, tavırdan tavra geçer: önce kardeşlerinin ihanetine uğrar. Yüzeysel bakış kıskançlık sorunu olarak anlatır hikâyeyi bize! Ancak gerçekte hadise Yusuf'un bir maksat

Kur'an-ı Kerim'de bir peygamber olarak adı geçen Hz. Yusuf ve onun gördüğü rüya! Yusuf'un hikâyesi Kur'an'da "en güzel hikâye" olarak betimlenerek insanlığa anlatılır.

için “eğitiminin” parçasıydı. Kardeşlerinin ihanetini öğrenecek ki Allah’ın affedicisi olmasının nasıl bir şey olduğunu kendinden ortaya çıkan “affetme” ahlakıyla idrak edebilsin. Sonra kuyuya atılması gerekecekti. Kuyuya atılmak veya kuyuya düşmek, insanın kemale ulaşma çabasında sürekli geçeceği bir eşiktir. Kuyuya düşen insan orada umudunu yitirmemeyi öğrenecek, o umutla Allah tarafından kurtarılacaktır. Bu sayede sebeplerin bulunmadığı durumda bile Allah’ın fail olduğunu görerek anlayacak, Allah’a olan imanı perçinleyecekti. Sonra pazarlarda köle olarak satılacak, değersizleşecek, itibarını yitirecek ve “ucuza gidecek”, kadri kıymeti bilinmeyecektir. Yusuf’un hikayesinde en dikkate değer cümlelerden birisi budur: *Ucuza satıldı!* Güzelliğiyle dillere destan olan Yusuf çok ucuza satıldı ve değeri hiç bilinmedi. Kuran-ı Kerim böyle diyor. Yeryüzünde her insan kadrinin ve kıymetinin bilinmediğini düşünürken Yusuf için söylenen bu cümleye ortak olur. Çünkü kadri ve kıymeti bilinmeyenlerin başında gelir Yusuf Peygamber! Demek ki her rüyanın tabirinde kadrinin bilinmemesi de olmaktadır. Bunlar insanın gerçek bir insan olma sürecinde aşmak zorunda olduğu insanlık merhaleleridir. Daha sonra tekrar itibar kazanacak, aşk yaşayacak, iftiraya uğrayacak, hapse düşecek! Hapis Yusuf için bir medrese olacak ve orada beklemeyi, Allah’ı hatırlayarak sabretmeyi öğrenecektir. En nihayetinde uzun süreçlerin sonucunda Hz. Yusuf Allah tarafından insanlara hizmet eden bir mürebbi ve peygamber olarak gönderilecek, insanlara Allah’ın rahmetini -o rahmete ve himayeye şahitlik etmiş bir insan olarak- anlatacaktı. Kendisini kuyuya atan kardeşleri huzuruna geldiğinde onlara söylediği “Sizi azat ettim” sözü insan olmanın en önemli gereklerinden birisi olan affediciliği anlatır.

Binaenaleyh Hz. Yusuf’un gördüğü rüya sıradan bir rüya idi: fakat bu tabir o rüyayı “hikayelerin en güzeli” haline getirecekti. Bu itibarla dini düşünce dikkatimizi rüyaya değil tabire çeker. Tabir insanın hayatın anlamını idrak etmesidir. Yusuf bunun bir örneği idi ve gördüğü rüya ulaştığı kemalle tabir edilmiş oldu. Hz. Yusuf babasıyla karşılaşınca şöyle der: “İşte babcığım! Gördüğüm rüyanın hakikati buydu. Rabbim onu hak çıkardı.” Hz. Yusuf kendisi için bir rüya görmüş, kendi hayatıyla da rüyanın tabirini öğrenmişti

(bireysel). Hz. Peygamber ise buradan evrensel ilke çıkartarak bütün insanlık için bir tespit ortaya koyar: “Bütün insanlar uykudadır/rüyadadır, öldüklerinde uyanırlar.” Ölüm rüyanın nihai ve kaçınılmaz tabiridir. Çünkü tabir, ubur etmek, yani bir yerden aşka bir yere geçmek demektir. Rüyanın tabiri onda bulunan “sembol”den sembolün temsil ettiği manaya geçmek demektir. Hayat bir rüya ise bunun da bir anlamı olacaktır ve bundan veya görünen anlamdan hakiki anlama geçmek ise hayatı tabir etmek ve anlamak demektir. Ölümle birlikte insan yeryüzündeki hayatının nihai bir hayat olmadığını buranın ancak bir köprü olduğunu idrak eder. Bu durumda tabir, insanın nihai gerçeklikle yüzleşmesidir. Dinin maksadı ise ölmeden önce tabiri bulmaktır. Bunun için Hz. Peygamber dinin hedefini “ölmeden önce ölmek” yani yaşarken hayatın maksadını idrak etmek olarak ifade etmiştir. Hz. Yusuf ölmeden önce hayatın anlamını, yani gördüğü rüyanın tabirini bilen kişiydi; bu nedenle hayatı en güzel hayat, hikâyesi en iyi hikâye oldu. İslam bir şeyin iyi ve güzel olmasını Allah ile irtibatlandırarak ortaya koyar. Allah’a varmayan bir tabir gerçek tabir olamayacağı gibi O’na ulaşmayan her iş “ebter” yani neticesiz kalacaktır. Bu durumda ister rüya diyelim ister başka bir şey diyelim, hakikate ulaşmak, Allah’a varmakla ortaya çıkacaktır. Hayatın anlamı Allah’tır. Bu noktada din ile metafizik düşünce -araçları farklı olsa bile- aynı dili kullanır: Metafizik insanı mağaradan çıkartarak gerçekle yüzleştirmek isterken din insanın içindeki ve dışındaki sonsuz “mağara yaratma yeteneğini” keşf ederek onu her durumda hakikat ile yüzleşmeye sevk eder. Muhasebe-i nefis, yani insanın kendisini sürekli kritik etmesi bu demektir. Burada hayal ve rüya etkisinden kurtulmamız gereken şeyler hâline gelir. Başka bir anlatımla din, bu durumda, hayali hakikatin önündeki bir engel ve perde olarak kabul eder. Din bunun için gerekli araçlardan söz eder; fakat Allah’a ulaşmanın ve rüyanın tabirinin neticesi ise ahlaki bir hayattır. Çünkü ahlakın önündeki en büyük engel olan korkular ortadan kalkmış, insan ebedî bir hayatın sükuneti -iman- ve dinginliği -itminan- içinde rüyanın tabirini bulmuştur. ◀

Hz. Peygamber evrensel ilke çıkartarak bütün insanlık için bir tespit ortaya koyar: “Bütün insanlar uykudadır/rüyadadır, öldüklerinde uyanırlar.” Ölüm rüyanın nihai ve kaçınılmaz tabiridir.

ÖLÜME DAİR SEKÜLER BAKIŞ AÇISI ÖLÜMÜN DOĞASI VE DEĞERİ

Steven Luper *

Sen ve ben ölecek miyiz? Aslında bakılırsa bazı dinler ölmeyeceğimizi söylemektedir fakat felsefeciler ve bilim insanları bunu aksini söylemeye meyillidirler. Bu makalede çağdaş felsefecilerin ölümü nasıl anladıklarını ve ölümün bizler için kötü mü, iyi mi olduğunu kısaca anlatacağız. Ölüm mevzusunda dini ve felsefi görüşlerin karşılaştırmasına dair birkaç kelim ederek başlayacağım.

Ölüme dair birçok farklı görüş dini yazılarda bulunabilir fakat ölümün yanıltıcı olduğu görüşü en yaygındır. Gautama (Buda) bu iddiayı şu görüşüne dayandırmaktadır: Hiçbir zaman, ne ruhlar ne de başka geçici özneler olarak, bir şey ile başlayarak var olmayacağız; yani diğer bir ifadeyle var olmamıza son veremeyeceğiz. Fakat Gautama hiçbir zaman var olmaya başlayamayacağız derken başka birçok din daha farklı bir görüşe sahiptir: Hiçbir zaman var olmaktan geri kalmayacağız. Hiçbir zaman ölmeyeceğiz çünkü biz ruhuz ve beden öldüğünde ruh onu terk etse de ruhun kendisi ölmemektedir. Ruh ve beden birbirinden ayrılmadan önce zevk aldığımız iyi bir hayatı göz önüne alırsak ölümsüzlüğün bizim için iyi bir şey olduğu söylenebilir.

Bilim insanları ruha ve ruhun bedeni terk ettiğinde ne olduğuna dair iddialarda şüpheli olmaya meyillilerdir çünkü bunun ampirik olarak doğrulayamazlar. Felsefeciler ise bilimi kabul etmeye meyillilerdir. Bunun yanında birçok filozof ruhun varlığını sorgusuz sualsiz kabul etmektedir. On yedinci yüzyıl filozofu René Descartes ruhu fiziksel olmayan bir cevher ve ruhu bilincin koltuğu olarak tasvir etmiştir. Bu bakımdan Descartes'a göre ruh yok edilemezdir çünkü parçalarına ayrılamaz. Sonraki birçok filozof anladığımız üzere ruhun kavramsal olarak mümkün olduğunu düşünmüşlerdir fakat varlığına dair şüphe etmişlerdir. Bunun birçok sebebi vardır: Ruhun bilimsel araçlarla algılanabilir olmaması, varlığını çok az açıklanabilir değer ile öne sürmesi, bilinç ile düşüncenin beynin kendisi ile mümkün kılındığına ve beynin zarar gördüğünde akli melekelerin durduğuna dair iddiaları destekleyen kanıtların çokluğu gibi sebeplerden dolayı böyle bir şüphe ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunlarla beraber ruhun var olduğu ihtimalini bir yere koysak bile kim olduğumuzu anlamadan ölümün doğasını anlayamayız. Eğer ruhlar değilsen biz neyiz? Ölümün çok yakından hayat ile ilişkili olduğunu da hesaba katmalıyız; aslında ölümün neyi içerdiğine dair ne kadar makul şey söylesek de ölüm hayatın *kayıbını* zorunlu olarak getirmektedir. Bu yüzden ölmenin ne demek olduğunu idrak etmek canlı olmanın ne olduğunu anlamaktan geçmektedir.

Muhtemelen bir şeyi canlı yapan şey diğer şeyleri de canlı yapmaktadır. Bu yüzden istediğimiz cevap; bakteriler, kelebekler, incir ağaçları, orangutanlar ve insanlar gibi çeşitli organizmalara tatbik edilebilir. Fakat hayatın doğası her zaman tartışmaların sürdüğü bir meseledir. Ne bir şeyi bireysel bir organizma yapan ne de canlı yapan şeyin ne olduğu açık değildir. Virüsler canlı mıdır? Virüslerin varoluşu organizmaların hücrelerini ele geçirmelerine ve kendilerini sürdürebilmeleri için hücrelerin kaynaklarını kullanmalarına bağlıdır. Bu durum tam da virüslerin bağımsız olarak bireysel bir organizma olup olmadıklarını muğlak kılmaktadır. Arı veya karınca kolonileri bağımsız olarak yaşayan organizmalar mıdır? Bir koloni, kendisini oluşturan bireysel arıların ve karıncaların karmaşık bağımsızlıklarından dolayı kendi başına bir hayata sahipmiş gibi görünmektedir. Denizin dibindeki volkanik bacalardaki kılı solucanlar organizma mıdır? Belki, fakat bu solucanlar sindirim borularını hayatlarının sonraki bölümlerinde kaybetmektedirler ve sonrasında tamamıyla bakteriler tarafından beslenmektedirler. Kabataslak bir şekilde, bir organizmanın canlılığının solunum, kemosentez veya fotosentez, hücre üremesi

ve boşaltım gibi süreçleri kullanma ve geliştirme yetkililiğini içermesine göre olduğu hâlâ söylenebilir. Bunlara yaşamsal süreçler denir. (NASA'ya göre hayat "Darvinci evrimle sürebilen kendi kendine devam edebilen kimyasal sistemlerdir.") Hayatın yaşayabilme yeteneğine [viability] sahiplik olduğu iddiasının kesin olmasa da önemli çağrışımları vardır. Örneğin, bilgisayarlar gibi kendilik bilincine sahip makineler yapmanın mümkün olduğunu farz edelim (*kendilik bilinci* senin ve benim keyif aldığım bilincin pekiştirilmiş bir çeşididir. Kediler ve köpekler bilinçli yaratıklardır fakat kendilerinin farkında değildirler. Kendilik bilinci sadece bilinci değil, aynı zamanda bilinçli olma hâlinin farkındalığının bazı ölçütlerini, kendi varlığının diğer şeylerden ayrı olduğunu gerektirmektedir.). *Star Trek*'deki Data gibi kendisinin farkında bir makineyi düşünelim. Bu makine bir kişi olabilir çünkü kendilik bilinci genellikle kişiliğin bir nişanı olarak görülür. Fakat bir mekanizmanın yaşayabilme süreci yoktur ve bu yüzden hayat makinelerden farklı olarak yaşayabilmeyi içerdiğine göre makineler kendisinin bilincinde bile olsa canlı değildirler. Bir gün Data gibi (bahsedilen anlamda) yaşayamayan insanların varlığa gelebileceğini ve varlıklarına son verebilmelerine rağmen ölmeyeceklerini düşünebiliriz.

Eğer ölüm hayatın kaybıysa ve hayat yaşayabilmeyi [viability] içeriyorsa, ölüm yaşayabilmenin kaybı olarak da görülebilir. Bu bilgilerden yola çıkarak bir organizmanın yaşamsal süreçle iştigal etmesinin çökmesinde neyin ilgili olduğunu inceleyerek ölümün doğası hakkında daha açık sonuçlara varabiliriz. Bu yaklaşımı biraz daha devam ettirerek diğer görüşleri inceleyelim.

En yaygın ölüm türlerinden birisi bütün organizmayı değil, organizmadaki hücreleri ilgilendirmektedir. Biyologlar bedenlerimizin hücrelerin sayısını gereksiz hücrelerin bir yıkım programına tabi tutulmasını ilereyerek düzenlediklerini söylemektedir. Bu sürece *apoptosis* veya programlı hücre intiharı denmektedir. Apoptosis sadece bedenin hücre nüfuzunu kontrol etme aracı değildir. Beden kendi gelişiminde aynı zamanda apoptosisi kullanarak âdeta kendisine şeklini vermektedir. Örneğin ellerimiz ilk başta parmakları birleşik şekilli bir yapı olarak çıkmaktadır ve sonrasında hücre intiharıyla ellerimizi normal biçimini almaktadır.

Hücrelerin ölümünün genellikle apoptosis ile bir işi olmamaktadır ve normal beden işleminin bir parçası değildir. Bazen hücreler karmakarışık, organize olmayan bir şekilde de ölmektedir ve buna biyologlar *nekrosis* demektedir. Bir geyiğin kalbinden vurulduğuna farz edelim. Bu durum kademeli bir şekilde, kurşun

yolunda doğrudan doku zedelenmesi ve sonrasında zedelenmiş hücrelerin muhtevalarını komşu hücrelere taşıması gibi bazı olayları ortaya çıkarmaktadır. Aşırı kan kaybı büyük ölçekte bir nekrosise yol açacaktır ve bu da hücrelerin dışarıdan bir zarar ile kendilerini sürdürebilmeleri için kaynaklardan mahrum olduklarından dolayı ölümle sonuçlanmaktadır. Geyiğin beyni, hücreler oksijen mahrumiyetine hususen hassas olduğu için dakikalar içinde ölecektir.

Ölüme dair daha farklı bir yaklaşım da vardır. Bir şeyin varlığı son buluyorsa bu şeyin artık özelliklerinin olmadığını düşünebiliriz. Örneğin evinizin varlığına son veriliyorsa, bundan sonra artık iki odası olamayacaktır. Aynı şekilde özsel olarak bir kişinin varlığının sonu, yaşayabilme yetisinin artık devam etmemesi olmaktadır ve bu yüzden varlığının son bulmasıyla ölmektedir. Bu şekilde senin ve benim ne olduğumuzu belirlemek istiyorsak ölümün bizim için ne olduğuna ışık tutmamız gerekmektedir.

Öyleyse biz neyiz? Son yıllarda felsefeciler bu soruya aşağıdaki üç cevaptan birisini vermektedir: *personistler* (kişilikselciler) insanların özsel olarak kendinin bilincinde olan kişiler olduğunu söylemektedir. *Zihinciler* [mindist] ise özsel olarak bilinçli yaratıklar şeklinde tanımladıkları zihinler olduğumuzu söylemektedir. Üçüncü grup *animalistler* ise bizim biyologlar tarafından *Homo sapiens sapiens*'in (alt)türünün üyeleri olarak tasnif edilen insan hayvanı olduğumuzu iddia etmektedirler.

Bu üç görüşten ilki personizm (kişilikselcilik) en yaygın şekilde kabul görmektedir. Personizme göre insanların kendilik bilinci yeteneği seni ve beni diğer şeylerden ayırt etmektedir. Kuşkusuz kendilik bilinci yeteneğine sahip gibi görünen şempanzeler, orangutanlar, şişe burunlu yunuslar gibi başka varlıklar da vardır. Bir şüpheli bu olguyu, kendilik bilincinin bizi biz yaptığı iddiasını çökertmek için kullanabilir. Fakat personistler buna rağmen şempanzelerin ve yunusların tıpkı bizim gibi, bize benzer şekilde kendilik bilinci yeteneğine sahip kişiler (persons) olduklarını söylemektedirler.

Yaygın olarak kabul görmesine rağmen personizm hâlâ tartışmalıdır. İnsanların iki yaşına kadar kendilik bilinci yeteneğine sahip olmadıklarını düşündüğümüzde personizmin yükselişi hakkında kaygılanabiliriz. Bir yaşındaki çocukların bilinç yeteneği vardır fakat onlar kendilik bilincindeki yüksek bilinç formuna daha erişememişlerdir. Buna göre personizmin hiç de makul olmayan bir şekilde bir yaşındaki çocuğun iki yaşındaki çocukla aynı türden bir yaratık olmadığı iddiasında bulunduğunu söyleyebiliriz.

Ölmenin ne demek olduğunu idrak etmek canlı olmanın ne olduğunu anlamaktan geçmektedir.

Bu meselenin üstesinden personizm yerine zihincilik [mindism] düşünerek gelinebilir. Zihincilere göre insanlar özsel olarak zihin sahibi yaratıklardır. Bir zihin sahibi olmak bilinçli olmaktır ve bir yaşındaki çocuk ile iki yaşındaki çocuk aynı bilince sahiptir. Fakat zihinci görüşün kendisi eleştirilere bir nevi hassastır. Omurgalı hayvanların hepsi olmasa da çoğunun bir bilince sahip olduğunu düşündüğümüzde bu görüşe dair ortaya bir sorun çıkmaktadır. Örneğin ahtapot gibi kafadan bacaklılar bilinç sahibidir ve hatta bal arıları gibi bazı böcekler de bilinçli olabilir. Eğer sen ve ben bilinçlilik yeteneğimizden dolayı olduğumuz şeysek o zaman bu hayvanlarla aynı türden yaratıklar olduğumuzu söyleyebiliriz. Başka bir sorun ise insanların erken dönem gelişimlerini düşündüğümüzde ortaya çıkmaktadır. Bir insan fetüsü bilinçlilik yeteneğini elde ediyor gibi gözükmemektedir. Eğer biz sadece zihinlersek ve varlığımız bilinçlilik yeteneğimizi elde ettiğimizde başlıyorsa, bilinçlilik yeteneğine ulaştığımız fetüsler olduğumuzu hiçbir zaman söyleyemeyiz.

Üçüncü görüş olan animalizm bu son sorundan kaçınabilmektedir çünkü bizim insan hayvanları olduğumuzu söylemektedir ve bu yüzden erken dönem gelişimimizde insan fetüsleri olduğumuz iddiasıyla uyumludur. Animalizme göre tıpkı kurbagaların *tadpoles* denilen bir gelişim sürecinden geçen hayvanlar olduğu gibi, biz de *fetüsler* denen bir gelişim sürecinden geçen hayvanlarız. Daha sonraki süreçte bilinçlilik yeteneğini elde ederiz ve daha sonra da kendilik bilinci yeteneğine erişiriz.

Doğamıza dair bu üç görüşün varoluşumuzun başlaması hakkında çok farklı çıkarımları olduğunu bu anlatımlardan görebilmekteyiz. Aynı şekilde ölmemeze dair de çok farklı çıkarımları bize sunmaktadırlar. Personizmi kabul edersek, varlığımızın son bulması ve ölümün ortaya çıkması kendilik bilincinin kaybıyla meydana gelir deriz. Zihinciler ise bilinçlilik hâlinin son bulmasının ölümle sonuçlanacağını söylerler. Animalistler de beklenildiği üzere ölümü, insan hayvanının bir bütün olarak son bulması şeklinde tanımlayacaklardır. Bu üç görüşün ölümle sonuçlanan hasarın çeşitlerinde farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Kendilik bilinci ve bilinçlilik çoğu zaman beyin

sapı ile uyum içinde çalışan yüksek beyin tarafından mümkün kılınır. Bu yüzden zihinciler ve personistler bizim için ölümün beynin belirli parçalarının son bulması şeklinde tanımlayacaklardır. Animalistler ise kısaca insan hayvanının, beyni canlı kalsa bile bir bütün olarak işleminin son bulmasıyla ölümün meydana geleceğini söyleyeceklerdir. Örneğin ölümün feci bir kaza sonucu bedeninin kan dolaşımının zarar görmesinden dolayı gelebileceğini söylerler. Bunun yanında zihinciler ve personistler hangi tür zararın ölümle sonuçlanacağı konusunda anlaşmazlığa düşebilirler çünkü kendilik bilinci yeteneği kaybedilse bile bilinçlilik yeteneği devam edebilir. Bu tür bir olay Alzheimer hastalığının sebep olduğu ciddi bir bunamanın sonucunda meydana gelebilir. Bunama ileri seviyedeysen geriye sadece kendilik bilinci olmayan bir insan hayvanı, bir bilinç kalır. Böyle bir durumda zihincilik ve animalizme göre varoluşumuz devam edecektir fakat personizme göre devam etmeyecektir.

Son sorumuza dönelim: Ölüm insanlar için kötü bir şey midir?

Bu soruyu tartışan ilk filozoflardan birisi olan Antik Yunan'dan Epikür'e göre varlığımızı sonlandıran şey bizim için ne iyi ne de kötüdür. Bizim için kötü değildir çünkü bizim acı çekme yetimizi sonlandırmaktadır fakat bizim için iyi de değildir çünkü zevk alma yetimizi de sonlandırmaktadır. Epikür ölümün varlığımızı sonlandıracak olmasından dolayı huzurumuzu bozan ölüme dair şeyleri düşünmenin de irrasyonel olacağını söylemektedir. Varlığımızı sonlandıracak olmasıyla artık muhtemelen acı çekemeyecek olmamıza sebep olan ölüme dair neden kaygı duyalım?

Genel anlamda çağdaş filozoflar Epikür'ün ölümün varlığımızı sonlandıracığı görüşünü benimsemektedirler fakat bizim için hiç önemli olmadığı sonucunu reddetmektedirler. Bizim için iyi veya kötü olabilecek farklı hisler vardır ve ölüm bizim için bir anlamda kötü olurken başka anlamda iyi olabilir.

Ölümünden sonraki durumlarda gerekli olmadığı hâlde bizim zevk gibi şeylerin iyi ve aynı şekilde acı gibi şeylerin neden kötü olarak görüldüğüne bakalım. Kendi başlarına bizim için iyi olan şeyler *doğası gereği* [intrinsically] bizim için iyidir ve yine aynı şekilde kendi başlarına bizim için kötü olan şeyler *doğası gereği* kötüdür. Başımıza gelen bazı şeyler bizim için iyidir ve diğer şeyler ise eşit kalmaktadır çünkü açık olarak zevk gibi doğal iyilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Fakat başımıza gelen bazı iyi şeyler bizim için daha farklı bir şekilde iyidir. Örneğin bir diş hekimine gitmeyi düşünelim: Genellikle diş hekimleri bizi tedavi ederken canımızı acıtırılar fakat diş hekiminin

bizim için yaptığının toplamda, yani bütün şeyler hesaba katıldığında bizim için iyi olduğunu biliriz. Genel hatlarıyla bu durum bir bütün olarak hayatlarımızın dişlerimizin bakımını üstlenerek mevcut durumdan daha iyi olacağı anlamına gelmektedir. Bu yüzden acıya tahammül edip toplamda daha büyük bir acıdan kurtulacağımızı biliriz. Acı doğası gereği bizim için kötüdür fakat diş hekimine gitmek bütün şeyler hesaba katıldığında bizim için iyidir.

Şimdi de farklı bir düşünme yoluyla mevzuyla ele alalım. İki gün içinde öleceğimiz ihtimalini farz edelim. Bu ihtiyaç doğası gereği bizim için kötü olmayacaktır çünkü hiç acı içermeyen ölmenin yolları vardır. Örneğin şanslıysan uykudayken ölebilirsin. Fakat her ne kadar öldüğünde uykuda olacak olsan da iki gün içinde ölmek *toplamda* senin için muhtemelen kötü olacaktır. İki gün içinde ölmezsen hayatının daha uzun olacağını ve gelecekteki birçok günden keyif alacağını düşünebilirsin. Bundan dolayı ölümün iyi bir hayatın güzel yıllarından seni mahrum edecektir ve bu anlamda ölüm tüm şeyler hesaba katıldığında senin için kötü olacaktır. Aynı şekilde bazı durumlarda tüm şeyler hesaba katıldığında bir kişinin ölümü onun için daha iyi olabilir. Birçok insan çeşitli kanser hastalıkları gibi korkunç hastalıklardan dolayı yoğun acılar çekmektedir. Bazı durumlarda hastalık artık tedavi kabul etmemekte ve acı kontrol edilememektedir. Bu kimseler için hayat, her ne kadar acı gibi doğası gereği kötü olan şeylerden çok miktarda içerse de, onlar için doğası gereği iyi olan şeylerden mahrum olarak sürmektedir. Hayatları bir bütün olarak düşünüldüğünde sonrası yerine daha yakın zamanda son bulması onlar için daha iyi olabilir.

Kısacası senin ve benim gibi mahlûklar için ölüm varoluşumuzu sonlandırarak faydalı da, zararlı da olabilir, çünkü hayatlarımızın bir bütün olarak ne kadar iyi olduğunun ortaya çıkmasını etkiler. Aynı şey zevk, acı veya diğer doğası gereği iyi veya kötü herhangi bir duyu yetisine sahip mahlûk için de geçerlidir. Bu durum ahlaki açıdan da bizim diğer duyu yetisine sahip mahlûka nasıl davranacağımızı ortaya çıkarmaktadır. Bir hayatı sonlandırmak bu anlamda o hayatı olabileceğinden daha kısaltmak ve hayatı güzel yapan şeyler nazarından o hayatı daha az zengin kılmak olacaktır. Elbette bizim gibi mahlûkları öldürmek başka sebeplerden dolayı da kötüdür fakat bunlar içinden en başı çeken şey, ahlaki öznel olarak bizim ahlaki olarak kabul edilebilir şekilde hareket ettiğimiz sürece kendi hayatlarımızdan sorumlu olduğumuzdur. ◀

* Trintinity University'de felsefe profesörü olan Steven Luper, *The Philosophy of Death* ve *The Cambridge Companion to Life and Death* gibi kitapların yazarıdır.

KLASİK, MODERN FELSEFELER VE DİN AÇISINDAN ÖLÜMÜN ANLAMI

Kasım Küçükalp*



Ölüm tüm insanlık tarihi boyunca insan zihnini meşgul eden en önemli varoluşsal meselelerden biri olagelmıştır. Aslına bakılırsa insanı düşünmeye sevk eden en önemli olayın ölüm fenomeni olduğunu

dahi söylemek mümkündür. Luc Ferry'nin bilhassa altını çizdiği üzere felsefe, insan hayatını felç eden bir fenomen olan ölüm karşısında alınan bir tutum olarak doğmuştur. Bu bağlamda ifade edilmelidir ki, gerek felsefe gerekse din, insanın yaşamı boyunca sürekli bir biçimde yüzleşmek durumunda kaldığı ölüm fenomeni karşısında nasıl bir pozisyon almak suretiyle, fanilik bilincine rağmen yaşamının anlamlı kılacağına dair düşünme imkânı sunan iki farklı yol olarak görülebilir.¹

Özellikle Aydınlanma düşüncesi ekseninde şekillendiği ve büyük ölçüde rasyonalist, pozitivist, natüralist ve materyalist terimler ekseninde kavranıldığı şekliyle felsefe, beşeri düşüncenin imkanları dahilinde, herhangi bir aşkın referans noktasına başvurmaksızın ölüm karşısında nasıl bir tutum alınacağını imkanlarını soruştururken, din ve dini tefekkür biçimine yakınlığıyla tebarüz eden ve hemen hemen modern öncesi düşüncenin hakim istikametini belirleyen idealist felsefe anlayışı ise, salt insani ve dünyevi bir hakikat fikrinin sınırları içerisinde kalmayan karakteriyle, ölüm karşısında alınacak tavır aşkın bir varlık ve hakikat fikrine müracaatla belirleme cihetine gitmiştir.

Bu bağlamda ifade edilmelidir ki, insanın dünya içre varoluşunda nasıl bir pozisyon alacağı, bir bakıma ölüm karşısındaki tavır tarafından belirlenmek durumundadır. Ölümün, insan varlık ve imkanlarının sonu olarak görüldüğü bir varoluşsal durum ile, insanın gerçek bir varlık olma imkanına açıldığı en büyük imkan olarak telakki edildiği varoluşsal bir durum arasındaki fark, dünya içre varoluşun hem biçim hem de içerik bakımından nasıl şekillendirileceğini de belirleyecektir. Yukarıda da örtük bir biçimde ifade edildiği üzere, düşünce tarihi boyunca ölümün ne şekilde anlaşıldığı hususu, benimsenen varlık ve hakikat telakkisinin mahiyeti ile alakalı bir mesele olarak izah edilmek durumundadır.

Örneğin varlığın maddeden müteşekkil bir mahiyet arz ettiği düşüncesine bağlı olarak, tüm niteliksel farkları niceliksel bir temele bağlı olarak izah eden materyalist dünya görüşü açısından ölüm, biz varken olmayan, var olduğunda ise bizim olmadığımız bir fenomen olarak görüldüğünden ötürü, sürekli zihni meşgul etmek suretiyle yaşamdan alıkoymaması gereken bir durumdur. İlkçağ materyalistlerinden Epiküros tarafından savunulduğu şekliyle bu yaklaşım, "Ölüm varken ben

yokum, ben varken ise ölüm yok." düsturundan hareketle, ölüm fikrini, düşünmenin dahi çelişkili olması gerekçesiyle, gerçekte korkulmaması gereken bir olay olarak kavramış ve yaşama yabancılaştırıcı boyutunun üstesinden gelme mücadelesi vermiştir.

Materyalistler açısından bakıldığında ölüm, canlılığın ortadan kalkması anlamına gelmekte olup, canlılığı meydana getiren maddi unsurların, tekrar maddeye karışması anlamında, dağılmasından başka bir şey değildir. Ölümün korkutucu bir olay olarak görülmesi ise, ölümden sonraki hayatla ilgili yanlış inançtan kaynaklanmaktadır. Oysa ölümden sonra, bu dünyadaki yapıp etmelerimize bağlı olan başka bir hayat fikri, materyalizm açısından bakıldığında, kökeni insani doğal varoluşa dayanan dinsel bir yanılsama olduğu için, reddedilmek durumundadır. Böyle bir reddetmenin gerçekleştiği bir varoluşa ise, ölüme bağlı mutsuzluk ve korkular için geçerli bir sebep de kalmayacaktır.

Buna karşın, idealist felsefeler ise ölümü bir son olarak değil, gerçek bir imkân olarak görüp, bu dünyadaki varoluşun biçim ve içeriğini ölüm fikrini hatırla tutmak suretiyle tayin ve tespit etmenin önemini vurgulayagelmışlerdir. Batı felsefesi geleneğinde Pythagorasçılık, Sokrates ve Platon tarafından temsil edildiği şekliyle idealist felsefeler açısından ölüm, insan için korkulacak bir durum değil, ruhun, hapsedilmiş olduğu maddi kafesinden kurtulmasının yegane imkanı olarak görülmüştür.

Keskin bir ruh-beden dikotomisi çerçevesinde şekillenmiş olan idealist felsefeler açısından bakıldığında, insan varlığında açığa çıkan tüm ahlaki hastalıkların temelinde bedenın insan varlığı üzerindeki etkileri bulunmakta olup, insan ruhunun söz konusu etkilerden mutlak bir biçimde kurtulmasına işaret eden ölüm gelmeden önce de, insanın bedeni etkileri sadece gereklilik düzeyinde tutması ve ruhun (aklın) gözü-nü açma mücadelesi içerisinde olması gerekmektedir. Daha Sokratesçi ve Platoncu bir biçimde ifade edildiğinde, insan ruhu henüz bedenleşmezden önce idealar (hakikat) diyarında ruhu ile hakikati temaşa etmiştir. İnsanın hakikati unutması, içinde bulunduğumuz bedensel varlık dünyasına bağlı olup, unutmanın sebebi ise insan bedene bağlı zuhur eden hallerdir. Bu yüzden insanın bu dünya serüveni, şayet hakikati arzu ediyorsa, ruhunu bedenın etkilerinden kurtarıp, ruhun gözünü açma mücadelesinden başka bir şey değildir. Biraz da uzak doğu kökenli felsefelerin ve Pythagorasçılığın etkisiyle söz konusu idealist yaklaşım, ruh göçü olarak bilinen düşüncenin de etkisinde kalmış ve bu dünya hayatının, gerçek bir arınma gerçekleşinceye

kadar, ruhun, yeniden ve yeniden bedenleşme süreci-
ne karşılık geldiğini ileri sürmüştür.

İdealist perspektifle benzerlik taşımakla birlikte, ma-
hiyeti itibarıyla ondan farklılık arz eden kitaplı dinler
de, her ne kadar felsefileşmiş Hristiyanlık idealist çiz-
giye çok yakın olsa da, insanı ruh ve bedenden mü-
teşekkil bir varlık olarak görmektedir. Özellikle İslam
dini söz konusu olduğunda, insan, her ne kadar ruh ve
bedenden müteşekkil bir varlık olsa da, bütünlüklü bir
kendilik olup, ölümden sonraki hayat da, söz konusu
bütünlüğün, Allah'ın yeniden diriltmesi sayesinde ko-
rundugu ve dünyadaki yapıp etmelerine bağlı olarak
mükâfat ve cezaya çarptırıldığı bir mahiyete sahiptir.
Hz. Peygamber'in "Ölmeden önce ölünüz." buyruğu
aslında insan hayatı için ölümün ne denli büyük bir
olay olduğunu işaret etmenin yanı sıra, insan varlığı-
nın, ölüm gelmezden önce faniliğini idrak etmesinin
önemini vurgular niteliktedir. Söz konusu dini pers-
pektif açısından bakıldığında, ölüm insana aslında her
an deneyimlenen faniliğini hatırlatma fırsatı kadar,
tüm itibari varlık fikrinden vazgeçmek suretiyle varo-
luşunu anlamlandırma fırsatı da sunan en büyük olay
olmak durumundadır.

Buna karşın, kendisini, özne merkezli hümanistik bir
metafizik yoluyla temellendirme iddiasıyla geleneksel
düşünce ve yaşam biçimlerinden keskin bir biçimde
ayırarak modern düşüncenin ise, akıl ve bilimin sundu-
ğunu düşündüğü kesinlik ideali çerçevesinde, ölümü
de epistemik bir mesele olarak ele alma cihetine gitti-
ğini söyleyebiliriz. Hakikat ve değer meselesinin dahi,
epistemik öznenin söz konusu kesinlik fikrine bağlı
kılınması, insanın, aşkın bir varlık ve değer fikrine
olan inanç yitimini de beraberinde getirmiştir.

Daha farklı bir şekilde ifade edildiğinde, hümanistik
bir düşünme biçiminin hâkimiyeti ekseninde şekille-
nen modern düşünce, klasik düşüncede hiçbir biçim-
de söz konusu edilemeyecek bir düşünce güzergâhı
içerisinde, bilgi ile inancı keskin bir biçimde ayırmak
suretiyle, hakikatin aşkınlığına olduğu kadar, insanın
ebediyet nosyonuna olan inancının da ortadan kalk-
masına yol açmıştır. Öyle bir inanç yitimidir ki bu, akıl
ve bilimin öngördüğü kesinlik fikri dışında kalan her
şey gibi, bütün bir klasik düşünce tarihi boyunca hâ-
kim perspektif için olmazsa olmaz bir değer ve anlam
imkânı olarak kabul gören ölümden sonraki hayata
olan inanç da, irrasyonel addedilmek suretiyle düşü-
nümün dışında bırakılmıştır.

Ölüm fikrinin hayat ve varoluşun bir parçası, hatta be-
şeri varlığın dünya içre varoluşunun anlam ve değeri
için olmazsa olmaz bir olay olarak görüldüğü klasik
düşünceyle, ölüm ve hayat veya varoluş arasında tam
bir karşıtlık ilişkisinin kurulduğu modern perspektif
arasındaki en büyük fark da bu noktada açığa çıkmak-
tadır. Süleyman Seyfi Ögün'ün de özellikle altını çizdi-
ği üzere, modern düşüncede karşımıza çıktığı şekliyle
"Hayât-ölüm karşıtlığı kurmak, aslında her ikisine de
ayrı birer varlık alanı kazandırmaktır. Hayât ile ölüm
arasındaki kategorik ayırım, giderek "aşırılaşmış",
hayât ile varlık; ölüm ile yokluk arasında bir özdeşlik
kurmayı doğurmuştur. Oysa ölüm ile yokluk ilişkilen-
dirmesi sâdece empirik bir kofluktur. Ölenlerin beş
duyu alanımızdan çıkması onların yok olduğuna bir
karine oluşturmaz ki..."² İşte tam da budur, modern za-
manlarda ölüm fikrinin epistemik yollarla yaşamdan
koparılışı ve ölüm fenomenine rağmen, ölümü dışarı-
da tutan bir varoluş formunun inşa edilişi.

Kuşkusuz modern zamanlarda zuhur eden teknik ve
araçsal rasyonalizmin hâkimiyetine paralel olarak, bi-
limi de yedeğine alan kapitalist yaşam pratiği, çeşitli
evrelerden geçmek suretiyle çağdaş tüketim kültürü-
nün imaj ve oyun dünyasına vücut vermiştir. Hep bir
şeylere geç kalmışçasına, varoluşunun anlam ve öne-
mini, imajinatif bir varlık düzleminde itibari varlıklar
lehine erteleyen çağdaş insan, Heidegger'in özellikle
vurguladığı üzere, Varlığın anlamını unutan, hatta
unuttuğunu dahi unutan karakteriyle, gündelik yaşam
dünyasının sözde gerçekliklerine müptela hale gelmiş
ve varoluşunun en büyük imkânı olan ölüm fikrini
örtbas eden bir yaşam dünyasında yaşamak durumun-
da kalmıştır. İnsanı ölüme doğru varlık olarak tanımlayan
Heidegger'e göre, bir imkân olarak ölüm, insanın
sahici bir varoluş pozisyonu olması bakımından son
derece önemlidir. İnsan dünya içre varlık olarak, kendi
varoluşsal sorumluluğunun bilincine yalnızca kendi
ölümlülüğünün idrakiyle ulaşabilir. Bununla birlikte
kitle içerisindeki insan, ki Heidegger buna onlar ala-
nı (*das Man*) der, gündelik hayatın telaşı içinde hem
varoluş sorumluluğunu tehir eder, hem de faniliğini
unutur.

Çağdaş yaşam pratiği, dünyanın oyunsu çehresini
en cömert formuyla açığa çıkardığı bir simülasyon
dünyası olarak görülebilir. Bırakın ölümü düşün-
mek, ölüm düşüncesini hatırlatan her şeyin adeta
kapı dışarı edildiği bu dünya, varlık ölçütünün imajla
özdeşleştiği bir dünya olup, itibari varlıklara itibar

eden, böylelikle de Varlığın itibarına tüm kapılarını kapayan çağdaş insanın sloganı ise, “Görünüyorum o halde varım.”dır. Şayet itibari bir değeri olacaksa, ölümün bile bakışlara etki eden boyutuyla sağladığı imaj değeridir aslanan. Etkili bir ölüm, kahramanlık göstergesi olma imkânı sağlıyorsa eğer, tercihe şayan bir ölüm olarak değerlendirilecektir çağdaş zamanlarda. Zira etkileme-etkilenme diyalektiği içerisinde, takliden gerçekten daha gerçek addedildiği bir oyun dünyasında, ölümü değerli kılan da, ölümün insana sağlayacağı imaj değerinden gayrı bir şey değildir.

Felsefe dahi, oyun bozma fonksiyonunu, niceliğin egemenliği içerisinde, tüm niteliksel farkların anlam yitimine uğratıldığı bir simülasyon evreninde yitirmek suretiyle, hakikat ve varlığı mekansallaştırmış, insanı ulvi amaç ve anlamlarından mahrum eden dil oyunlarını çokluğu içerisinde çağdaş rölativizmi meşrulaştıran bir söylem formuna bürünmüştür. Farkı kurtarma telaşıyla, farkı farkta yitiren felsefe için artık, tüm niteliksel ve özsel ayrımlar, metafiziksel bir kurgu olarak görüldüğünden ötürü reddedilmiş ve kadim düşünceler ve din için insanı hakikatiyle buluşturma noktasında olmazsa olmaz bir değer ifade eden hakikat-yalan, ruh-beden, mana-madde, gerçeklik-görünüş gibi tüm ayrımlar da itibar kaybına uğratılmıştır. Artık görünüşlerden öte ne bir anlam, ne hakikat, ne değer, ne de gerçekliğin söz konusu olduğu çağdaş felsefelerde “her şey uyar” sloganı işbaşındadır.

Ölümünden, ölümüne kaçan çağdaş dünyada, insanı, nerdeyse bütünüyle unutmış olduğu eşrefi mahlukat değerine taşıyacak yegâne imkânın ise, ölümü varoluşun olmazsa olmaz bir değer ve anlam kaynağı olarak gören din olduğunu söylemek mümkündür. Dini bir perspektif içerisinde bakıldığında, ölüm, bir yandan insana kendi faniliği ile yüzleşme imkânı sunarken, diğer yandan da, tüm itibari varlık dünyasının, itibardan müteşekkil varlık maskelerini düşürmek suretiyle hakikatine taşınmasına imkân sağlar. Felsefe dahi, oyun bozma ihtimalini, niceliğin egemenliği içerisinde, tüm niteliksel farkların anlam yitimine uğratıldığı bir simülasyon evreninde yitirmek suretiyle, hakikat ve varlığı mekansallaştırmak suretiyle, insanı ulvi amaç ve anlamlarından eden bir dil oyunları çokluğu içerisinde çağdaş rölativizmi meşrulaştıran bir söylem formuna bürünmüştür. Farkı kurtarma telaşıyla, farkı farkta yitiren felsefe için artık, tüm niteliksel ve özsel ayrımlar, metafiziksel bir kurgu olarak görüldüğünden ötürü reddedilmiş ve kadim düşünceler ve din

için insanı hakikatiyle buluşturma noktasında olmazsa olmaz bir değer ifade eden hakikat-yalan, ruh-beden, mana-madde, gerçeklik-görünüş gibi tüm ayrımlar itibar kaybına uğratılmıştır. Artık görünüşlerden öte ne bir anlam, ne hakikat, ne değer, ne de gerçekliğin söz konusu olduğu çağdaş felsefelerde herşey uyar sloganı işbaşındadır. Şunu ifade etmek gerekir ki, ölümden ölümüne kaçan çağdaş dünyada beşere eşrefi mahlukat değeri verecek yegâne imkan, ölümü varoluşun olmazsa olmaz bir değer ve anlam kaynağı olarak gören din olmak durumundadır.

İstemekle elde etmek arasındaki tutarsızlığı insana öğreten ölüm, tüm itibari varlık maskelerini düşürdüğü gibi, sahip olunduğu düşünülen hiçbir şeyin aslında insana ait olmadığını göstererek, sahiplik veya mülkiyet hissinin de itibardan ibaret olduğunu açığa çıkarmak gibi hayati bir fonksiyon icra eder.

Dolayısıyla özelde İslam olmak üzere, dinin insana sunmuş olduğu düşünce güzergâhı açısından bakıldığında, ölümün varlığı, itibari varlık fikrinin yokluğunu ifşa eden ve böylelikle de insanı kendi hakikatine taşımak gibi hayati bir fonksiyon arz eden en büyük varoluş imkânı olmak durumundadır. Ölümün sağlamış olduğu fanilik bilinci sayesinde insan, ilim ve mülkün Allah’a ait olduğunu idrak etmenin yanı sıra, kendini hakikat ve değer merkezinde koyma iddiasından da vazgeçmek suretiyle, aksi taktirde sebep olabileceği muhtemel haksızlık ve zulümden de uzak kalma fırsatı elde edebilir. Ölümün inanan kişi için açığa çıkardığı veya inananı karşı karşıya getirdiği en temel hakikat, aslında varlık fikrinin, bu dünyadaki var olanlarla özsel bir bağlantıya sahip bulunmadığı ve insanın da özü itibariyle bu dünyaya ait bir varlık olmadığıdır. Dini bir perspektifle değerlendirildiğinde, ölümün varlığa gelmesi, insana fani olandan baki olana geçme fırsatı sunduğu gibi, insanın bu dünyadaki varlıklarla kuracağı münasebetin mahiyetini de belirleyecektir. Geçiciliği bizatihi varoluşsal deneyimin yanı sıra, kutsal metinlerce de teyit edilmiş olan dünya hayatının, ebedi hayat karşısındaki konumunu ve insanın söz konusu konuma göre alması gerektiği pozisyonu son kertede açığa çıkaran en büyük olay ise kuşkusuz ölüm olmak durumundadır. ◀

* Doç. Dr. Kasım Küçükalkp, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1. Bkz. Luc Ferry, *Gençler İçin Batı Felsefesi*, çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013.

2. Bkz. Süleyman Seyfi Ögün, “Öteki’nin Ölümü”, 13 Mart 2014, *Yeni Şafak Gazetesi*.

“... bu dünya, varlık ölçütünün imajla özdeşleştiği bir dünya olup, itibari varlıklara itibar eden, böylelikle de Varlığın itibarına tüm kapılarını kapayan çağdaş insanın sloganı ise, ‘Görünüyorum o halde varım.’dır.

MAHMUT EROL KILIÇ İLE SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç, İstanbul'da doğdu. Sırasıyla Hırka-i Şerif İlkokulu, Vefâ Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenim gördü. 1988'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. "İslâm Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce" isimli yüksek lisans, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri" isimli doktora tezini hazırladı. Hâlen Merkezi Tahran'da bulunan İslam Konferansı Üye Ülkeler Parlamentolar Birliği (İKÖPAB) Genel Sekreterliği görevini yürütmektedir. Yayımlanmış Eserleri: *Evvele Yolculuk* (Sufi Kitap), *Şeyh-i Ekber* (Sufi Kitap), *Anadolu'nun Ruhu* (Sufi Kitap), *Tasavvufa Giriş* (Sufi Kitap), *Sufi ve Şiir* (İnsan Yayınları), *Hermesler Hermes* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları).

Abdürrahim Ayar-Ali Çolak

Farklı geleneklerin ve Müslümanların hayat ve ölüm ile olan ilişkisi ve bunun modern zamanlardaki görünümünü konuşalım istiyoruz.

► Tabiatıyla “ölüm” hakkında konuşabilmek için yakini bilgi sahibi olmak lazım, yani ölmek gerekiyor. Demek ki henüz fizikî ölümü tatmamış birisi olarak söyleyeceğimiz şeylerin hepsi birebir tecrübeye dayalı şeyler olmayacaktır, ister istemez.

Esasen bütün dinler, felsefeler şu ortak noktada birleşirler ki, o da bu dünya hayatının ve insan ömrünün sınırlı olduğu, bir süresinin olduğu gerçeğidir. Bu verilen sürenin içerisinde insanın dolu dolu bir tecrübe yaşaması gerekir. Dünya hayatı bundan sonra gelecek olan öte ve gerçek âlem olduğu söylenen hayata bir ön hazırlık safhası olarak görülür. Kur'an-ı Kerim'de, Duhâ suresinde, “Ve ahiret (bundan sonraki hayat), mutlaka senin için, evvelkinden (dünya hayatından) daha hayırlıdır.” buyurulmaktadır. Aşağı yukarı bütün dinlerin ortak yönüdür bu. Reenkarnasyona inanan dinlerde de aynı hakikat burada tekrar doğum olarak tefsir edilir. Tekrar dünyaya geli, sonra bir daha geli ve bir daha geliş şeklinde namütenahi bir çevrim mi, yoksa bir kere tekrar doğuş ama farklı kisve altında mı, tartışılır bu dinlerde. Malum Hinduizm'de, Budizm'de zaman içerisinde reenkarnasyon denilen bir düşüncenin ortaya çıkmasına bu noktalar sebebiyet verecektir. Ama İslam metafiziğinde, mesela İbn Arabî'de bu dünya hayatı bir rahim olarak görülür. Dünya bir rahimdir ve insana hamiledir. Bu rahimden öteki dünyaya doğum gerçekleşecektir. Nasıl ki bebeğin sağlıklı doğması için annenin hamilelik sürecini iyi gıdalarla geçirmesi tavsiye ediliyorsa dünya hayatında da manevi gıdalarla hayatımızı dolu

dolu geçirmemiz istenir. Dünyanın geçiciliği, faniliği noktasında ölüm öncesinde böyle bir hazırlık yapmamız gerekiyor ki ölümün mutlaklığı ortaya çıksın. Çünkü bu dünya hayatı mutlak değil. Bir sonu var. İşte insanın ferdî manada başına gelecek olan sona da biz ölüm diyoruz. Bazı arifler ona küçük kıyamet demişler. Kişi öldüğü zaman kendi kıyameti kopar. Bundan dolayı ölüm en büyük metafizik gerçektir. Dinlerin de, felsefelerin de ortak noktası budur. Yani en büyük metafizik gerçek ölümdür. Çünkü hiçbir şekilde bu konuda aykırı bir görüş ileri sürmüyorsunuz. Dinler, felsefeler, mezhepler arasında çeşitli konularda farklı görüşler olabiliyor ama bu konuda olamıyor. Ölüm yoktur diyemiyorsunuz.

Ölüm yoktur diyemiyor ancak ölüme çare aramaktan da geri durmuyor insanoğlu.

► Her ne kadar yaşlanmayı geciktirici çalışmalar (anti-aging) yapılıyorsa da hücreler yaşlanıyor ve ölüyor. Dolayısıyla yaşlanmanın doğumla başladığını söylerler. Yani bir bebek doğduğu anda yaşlanma başlamıştır. Her yaşlanan da ölecektir. Müslümanların kutsal kitabı “Şüphesiz her nefis ölümü tadacaktır.” diyor. Her nefis ölümü tadacak! O açıdan ölüm hem tecrübe edilen bir şey ama aynı zamanda da tadılacak bir nokta. Hz. Ömer'in bir sözünü de bununla beraber düşünmeliyiz: “Vaaz olarak, nasihat olarak ölüm sana yeter.”

Ölümün kaçınılmaz bir gerçek oluşunda hemfikir olsak da ölüme karşı tavır alışlarda farklılıklar görmekteyiz.

Evet, modern insan özellikle ölümden çok çekinen ve ölüm konusunda konuşmak istemeyen bir insan tipi. Tabii bunun da sebebi tarihî süreç içerisinde dünya ha-

yatının daha cazip hâle getirilmiş olmasıdır.

Modern zamanlardan öncesi? Sanki eskiden dünya daha hikmetle kavranıyormuş anlamı mı çıkar? Oysa ki biz o dönem yaşamış ariflerin sözlerine baktığımız zaman o dönem de insanların dünyaya çok sıkıca sarıldıklarını, önemsemekten de öte tek hayat biçimi olarak kavradıklarını düşündürecek şeyler de duyuyoruz.

► Modernlik öncesi insan ölümlerle daha iç içe yaşayan bir insan tipiydi. Savaşlar oluyordu ve hastalıklar çok fazlaydı. Salgın hastalıklar sebebiyle kitlesel kıyımlar oluyordu. İnsanların çoğu savaşa gidiyordu. Dolayısıyla birçok fert yakınlarının göz önünde ölüyordu. Ve ölümlerle iç içe yaşama söz konusuydu. Kabristanlar şehrin içindeydi. Ölümü garipseme diye bir durum yoktu. Her aile en az 10 çocuk yapardı. Neden? Yarısı zaten çocukken ölecek düşüncesiyle. Salgın hastalıklar var, savaşlar var vs... Geleneksel toplumda gördüğümüz bu hayat tarzı ölümün kişilerin zihninde normalleştirildiği anlamına geliyor. Ölümle beraber yaşıyorsunuz yani. Her an, herhangi bir sebeple ölebirlirsiniz veyahüt öldürülebilirsiniz. Modern zamanlardaki aşırı sterilize hayat ise ölümden korkar hâle getirdi insanı. Buna Müslümanlar da dâhil. Yani modern Müslüman tipinde de bu oluştu. Hâlbuki İslam anlayışında ölümden ders alma, ölümü hatırlama terbiyesi olması gerekir. Lakin modern Müslüman maneviyatı alınmış salt politik bir tip. Metafiziği yok. Hâlbuki sūfî gelenekte *tezekkür-i mevt* denilen bir ölüm tezekkürü var. Bazı tarikatlarda bir uygulamadır bu. Günlük olarak ölüm dersi yaptırılır. “Ben şimdi öldüm. Etrafımda insanlar ağlıyor, duyuyorum. Sonra beni yıkamaya götürüyorlar. Şu an cesedimi yıkıyorlar. Abdest aldırıyorlar.

Kefene sardılar beni. Şimdi namazım kılınıyor. Kabre indiriyorlar beni. Toprağın altına bıraktılar ve yavaş yavaş uzaklaşıyorlar. Ayak seslerini işitiyorum. Uzaklaşıp gittiler ve ben yalnız kaldım toprağın altında.” Her gün bu minvalde bir tefekkür, tezekkür yaptırılması tavsiye edilen bazı yollar vardır. (Masonlar dahi bu uygulamayı sufilerden almışlardır). Zira insan bir gün bu senaryoyu gerçekten yaşayacak. Tiyatrosunu yaptığı bu olay, gerçekten böyle olacak. İşte insan bunu daima hatırdı tuttuğu zaman bazı dünyasal şeyler otomatik olarak tedavi ediliyor. Bu ne demek? Dünyaya sırt çevirmek anlamında değil. Madem öleceğiz, şimdiden kazalım, mezarı girelim içine anlamında değil. Hayır bu uygun görülüyor. Bu manada Hoca Ahmet Yesevî'nin 62 yaşından sonra Peygamber Efendimize hürmeten mezar kazdığı ve onun içinde ömür geçirdiği gibi rivayetler yanlış yorumlanıyor. Tarikatlarda halvet denen bir gelenek var. Bu halvet, bazen bir odada, bazen bir mağarada, bazen kuytu bir köşede yar ile baş başa kalma hâlidir. Bazıları da –nasıl olsa mezara gireceğiz, öyle bir mezar açayım ki benim halvethanem olsun aynı zamanda düşüncesiyle- bir tür halvet odası olarak toprağı kazıyor ve günün belirli saatlerinde oraya giriyorlar. 40 gün olarak gerçekleştirilen erbain de tercih edilmiş olabilir. Yani girdi ve artık hiç çıkmadı oradan diyerek yanlış yorumlamamak lazım. Zira bu İslam'a göre caiz değil. Dünyanın da hakkı verilecek yani. Ama ölüm hiçbir zaman unutulmayacak. Peygamber Efendimiz'in “Ölümü sürekli hatırlayınız.” dediğini, kendisinin de hatırladığını, ama bunun yanında sohbet, tebliğ, irşad ve ümmetin geleceğine yönelik stratejiler geliştirme gibi çeşitli konular ile de meşgul olduğunu görmekteyiz. Aksi takdirde bir yanlış fatalizm, bir yanlış kadercilik anlayışı ortaya çıkar. “Zaten öleceğiz, her şey fani, her şey boşsa bu röportajı da boşuna yapıyorsun-

nuz. Bunların hepsi kağıt üzerinde, çöpe gidecek şeyler... Bundan 50 sene sonra Sabah Ülkesi diye bir dergi mi kalacak? Bunların hepsi boş, boş şeylerle uğraşıyoruz.” deyip cehd ü gayreti bırakmamız gerekiyor ki bu yanlış bir yorum olur. Hayır! Biz vazifemizi yapacağız. Her an ölecekmiş gibi de hazırlıklı olacağız.

Bu manada modern insanın ölüm anksiyetesi modern psikiyatride bir numaralı problem. Ölüm korkusunu ele alan psikologlar, psikiyatristler özellikle panik ataklarda en büyük etkenin ölüm korkusu olduğunu ifade ediyorlar. Sufi gelekteki tezekkür-i mevt dediğimiz dersler devam ediyor olsaydı bugün panik atak diye bir rahatsızlık olmazdı. Ama sen dergâhları kapat ya da inkâr et, onu kapat bunu kapat, manevi beslenmeyi kapat... O zaman da ortaya çıkan şeyleri bugün ilaçlarla ve psikiyatrik yöntemlerle tedavi etmeye çabalarsın. Tasavvufta her şeyin iki veçhesi

vardır. Zahiri ve batını olmak üzere. Yeryüzünde her şey bu şekilde zuhura gelir. Çünkü burası tezahür âlemidir. Burası mutlaklık âlemi değildir. Burada her şey fani. Dünyanın da ölümü var, hayvanların, bitkilerin, bütün canlıların ölümü var, çünkü çevrim böyle tamamlanıyor. Devresel bir şey bu. Baş ve son şeklinde. Şimdi bu manada baktığımız zaman ister istemez fiziksel ölüm madem varsa, manevi anlamda da bir ölümün olması gerekiyor. Ki sûfiler onu esas almışlar. Ve “Ölmeden evvel ölüünüz!” diye bir hadîs-i şerife yapışmışlar, bu hadisle amel etmeye çalışmışlar. Madem iki kere ölüm var, bunun karşılığı olan doğumun da iki kere olması icap eder. Yani “İki kere doğunuz!” Mefhumu muhalif denir buna. Mefhumu muhalifinden de bizim şöyle bir anlam çıkarmamız gerekir: O zaman iki kere doğunuz. Birincisi fiziksel doğum. Yani bir anne ve babadan biyolojik olarak doğmak. Bir de bir kâmil eliyle, bir mürşit eliyle gerçek manada doğmak. Aynı şekilde iki türlü doğum varsa eğer o zaman iki türlü de ölüm var. Birisi bu biyolojik beden ölümü dediğimiz ölüm. O er veya geç gelecektir. İstesene de istemesene de gelecektir. Ona *mevt-i ıztırârî* deniliyor eski tabirle. “Ben ölmek istemiyorum.” desen de ölüyorsun. Bir de seçimli ölüm anlamındaki *mevt-i ihtiyârî* var. Sen seçiyorsun, sen karar veriyorsun. O da işte manevi ölümdür. Manevi ölümden kişi, ölmeden evvel bütün o fenâfillah derecelerini yaşayıp, kendi benliğinden, kendi varlığından soyunup üryan olduğu vakit ölüm meleği geldiği zaman neyini alacak diye de bir soru var. Zaten ölmüş olan kişinin nesini alacak. Hatta rivayet o ki; ruhunu almaya geldiğinde Hz. Mevlana'nın Âzrâil'e söylediği şey: (ki bunu bazı selefilerin anlaması mümkün değil!) “Mesnevi'nin son cildi ile meşgulüm git, ben seni daha sonra çağırırım.” diye Âzrâil'i bile bir müddet göndermiştir. Bu tabii olur, olmaz ayrı şey. Şimdi biz bunları

İslam metafiziğinde, mesele İbn Arabî'de bu dünya hayatı bir rahim olarak görülür. Dünyaya bir rahimdir ve insana hamiledir. Bu rahimden öteki dünyaya doğum gerçekleşecektir.

söylediğimiz zaman bazı kasaba mollaları “Vay nasıl olur?” derler. Melek mi üstün, insan mı üstün? Olur yani. İdris (a.s.) cennete nasıl girdi? Cebrâil’le girdi. Ondan sonra “Ben çıkmam.” dedi. Cebrail ne yapabiliyordu ona? Hiçbir şey yapamadı. Cebrâil bile gitti Cenâb-ı Allah’tan istedi. Çünkü İdris (a.s.) öyle bir mantık ileri sürdü ki “Cennete girdim, çıkarsam Allah’ın ayetine karşı gelmiş olurum. Allah ayetinde ne diyor? ‘Cennetime girecekler ve orada ebedi kalacaklar.’ diye ayet var. Şimdi sen çıkaracaksın beni cennetten. Çıkarırsan bu Allah’ın sözüne muhalif olacak.” Cebrail’in kafası karıştı tabiri caizse hani. Ben bilmem amirim bilir dedi, çıktı yukarı sordu. Bunlar sıradan anlayışa muğayir sözler. Neticede aslında İslam maneviyatı olan seyr-u sülûk mektebinde en temel olarak öğretilen şey bir müridin, bir kişinin ölüm gelmeden evvel ölümün hakikatini idrak etmesi ve ölüm meleşini güzel bir şekilde karşılaması. Ölümün âdeti bir trajedi, bir bitiş, bir son olarak değil de âdeti bir yeniden doğumun kapısı olarak görülmesi, sevgili ile buluşma anı olarak görülmesi, bir şeb-i arus, bir düğün gecesi olarak görülmesi. Âzrâil geldiğinde “Neredeydin, yıllardır seni bekliyordum!” denilmesi. Zaten tasavvuf metinlerinde şöyle geçer: Seyr-u sülûk yolunda ilerleyen bir müritte ilk kemal işareti kendisinden ölüm korkusunun kaldırılmasıdır. Yani o kişiden ölüm korkusu yavaş yavaş kalkar. (Muhakkak ki Allah’ın evliyasına (dostlarına) korku yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklardır. (Yunus suresi, 10:62)

Bu, o kişiye nereye doğru gittiğinin öğretilmesi, gösterilmesi gerekir. Hani diyor ya rahmetli Barış Manço: Dıral Dede’nin düdüğü. Dıral Dede’nin düdüğü çalmadan evvel koridorun sonundaki ışığı göstermeli adama.

Bedenin ölümü insanın sonu anlamına mı gelir?

► Ölüm Allah’ın emri. Her nefis bunu tadacaktır. Nefs ölecektir, ruh ölmez. Bunu bilmemiz gerekiyor. Ruhlar ölümü tadacak denilmiyor ayeti kerimede. Nefisler ölümü tadacak ve nefisten kurtulmuş olacağız. Yunus “Ölen hayvan imiş aşıklar ölmez.” derken bunu kasdetmektedir. Yani hayvani beden (animal body) ölümlüdür.

Bu manada bakıldığı zaman ölüm öyle korkulacak bir şey değil, bir özgürlük hâli. Yeter ki onun ön hazırlıklarını burada yapabilelim. Biliyorsunuz ananevi anlayışa göre bütün dinlerde var olan prensipler aslında otantik bir düşüncenin zaman içerisinde dejenere olmasından meydana geliyor. O sebepten mesela reenkarasyon dejenere bir düşüncedir. Ama aslı nedir, nereden çıkmış olabilir diye düşündüğümüz zaman şöyle bir şey var. Aynı, bizde olduğu gibi gelecek olan şimdikinden daha hayırlıdır. Dünya ahiretin ekin alanıdır. Yani burada ne ekersen orada onu biçeceksin. Dolayısıyla buradaki yaptığın iyi şeylerin karşılığında bir elbise giyeceksin orada. Burada her ne yaparsan onun karşılığında bir beden oluşacak. İşte reenkarasyon bu düşünceden çıkıyor. Diyor ki, ben burada iyi bir insansam tekrar reenkarne olup kral olarak dünyaya geleceğim. Bu hayatta hırsızlık yaptım, kötü işler işledim o vakit ben bir köpek olarak dünyaya geleceğim gibi. Bakınız bu, bir hakikatin dejenere olmuş şeklidir. İster teslis diyelim, ister reenkarasyon diyelim, bütün dinlerde bizim İslam nokta-i nazarından baktığımızda tenkit ettiğimiz şeylerin çıkış yerleri var. Aksi takdirde İslam gelmezdi zaten. Bir şeyler dejenere oldu ki bunların tedavi için İslam geldi.

Ölüm, kabir ziyareti üzerinden konuşuluyor çoğunlukla.

► Şu ana kadar ölümün maneviyatına dair konuştuk. Bu husus ise ölümün sosyolojisi ile ilgili. Burada

ifrat ve tefritler oluşabiliyor. Kabre karşı, mezara karşı, mezar ziyaretine karşı hayatta olan kimselerin tavırları ne olacak konusu geniş bir yelpaze. Vehhabilikten Şiiliğe kadar açılan, geniş yaklaşımlar söz konusu. Bunların hakikati ve doğruluğu noktasında hangi mezhebi, meşrebi izliyorsanız ona göre tavır alırsınız. Bendenizin tavrı, başını Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî’nin çektiği İslam maneviyatı ekolünün tavrıdır. İslam maneviyatı ekolünün bu konudaki tavrı ne Şiilik’te olduğu gibi aşırı mezar merkezlidir ve ne de Vehhabilik gibi mezarları yerle bir etmeyi ileri sürer. Orta yol diyebileceğimiz bu anlayışta kâmil bir insanın öte dünyaya giriş yaptığı bir kapıdır onun türbesi. Ve o kapıda o kişinin vefatından yıllar geçse bile bir iz bulunmaktadır. Bundan dolayı mezarın başında edeple tefekkür ederek o kâmil insanın ruhanîyetinden istifade etmek için bazen düşüncelere dalmak mümkündür. Ama o kişinin türbesini âdeti hayatının bir parçası hâline getir, kalk mezarda yaşa, mezara secde et, o mezarı yala vb. gibi aşırılıkları da tavsiye etmemişlerdir. Ve hatta demişlerdir ki, biz ilmimizi haydan alırsın. Bundan dolayı mezarda bir kâmil yatıyorsa bile o kâmilî ziyaret ederler ondan sonra hay bir kâmilin yanına geçerler. Mezarda aşırı oturmayı tavsiye etmezler. Mesela gece vakti mezarı gezmeyi, ziyaret etmeyi uygun görmeyiz. Neden? Hay isminden dolayı. İfrat ve tefrit dedim. Size şunu itiraf etmek isterim: Kendim Selefi, Vehhabi bir geçmişten gelen biri değilim. Olabildik mi bilemiyoruz ama bildik bileli sûfi düşünüş tarzını benimsemiş biriyiz. O ekolden gelmemiş olmama rağmen dünyada gezdiğim yerlerden üç yerde İbn Teymiyye’ye Fatiha okumuşumdur. 1984 yılında Kahire’deydim, orada yaşıyordum. Mezhep imamlarımızdan İmam Şafî’nin türbesini ziyarete gitmiştim. Üzerimde de Mısırlı kıyafeti vardı. Kabir ziyaretini yaptıktan sonra İkinci namazını kılmak üzere bir

kenara geçtim. Kibleye yöneldim ve namaza durdum. Tam selam verdiğim esnada Güney Mısırlı (Saidli) olduğunu tahmin ettiğim üç kişinin İmam Şafii'nin türbesine secde ederek namaz kıldıklarını gördüm. Yani Kible istikametinin tam tersine secde ederek namaz kılıyorlardı. Kibleyi acaba ben mi şaşırdım düşüncesiyle yanlarından geçerken bu durumu sordum. Beni Selefî, Vehhabi falan zannederek hiddetli bir şekilde bağırarak, "Senin kiblen ora, sen öyle kıl, bizim kiblemiz burası!" diyerek beni terslediler. Bu doğru değil. Bunu hiçbir mezhep de, tarikat da kabul etmez. Muhyiddin İbn Arabi ve Mevlana gibi kimseler vefatımızdan sonra kabrimizin üstüne türbe yapmayın diye vasiyet etmişlerdir. Cadde-i Kübra, ana cadde sülûlîlerinin hepsi bu görüştedirler. Muhyiddin-i Arabî'ye bakınız, hiçbir kitabında, gelin benim türbemi tavaf edin, türbemi altın kaplayın vs. dememiştir. İbn Arabî'nin manevî oğlu, halifesi Sadreddin Konevî demiştir ki, gökyüzü ile arama perde koymayın. Yağmur taneleri direk toprağıma düşsün. Onun için bugün Konya'da Sadreddin Konevî'nin türbesinin üstü hâlâ açıktır. Aslında Mevlana da aynı vasiyeti yapmıştır ama insanlar bu vasiyete uymamışlardır. Uymayanlar daha çok idarecilerdir. Onun için ben ne yapmalıyım, ne yapabilirim düşüncesiyle her gelen öceğine kıyasla daha büyük, daha görkemli bir şeyler yapma arzusunda olmuş. Bu durumlar sırf selefîlik yönünden değil tasavvufî açıdan da bazen bidat olarak değerlendirilir. Selefîlik, Şiîlik v.s. bunlar apayrı dinler değil neticede. Zaman zaman alanların birbirine geçişlikleri söz konusu. Her ne kadar tasavvuf ana cadde olarak Ehl-i sünnet ve'l-cemâat çizgisini sürdürüyorsa da zaman zaman Şiîlikle örtüşür. Bazı konularda da Selefîlikle örtüşür. Özellikle ilk dönem bazı sülûlîlerin görüşlerinde selef-i salihine tabi olmak düşüncesi vardır. Dergâh öncesi tasavvuf dönemi vardır. İbn Arabî hazretlerinin dergâhı yoktur

mesela. Dergâhlı, hankâhlı, müesseseseleşmiş tasavvuf daha sonraki dönemler ortaya çıkmıştır. Bunu da bidat olarak gören sülûlîler vardır. Kuşadalı İbrahim Halvetî gibi.

İkinci hadise olarak Hindistan'ın Ecmir şehrinde kabri olan büyük Allah dostlarından Seyyid Muînüddin Çiştî hazretlerinin kabrine yaptığım ziyaretten bahsedebilirim. Seyyiddir ve büyük ariflerdendir kendisi. Onun kabrini ziyarete gittiğimde aynı şeyi orada gördüm. Hemen ziyarete geçemezsin dediler. Önce türbedara gidip kayıt olacaksın. Gidip türbedarın defterine adımızı yazdırdık. O arada bahşîş vereceksin. Ben de Hindistan'a yeni gelmiştim. Üzerimde bol sıfırlı bir Rupî kağıt para vardı, onu verdim. Adam şöyle yüzüme baktı, bir şeyler söyledi. Rehber arkadaşın aktarımına göre, türbedar, verdiğimin bir dolar bile etmediğini ve bana ancak o kadar dua edeceğini söylemiş. Oradan çıkıyorsunuz karşıda gül yaprakları satıcısı var. Hasır sepet içerisindeki gülleri yaklaşık 2 dolar ödeyerek alıyorsunuz. Birisi gül yapraklarını yükleniyor ve sizin adınıza önünüze düşüyor. Dar bir koridordan türbeye geçiyoruz. Kadın, erkek beraber, izdihâm... Önünüzdeki kişi gül yapraklarını türbenin içerisine atıyor. Sandukanın üstü gül dolmuş. Hazrete bir kenarda bir Fatîha okuyacağım ama fırsat yok buna. İçeridekiler, o daracık mekânda türbenin etra-

fını yedi kere tavaf ediyorlar. Yedi turdan sonra niyaz penceresi gibi bir pencereden sandukanın içerisine kafanızı uzatıyorsunuz. Güllerin içerisinde bir adam oturuyor. Pembe bir tül var elinde. O tülü sandukaya sürüyor ve ondan sonra sizin başınıza bağlıyor. Bu tür, dinde, İslâm'da, şeriatla, tarikatta, tasavvufta olamayan birtakım yöresel âdetlerdir.

Bir de Meşhed'te İmam Rıza türbesini ziyaret ederken bu külliye'nin Harem olarak anılması, ziyaretçilerin yarım hacı sayılması ve Safevîlerin bu türbenin altın kaplama kubbesine para yetiştiremedikleri için krize girdiği gibi görüşler aklıma gelince na-rahât oldum... Nim hacı diye bir tabir vardır mesela. Meşhed'e gidene yarım hacı derler. Ehl-i Beyt imamlarının da böyle bir şey talep ettiklerini zan etmiyorum. Ama sonradan gelen insanlar o kadar abartıyorlar ki bu abartmanın dine büyük zararı oluyor. Meşhed'i ilk defa ziyaret ederken rehberim mahallî bir arkadaştı. İmam Rıza'ya doğru giderken yerde emekleyerek gidenler vardı. Sordum ve öğrendim ki bunlar nezr etmişler. Mesela, "Şu hastam iyileşirse ey İmam Rıza, sana yüzümü sürerek geleceğim." gibi. Yere sürtmekten alnı kan içinde insanlar gördüm. Bunlar uygun şeyler değil. Bunları uyaran bir din âlimi, bir molla vs. de yok... Bizde kabir ziyareti edebîyle yapılır, kabrin başında kısa bir rabîta yapılır ama ondan sonra işimize devam edilir. Bazı Allah dostları mesela erbain çıkarma, çile çıkarma gibi durumların bir kâmilin kabrine yakın bir yerde yapılmasını uygun görmüşlerdir. Keşf ehlî zatlar bazen o kabirde yatan ile görüşür, konuşurlar. Kabre inme denir ona. Bir şeyhin şeyh olduğunun işaretlerinden bir tanesi müridinin kabrine inip sorğu sualine karışmasıdır derler. Karışmıyorsa ona şeyh denmez gibi yorumlar olmuştur. "Bir adam şeyhse, o şeyhin gücü, kuvveti vefat etmiş müridinin hesap verdi-

*Madem iki kere
ölüm var,
bunun
karşılığı olan
doğumun da iki
kere olması icap
eder. Yani
"İki kere
doğunuz!"*

ği anda yanında olup “Bu bizim çocuklardandır, fazla zorlamayın” diyebilmesidir.” derler. Kabre inen adama mürşit denir. Kabre iner, münker ve nekire der ki, bizim evladımızdır, fazla zorlamayın. Eskiler böyle derlerdi. Binanaleyh sufilerin kabir ziyareti adabı Selefilik ve Şiiilik arasında bir yerededir. Ezoterik bir gözle baktığımız zaman bugün Mekke’nin, Medine’nin Osmanlı’dan sonra, Vehhabilerin elinde olmasının sırrı nedir acaba? Mesela onların tam zıttı olan tairfelerin elinde olması durumunda kabir ziyaretleri belki de Kâbe’yi ziyareti gölgede bırakırdı diye düşünüyorum. Bugün Şia’ya bağlı bazı avam kitlelerinin Medine’de Cennetü’l-Baki ziyaretlerinin Kâbe tavafından daha önemli olduğunu görmekteyim. Burada bir doktrin kayması tehlikesi var. Orada bir had karışması söz konusu.

Tasavvufi anlamda kabir hayatına bakanlar aşırı davranışlardan ziyade orada bir manevi tefekkür ve rabita yaparlar. Bu caizdir. Ama secde edeyim, ibadet edeyim, etrafını tavaf edeyim ve bu tavaf Kâbe tavafı yerine geçsin gibi şeylere meyiletmezler... Bu, dinin ana umdeleleriyle oynamak anlamına gelir. Bazı yanlış teviller de maalesef buna sebebiyet verebilir. Mesela Kâbe ne demek? Beytullah demek. Beytullah ne demek? Allah’ın evi demek. Allah’ın evi ne demek? Kalp demek. Müminin evi, Allah’ın evi demek ki kalptir. Mürşidin kalbinden daha

güzel Kâbe mi olur? Kâbe’ye gitmeye ne gerek var? Gel benim etrafında dön. Kâbe Arabın olsun gibisinden söylemler de maddedeki mana sırrını bilmemekten kaynaklanır. Zira bu âlemde mana ancak madde içerisinde sunulmuştur... Bakınız fren patladı mı bu tevil yolu nerelere kadar gider. Mürşidin kalbi beytullahtır, amenna ama fiziksel Kâbe’de Hakk’ın tecellisi vardır. Orada seni topluyor, oraya gel diyor Allah. Hac zamanı oradayım, Arafat’tayım diyor. “Kâbe Arabın olsun, bize Mürşid yeter dersin” Allah’ın muradına karşı gelmiş olursun. Kâbe’nin, haccın, tavafın sırlarını İbn Arabî’den oku da gör neymiş...

Bedenin ölümü?

► Beden dört unsurdan meydana gelir. Toprak, su, hava, ateş. İlk olarak hava unsuru, son nefes dediğimiz nefesi vermekle külli havaya katılır ve geriye üç unsur kalır. O unsurlardan en önemlisi ateş unsurudur. 6-7 saat içerisinde beden soğumaya başlar. O ateşle beraber aşk ve muhabbet de kalkar. En yakın, sevdiğiniz insanlarda dahi vücuttaki sıcaklık gidip yerine soğukluk gelmeye başladığı zaman bir mesafe oluşmaya başlar. Bu iki unsur toprağa verilmeden evvel terk edilir. İlk havayı verdi, sonra ateşi verdi. Sonra cenaze iki unsur hâlinde toprağa tevdi edilir. İnsan bedeninin yüzde yetmiş sudur. Bu, bir müddet sonra toprak altı

sularına katılır. Toprak ve bedenin durumuna göre iki yıl civarı olduğu söylenir bu sürenin. Geriye posa dediğimiz tam bir toprak kalır. O da fikhden dört yıl içinde toprağa katılmak suretiyle her unsur geldiği yere iade edilir. Ama ruh unsuru -eğer unursa- Allah’ın bize üfllediği kendi nuru olduğu için yolculuğuna devam eder. Binaenaleyh bedeni ölüm aslında bu manada bir tür ruhun da özgürleşmesi anlamına geliyor. Çünkü ruhu aşağıya çeken pıhtıydı beden. Bir tür kabuktu beden. Onun için ehlullahın, özellikle kâmil olanların ölümle beraber kılıcın kınından çıkması gibi özgürleştiğini söylerler. Çünkü kılıcı tutan kınıydı. O kında durduğu sürece kılıç mahpustu. Kılıç kından çıkmasıyla beraber artık serbest hâle gelir. Soyunmuş olur. Üpür-yan hâle gelir. O açıdan özgürlük olarak görürler ölümü. Ama imanlı, Allah’ı bilerek, görerek, yakınlı ölüm. Yoksa cehaletle ölüm tabii ki o sonucu elde edecek bir ölüm tarzı değildir. Bundan dolayı Allah yolunda cihat ederken şehit olmak gibi bazı kavramlar çok önemlidir. Çünkü şahit olarak, şehit demek gören demek, görerek... Onlar yıkanmazlar, oldukları hâl üzere toprağa tevdi edilirler. Hemen huzura kabul edilirler çünkü. Netice olarak şunu söyleyelim: Ölüm gerçeği metafizik bir gerçektir. Bunu sadece İslam hukukçularının öğrettiği şekilde anlamamız ve anlatabilmemiz mümkün değildir. İslam hukukçusunun, fıkıhçısının bize anlatacağı şey cenaze ahkâmı ve namazından ibarettir. Tabii ki onu da bilmemiz lazımdır. Ölen bir kişiye ne yapacağız? Cenaze nasıl yıkanacak? Cenaze namazı nasıl kılınır? Telkin nasıl verilir gibi şeyleri bilmemiz lazım. Ama ölümün hakikatini biz fıkıh kitaplarından öğrenemeyiz. Bu manada fıkıh da haddini bilmek zorundadır. Her şeye cevap yetiştirme çabasını bırakmalı hukuk ilmi. İslam dini eşittir hukuk oldu ki modern Müslümanın en büyük problemi- dir bu. İslam’ın metafiziği, İslam’ın



maneviyatı hukukun altında ezilmiş vaziyette şu an. Hukuksuzluğu tavsiye ediyor değilim ama bu kadar yeter. İslam, hukuk haricindeki yönlerini bir türlü ortaya koyamaz hâle geldi. Şu an ortada bir vahşi Müslüman tipi varsa, ortada bir Sünni-Şii kavgası varsa, bunların hepsi hukuk ekolleri kaynaklıdır. Ama adı Vehhabilik, Şirazilik farketmez. Yani hukuk ekollerine dayalı İslam dininin ürünü çocuklar bunlar. 17-18 yaşındaki çocukları yanlış fikirlerle heba etmekte. Onların canlarını bu şekilde ucuza harcatan ideolojileri burada tenkit etmemiz gerekiyor. Şehitlik, gazilik tabii ki kutsal makamlar. 16-17 yaşındaki kadın ve kızları öldürmüş, kan içerisinde, ayağını o cesedin üzerine basmış, eliyle de zafer işareti yapıyor. Öldürdüğün kadın, çocuk ya! Öldürdüğün Alevi olsa ne olur, Sünni olsa ne olur? Silahsız masum insanların evini basmış öldürüyorsun. Hasılı Müslümanlar geleneksel irfan ekolüne tabi olmalılar, onu ihya etmeliler. O da bizim Selçuklu, Osmanlı çizgimizdeki İslam'dı. Yeteri kadar molamız var. Zaten farz-ı kifaye. Bir kasabada bir tane müftü olsa yeter. Ama arif yok, hakim yok, bilge yok, mütefekkir yok, feylesof yok, stratejist yok, büyük vizyon sahipleri yok. 1900'lerden sonra İslam düşmanlarının oluşturduğu İslam karşıtı temayüller refleks olarak Müslümanlarda da düşman gibi davranmayı geliştirmiştir. Oysa ki düşman, İslam maneviyat ocaklarını kapatmıştır. İslam'ın ilim ve irfan merkezlerini kapatmıştır. Siz bunların ihyası ile uğraşacağınıza kalkıp düşmana politik cevaplar yetiştirmeye çalışıyorsunuz. Ve ister istemez aynı seviyeye düşüyorsunuz. Ve farkında olmadan ideolojikleşmeye başlıyorsunuz. Çünkü İslam anlayışınız salt politik bir ideoloji ise siz de bir ideoloji haline indirgenmişsinizdir ve seküler salt bir ideolojiden farksız hâle gelişirsiniz. İslamcılık bugün budur. Felsefesi yok, sanat ve estetiği yok, ontolojisi yok, epistemolojisi yok,

ruhaniyeti yok ama salt politik bir ideoloji. Bu ideoloji bu savaşı kazanamaz. Çünkü ideolojilerden bir ideolojidir. Oysaki İslam maneviyat ekolüdür ve savaş maneviyatta kazanılır. Sadece maddiyatta değil. Çünkü sizin ideolojinizden daha güçlü bir ideoloji gelebilir ve sizi çürütebilir. İşte bugün görüyoruz. Arap Baharı ile bazı bölgelerde siyasi mekanizmaları ele geçiren İslamcı arkadaşlarımız iktidarlarını sürdüremediler, ellerinde tutamadılar. Çünkü insanın ekonomik refahı, bir ülkenin yönetimi, idaresi, valilik, belediyeçilik v.s. konularını hiç bilmedikleri ortaya çıktı. Projeleri dahi yokmuş bu manada.

Hiç kimsenin varlığını inkar edemeyeceği ölüm farklı dinlere mensup insanlar arasında bir konuşmaya başlama noktası olabilir mi?

► İnsanlığın ortak problemlerini çözmek için insanlığı parçalamanın bir anlamı yok. Çok fazla parçalayıcı ideolojiler hâliyle bakıyoruz. Onlar Alman biz Türk, onlar Hristiyan biz Müslüman gibi. Bazı farklılıkları dejavantaj değil avantaj hâline getirmemiz lazım. Bunlar İsa'ya tabii, İsa'nın ümmeti insanlar. Yeryüzünde olacaktır bu. Pey-

gamberimizin zamanında da vardı. Niçin bu kadar garipsiyoruz? Peygamberimiz'in çok güzel dostları vardı İsa ümmetinden. Bedir Savaşı'na giderken parasını Musa ümmetinden Musevi bir arkadaşına teslim etti. Medine'de savaşa gitmeyen Müslüman yok muydu? Fark görmedi ve güvenilir bir arkadaşına teslim etti. Modern zamanlardaki bu ayrışma kadar değildi eski zamanlardaki ayrışma. Ben demiyorum ki hepsi bir olsun. Olmaz, o da fitrata aykırı. Farklılıklar olacak. Kadın erkek olur mu; erkek kadın olur mu? Yapmaya çalışıyorlar. Ama olmuyor, tutmuyor. Hepsinin genetik yapısı farklı. Aynı şekilde Hristiyan olacak yeryüzünde, Musevi olacak, Müslüman da olacak. Bunlar karşılıklı birbirleriyle görüşecekler. O açıdan baktığımızda insanlığın bazı ortak problemleri var. Mesela ozon tabakasının delinmesi konusu o tabakanın altında yaşayan bütün varlıkları ilgilendiriyor. Bütün insanlık olarak ozon tabakasını korumak için biz neden bir araya gelmeyelim ki? Ozonun Kürdü, Türkü, Müslümanı, Hristiyanı olur mu? Bunun gibi evrensel değerler var. Mesela gençlerin uyuturucu müptelalığı. Bütün yeryüzü insanlığının problemidir bu. Latin Amerikanlısı da bundan müşteki İranlısı da. Bunlar insanlığın ortak problemleri. Bu problemleri çözmek için de din adamlarının bir araya gelmesi gerekir. Bu minvalde ölüm hakikati hem metafizik anlamda hem de antropolojik anlamda (mezar kültürü, mezar ziyareti adabı gibi konularda) bir araya gelme vesilesi olabilir. Müslüman da Hristiyan da Yahudi de ölüyor. Ölüm herkese geliyor. Mezhebine, ırkına göre bir ayırım yapmıyor. VIP salonu yok bunun. Paşa, profesör, devlet başkanı ne olursan ol. Çırlıçplak bir tenesire yatırıyorlar ve beyaz bir kefeneye sarıyorlar. Bitti! Finito! O zaman bu gerçeklik üzerine niçin konuşulmasın. Herkes Allah'tan geldi ve yine O'na dönmüyor mu sonuçta?

İslam'ın ilim ve irfan merkezlerini kapatmıştır. Siz bunların ihyası ile uğraşacağınıza kalkıp düşmana politik cevaplar yetiştirmeye çalışıyorsunuz.

İmâm Mâturîdî

Hayatı, Görüşleri ve Mezhebi



İrşad Paneli Kitapları Serisi'nin
üçüncü eseri

Sipariş

T +49 221 7390441

www.plural-publications.eu

www.kitapkulubu.de



plural publications

Bir  IGMG kuruluşudur.

ÖLÜM METAFİZİĞİ

Ömer Türker*

H içbir tecrübe ölüm kadar paradoksal değildir. Bir tür tükenmişliği anlatmasına rağmen ölüm örtülü olanın ifşası, olmayanın yanı başımızda bulunması, yokluğun bütün haşmetiyle varlığımızı yoklamasıdır. Başka bir deyişle ölüm, görünen ve görünmeyenin yer değiştirdiği, gaiptekinin hâzırdakinin yerini aldığı ayıltıcı bir hâldir. Diğer yandan ölüm tuhaf bir şekilde işteş bir tecrübedir. Bir canlı öldüğünde sadece o canlı ölmez, onun ölümüne tanıklık edenler yahut ölümünü tefekkür edenler de ölümün tedirginliğini veya mutluluğunu yaşarlar. Zira ölüm, ne denli “ölenin yaşadığı” bir tecrübe olarak görünürse görünsün temaşa edenlerin diriliğe ve yitimine şahitlik ettiği, gözün ve tenin dirilik ve yitimini bütün sıcaklık ve soğukluğuyla akla taşıdığı, böylece ölenle birlikte öldükleri bir tecrübedir. Bu denli bireysel görünüp de toplumsal olan başka bir tecrübe yoktur. Ölüm tecrübesinin bu nesnel yönü, ölümü hayat içinde arama çabasını doğurmuştur.

Bu sebeple ölüm üzerine tefekkürün iki boyutu vardır. Birincisi, bizzat ölümün varlığını kavramaya; ikincisi ise ölümün ortaya çıkardığı ayıklık hâline ulaşmaya ilişkindir. İslam düşünce geleneklerinde de ölüm bu iki açıdan derinlemesine ele alınmıştır. Bu bağlamda İslam filozofları ölüm olgusunu üç yönden ele almıştır. Ölüm olgusu ilk adımda sadece bedenin cevheri bir hareketi olması bakımından değerlendirilir. Bu anlamda ölüm, canlının mizacının bozulmasıyla onun varlığını temin eden birliğin dağılmasıdır. Bu bozuluş, sağlıklı olan mizaca dış bir etkenin tesiriyle olabileceği gibi cisimsel güç sonsuz olamayacağından mizahtaki bütünlüğü sağlayan gücün tükenmesiyle de olabilir. Bu, doğal ölüm olarak adlandırılabilir. Bu anlamda canlı, türün varlığını belli bir süre devam ettirme işlevini yerine getirmiş demektir. Genel olarak filozoflar varlıkta asıl olanın türün varlığı olduğunu ve ferdin varlığının sadece türün varlığı için gerekli olduğunu düşünürler. Varlıktaki gaye bakımından ferdin ölümü, kaçınılmaz son-

dur. Fakat burada sorulması gereken temel soru, yukarıdaki açıklamanın sadece bedene yönelik olup olmadığıdır. Diğer deyişle ölen insan mıdır, yoksa beden midir? Nefsin (ruhun) başından itibaren bedenden bağımsız bir manevî cevher olduğunu düşünen filozoflara göre mizacın bozulması anlamındaki doğal ölüm hiçbir zaman bütün olarak insan ferdi için bir yok oluş değildir. Nefis özü gereği sürekli ve bedenin dağılması insan ferdi için yalnızca arazi bir değişimden ibarettir. Dolayısıyla bu düşüncede ölüm sadece insanın maddî hayatının sonlanmasından ve aslî haline dönerek dünyadayken edindiği yetkinliklerle baş başa kalmasından ibarettir. Bu bağlamda “düşünen canlı” (el-hayvânü'n-nâtık) tanımındaki düşünen kelimesi, insanın sûreti konumundaki nefsin, canlı kelimesi de maddesini ifade eder. Nefis akli bir varlık olduğu veya olabildiğinden bilkuvve bütün varlığı idrak etme ve metafizik illetler gibi ebedileşme özelliğine sahiptir. Madde ise geçici ve değişkendir. Böylelikle insan, zıtları birleştiren bir yapıya sahiptir ve yetkinliğini de bu zıtlıktan çıkarması gerekir. Bu yapının iki unsurundan her birinin kendisine özgü güçleri vardır. Nefis özü gereği bilme özelliğine sahiptir ve gerçekte insandaki bütün idrak süreçlerinin doğrudan veya dolaylı olarak yöneticisidir. Bilme gücünün yanı sıra bir güç daha vardır: Arzu (şevk) gücü. Bu güç, nesnelere göre şehvet gücü veya öfke gücü olarak adlandırılır. Bu güçler aslında bedene ait olmasına rağmen bedeni yöneten nefis olduğu için

nefse nispet edilir. İnsanın yetkinleşerek nihai gayesine ulaşması tam da bu güçlerin nefsin varlık tarzına hizmet edecek şekilde kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu süreç, bir yandan bilgiyle donanma diğer yandan da bilgiye uygun davranarak ahlakî erdemleri kazanmaktan ibarettir. Bilgi ve erdem birliği, nefsi bedensel kayıtlardan veya geçici dünyevî gayeler peşinde koşmaktan kurtararak onu kendi doğasına uygun hazlara ulaştıracaktır. Zira nefsin hazzı, bedensel güçlerin hazzından farklı olarak akli ve sürekli. Bu bağlamda nefis ne kadar yetkinleşirse o kadar bilfiil hâle gelir ve varlık gayesine yaklaşır. Ancak filozofların kastı, nefsin yetkinleşmesi için bedensel isteklerin tümüyle yok edilmesi değildir. Tam tersine nefis ancak beden aracılığıyla yetkinleşebildiğinden bedenin telefne yol açacak herhangi bir düşünce ve uygulama doğru değildir. Kastedilen şey, davranışlara anlam veren şeyin cisimsel gayeler olmamasıdır. Zira bedensel hazlar, insan davranışlarının gayesi ya-

pıldığı takdirde insanın daha üstün bir imkânı olan akli hazlardan yoksun kalınmakta ve tam anlamıyla abesle iştigal edilmektedir. Öyleyse yetkinlik denilen şey, insan fiillerinin anlamını akli gayelerden almazdır. Bu ise zorunlu olarak dünyevî ilgileri akli hazlar doğrultusunda yönetmeyi gerektirir. Böylesi bir yönetimin sonucu ise nefsin kendi kuvvelerini fiil hâline getirmesi ve

âdeta ölen bir insanın sadece kendi nefsiyle baş başa kalması gibi soyutlanması veya ruhanileşmesidir. Filozoflar bu soyutlanmayı “ölmeden önce ölmek” olarak niteler. Hem Peygamber (s.a.v.)’in bir hadisi olarak hem de Sokrat’ın bir sözü olarak nakledilen “Ölmeden önce ölüünüz!” sözü, insan sadece bir akıl veya ruh olarak kalsaydı neyi ister ve nasıl davranırsa istek ve davranışları öylece yönlendirmek anlamına gelir. Bu anlamda ölüm, bedendeki mizacın veya itidalin bozulmasıyla gerçekleşen doğal ölümden farklı olarak insanın kendi iradesiyle gerçekleştirdiği bir ruhanileşmedir. Bu ölüm hem yetkinleşme sürecini hem de insanın bu dünyada olabilecek yetkinliğinin sonunu ifade eder. Öfke ve şehvet gücünü akıl gücünün kontrolüne vermek, bir yandan ahlakî yetkinleşmeyi temin ederken diğer yandan akıl gücünün feyze açık hâle gelmesini sağlayarak teorik yetkinleşmeye yardım eder. Akıl gücünün hâkimiyeti, insana bilgide kesinlik ve davranışta isabet kazandırır. Bu nedenle de filozof, hem dünyevî sıkıntıların hem de doğal ölümün insan “vehminde” yarattığı korku ve endişeden özgürleşmiş kimsedir. Zira bu seviyedeki insan için ölüm yalnızca sonsuzluğa geçilen bir eşikten ibarettir.

Bu ölüm hem yetkinleşme sürecini hem de insanın bu dünyada olabilecek yetkinliğinin sonunu ifade eder.

Ölüm, insanı kemâle ulaştıran her türlü hareket ve durağanlığı içerecek şekilde hayatın tamamına yayılmış bir yetkinleşme çabasını ifade eder.

Şu halde insanın teorik ve pratik bakımından yetkinleşme sürecinin adı olarak felsefe Kindî'nin deyişiyle "Etki bakımından ölümü tercih etmekten ibarettir... Çünkü fazilete giden yol, arzuları öldürmekten geçer"¹ Şayet bir kimse bilgi ve davranışta bahsedilen seviyeye ulaşmadıysa gerek dünyevî sıkıntılar gerekse ölüm olgusu onda kaçınılmaz olarak korku ve endişe yaratacaktır. Bu sebeple filozoflar kişinin ölüm korkusundan kurtulabilmesi için akıllı ve erdemli yaşaması, yani teorik ve pratik güçlerini yetkinleştirmesi gerektiğini söyler. Diğer deyişle sözü edilen korku bir tür hastalık olduğuna göre hastalığa yol açan sebebin izalesi hastalığı da izale edecektir. Şayet sebep, doğru bilgi ve davranıştan yoksunluk ise bu yoksunluğu giderince korku da giderilecektir. Bu bağlamda İbn Sinâ ölümü, bir sanatkarın aletlerini terk etmesine benzetir. Dolayısıyla ilk bakışta görünenin tam tersine hayat eksiklik iken ölüm tamlıktır. Bir kimse kendisinin ve ölümün mahiyetini kavradığı takdirde ölümle kendisine hiçbir kötülük dokunmayacağını da idrak edecektir. Zira Kindî'nin deyişiyle "Ölüm yoksa insan da yoktur, zira bir varlık ölümlü değilse o insan olamaz. Buna göre olmamız gereken durumda olmak kötü değildir; kötü olan, olmamız gereken durumda olmamaktır. Öyleyse kötü olan ölümün olmayışıdır... Dolayısıyla ölüm kötü değildir."²

Diğer yandan sûfiler hayatı tamamıyla bir ölüm olarak tasarlamışlardır. Bu tavrı en bariz gösteren sözlerden biri Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf tanımıdır. O tasavvufu "Allah'ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır." şeklinde tanımlamıştır.³ En genel anlamıyla Hakk'ın dışındaki her şeyin gönülden çıkarılması ve Hak'la birlikteliğin bütün hayata yayılması olarak anlayabileceğimiz bu söz, gerçekte meşhur kurb-ı nevâfil hadisinin ölüm kavramıyla yeniden ifade edilmesinden ibarettir. Tasavvufun ana dayanaklarından biri olan kurb-ı nevâfil hadisi şöyledir: "Kulum bana yaklaştığı şeyler içinde en sevdiğim ona farz kıldıklarımdır. Kulum bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Onu sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden istediğinde veririm ve bana sığındığında onu korurum."⁴ Bu hadiste kulluk sürecinin her bir safhası ölümün bir yönüne işaret eder. Dolayısıyla kişiyi Hakk'a yaklaştıran bütün hareket ve

durağanlıklar iradeli ölümün parçalarıdır. Bu bağlamda ölüm, insanı kemâle ulaştıran her türlü hareket ve durağanlığı içerecek şekilde hayatın tamamına yayılmış bir yetkinleşme çabasını ifade eder. Her bir sürecin tamamlanması, daha üst seviyede yeni bir sürecin başlaması anlamına gelir. Bir sonraki aşama öncekine nispetle uyanıklık ve ayıklık demek olduğundan ölüm, uyanıklık ve ayıklığın eşiği demektir. Bu sebeple sûfiler, fenayı önceleyen bütün süreçleri farklı derecelerde bir tür uyku ve sarhoşluk (sekr) hâli, geride kalan her bir aşamayı geçiş durumunu da bir tür ölüm olarak nitelendirmişlerdir. Nitekim Hâtim el-Esamm ölümü beyaz, siyah, kızıl ve yeşil olmak üzere dört kısma ayırmıştır. Hâtim, beyaz ölümü az yemek, siyah ölümü eza ve cefaya tahammül etmek, kızıl ölümü nefse muhalefet etmek ve yeşil ölümü de yamalı elbise giymek olarak tanımlamıştır.⁵ Hâtim'in bu taksimi, kulluk sürecinin tamamına yayılmış bir ölüm kavrayışını ifade eder. Bu sebeple ölümün bu anlamına "süreç olarak ölüm" demek mümkündür.

Öte yandan kurb-ı nevâfil hadisi, kulluğun gerçekte Allah'ta fena bulmak olduğuna dikkat çeker. Allah'ta fena bulmak ise kulum görünüşte onu diğer canlılardan ayırıp özgür kılan fakat hakikatte cisimsel varlığının esiri yapan cüzi iradesinden kurtulup Allah'ın külli iradesine bağlanarak mutlak özgürlüğe ulaşmasını ifade eder. Bu nedenle "Ölmeden önce ölünüz!" hadisinde belirtildiği gibi kulluk sürecinin nihayeti, sûfilerce iradi ölüm olarak değerlendirilir. Sûfiler bu kullanımda doğal ölümün maddi dünya ile ilişkisinin kesilip insanın saf bir ruh olarak kalması anlamından yararlanırlar. Nasıl ki ölü bir insanın zaman, mekân, nitelik, nicelik, sahiplik gibi bütün araz kategorileri açısından maddi dünyayla ilişkisi kesilirse iradi ölümü gerçekleştirip külli iradeye dâhil olan kimse de aynı duruma gelir. Böyle bir kişinin dünyayla ilişkisi, kendisiyle değil Hak aracılığıyla gerçekleşir. Diğer deyişle iradeli ölüm bütün olarak ancak Hakk'ta fani olduğunda ortaya çıkar ki hadisin sonunda ifade edilen "işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum." sözü bu anlama delalet etmektedir. Sûfilerin fena hâli olarak ölüm hakkında söylediklerini hadisin bu kısmının özne ve yüklemelerini değiştirdiğimizde daha açık hâle getirebiliriz: Artık o kimse, Hakk'ın gören

Ölmeden önce ölen kimsenin ise sadece bu dünyaya değil bütün varlığa yönelik bütün mülkiyet bağları kopmuştur. İşte bu, sûfilerin kulluk dediği şeydir.

gözü, işiten kulağı ve tutan eli olur. Çünkü “Hak onu öldürmüş ve kendisiyle diriltmiştir.” Bu sebeple Hak’ta fani olmak, maddede mana olarak var olmaktır. Tasavvuf edebiyatındaki pek çok kavram, bu anlamıyla ölümle ilişkilidir. Nitekim bulmak ve boğulmak anlamına gelen vecd ve istiğrak hâlleri, maddî dünya açısından bir tür sarhoşluk iken manevî dünya açısından bir uyanıklık ve ayıklık sayılabilir. Uyanıklık ve ayıklık ise maddî ölümün tam tersine gerçek bir dirilik hâlini gerektirir. Nitekim sûfilerin çokça zikrettikleri bir hadiste “İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanacaklar.” denilir. Bu anlamda uyanıklık ve dirilik, bir idrak durumu olarak Tanrı’yı bilmek, Tanrı’yla bilmek ve Tanrı’dan bilmek iken bir oluş durumu olarak Tanrı’yla olmak ve Tanrı’da olmak ve Tanrı’dan olmaktır. Diğer deyişle kişide geçici olan beşerî özelliklerin “ölmesi”, zamansız ve mekânsız olan ilâhî özelliklerin “hayat bulmasıdır”. Sûfiler bu türden bir diriliğe tahalluk ve teravhun adını da verirler. Tahalluk, kulun ilâhî isimlerle nitelenmesi ve kabiliyeti nispetinde isimlerin onda bir ahlak haline gelmesi demektir. Teravhun ise kulun gerek beşerî kayıtlardan sıyrılıp Hakk’ın emirlerine teslim olmak gerekse etki ve edilgide maddenin sınırlamalarından kurtulmak suretiyle tıpkı melekler gibi ruhani bir varlık hâline gelmesidir. Bu, tasavvufta beşeriyetin ölmesi ve yerine Hakk’ın isimleriyle muttasıf olmuş insani ruhun doğması anlamında ölümdür. Dolayısıyla bu anlamıyla ölüm, her ne kadar Hakk’a nispetle yetkinleşmenin sonu yoksa da Hakk’a ulaşmak anlamında sürecin sonunu ifade eder.

Tasavvufta taklitten tahkike geçiş de böylesi bir ölümün neticesi olarak görülür. Bu durumu, doğal ölümle bu dünyadaki imtihan sürecinin tamamlanarak âhirette kişinin kuşkulandığı veya inkâr ettiği şeylerin hakikatini kavramasına benzetmek mümkündür. Nasıl ki sura üflenmesiyle kıyamet koptuğunda bütün insanlar dirilecekse bu dünyadaki ölüm de kişinin kendi kıyametinin kopması ve dirilmesi demektir. Bir ayette yeniden dirilişten sonra “Sen bundan gafil idin ama şimdi gözlerin keskin.” (Kâf suresi, 50/22) denilir. Ölmeden önce ölmek işte bu göz keskinliğini bu dünyada iken elde ederek kullukta taklitten kurtulup tahkike ulaşmaktır. Dolayısıyla sûfiler,

Allah’ın cemalini seyretmeyi de içerecek şekilde ayet ve hadislerde imanlı bir kulun öldükten sonra karşılaşılabileceğini söylerler. Şu hâlde ölümün bu anlamı, ölümsüzleşmenin ta kendisidir. Tasavvufta insanî bir durum olarak ölümle ilgili bütün bahisler de ölümün ölümsüzlük anlamından çıkar.

Ölmeden önce ölümle ulaşılan ölümsüzlük, sûfilerin doğal ölüm olgusu karşısındaki tavırlarının da temelini oluşturur. Zira ruhun varlığını, diriliğini, ölmezliğini ve mekânsızlığını idrak etmiş kimse için ölüm, yalnızca beden kaydından bütünüyle sıyrılmaktır. Dolayısıyla ölüm, yalnızca bir perdenin açılmasından ve Kuşeyrî’nin ifadesiyle sadece bir yurttan diğere geçişten ibarettir.⁶ Tasavvuf klasiklerinde “ölüm” başlığı altında ekseriyetle sûfilerin bütün çeşitliliğiyle doğal ölüm karşısındaki tavırları anlatılır. Fakat ölümsüzlük anlamında ölümün insandaki hayvani arzu ve korkuları yok ettiğini akıldan çıkarmamak gerekir. Ölmeden önce ölen kimsenin ise sadece bu dünyaya değil bütün varlığa yönelik bütün mülkiyet bağları kopmuştur. İşte bu, sûfilerin kulluk dediği şeydir. Şu hâlde ayrıntıda birçok meseleyi içermekle birlikte bekaya ermiş kimsenin hali, ister maddî ister manevî olsun bütün hazlar karşısında tam bir beklentisizliktir. Beklentisizliğin sûfinin yaşamındaki sonucu ise tam anlamıyla ilâhî iradenin hükmü altında girerek her bir anda gerçekleşecek her şeye hazırlıklı olmaktır. ◀

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı

1. Kindî, “Tarifler Üzerine”, *Felsefî Risâleler* içinde, çev. Mahmut Kaya (İstanbul: Klasik 2002), s.191.

2. Kindî, “Üzüntüyü Yenmenin Çareleri”, *Felsefî Risâleler* içinde, s. 300.

3. Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, çev. Hasan Kamil Yılmaz – İrfan Gündüz (İstanbul: Erkam Yayınları, 1993), s. 67.

4. Buhârî, Rikâk, 38.

5. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 1981), s. 131.

6. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 562.

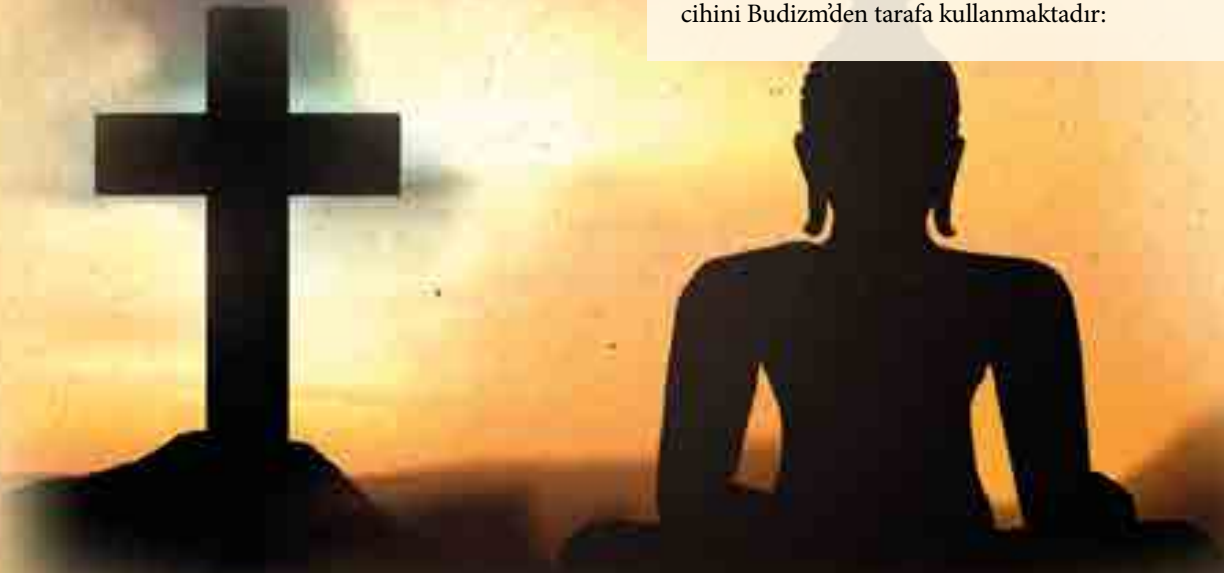
ÖLÜM KARŞISINDA BUDİZM VE HRİSTİYANLIK

*Doğum ve ölüm sudaki hava
kabarcıklarına benzer.
Su hakikidir. Kabarcıklar geçicidir;
sudan fışkırır tekrar suyun içine düşer.
İlâhî varlık da sonsuz bir ummandır;
ruhlar onun habbecikleridir.
Ondan doğarlar, onunla var olup,
tekrar ona dönerler.
Sri Ramakrishna*

Senail Özkan

Budizm ve Hristiyanlık dinî tecrübe ve düşünce alanlarında ölüm ve ıstırap fikrini ilahiyatlarının merkezine oturturlar. Gerçekten de ıstırap ve ölüm perspektifinden bakıldıkta bu iki din bir madalyonun birbirine benzeyen iki yüzü gibidirler. Öyle ki 19. yüzyılın sonuna doğru teologlar, bu iki dinin birbirinden bazı fikirleri aynen aldıklarını ve kendilerine mal ettiklerini yahut birbirlerini bariz bir şekilde etkilediklerini teoloji gündemine taşımışlardır. Bunlardan bazıları Hristiyanlığın çok önemli konularda Budizm'den etkilendiğini; bazılarıysa Budizm'in özellikle de Mahayana-Budizm'inin Hristiyan teolojiden etkilendiğini savunmuşlardır. Hatta bazı dinler tarihi mukayesecileri bu dinlerden birinin, diğerinin kopyası olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹

Evvela şunu belirtelim ki Budizm'le Hristiyanlık arasındaki benzerliğe dikkat çeken filozoflardan biri Nietzsche'dir. Filozof, *Antichrist (Deccal)* başlıklı eserinde bu iki dinin akrabalığından bahsetmekte ve tercihini Budizm'den tarafa kullanmaktadır:



Hristiyanların çektikleri ıstıraplar mahiyet itibariyle birbirinin aynıdır. Hristiyan bu acılar sayesinde Allah'ın azametinin şuuruna varır. Dolayısıyla bu dünyada çekilen acılar bu şekilde bir anlam kazanmış olur. Buna mukabil Budizm bu dünyadaki acıları tamamıyla menfi olarak değerlendirir.

Buddha için ıstırapın metafizik bir temeli yoktur ama hayat kumaşının hemen her ipliğinde ıstırapın izleri ve renkleri vardır. Buddha bu durumun fevkalâde farkındadır:

İstırap ve ıstırapın doğuşu hakkındaki yüksek hakikat budur: Doğuş ıstırap, ihtiyarlık ıstırap, hastalık ıstırap, ölüm ıstıraptır. Kendilerinden nefret ettiğimiz şeylerle karşılaşmamız ıstırap, kendilerini muhabbetle sevdiğimiz şeylerden ayrılmanızı yine ıstıraptır. Arzuladığımız şeylere sahip olamamışlığımız da ıstıraptır. Bir kelime ile, bağlanmaktan ileri gelen bu beş küme de ıstıraptır...⁵

Buddha, ıstırapın cehaletten kaynaklandığını söylerken meseleye bir dünya görüşü nokta-i nazarından bakmaz. Onun kastettiği, ıstırapın gerçek anlamı ancak *Nirvana* hakikati göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir. Bu bağlamda ıstırap bilgisi gerçek dinî bir bilgidir. Varlığımızın cevherine bir zift gibi yapışan egosantrik arzulardan arınmadığımız müddetçe bu bilgiyi, bu gerçek dinî tecrübeyi elde edemeyiz.

Budizm, ıstırap karşısında isyan değil, bilakis rasyonel bir tavır alır. Budizm, ıstıraptan kaçmaz, ıstırapı aşmak için gayret sarf etmez; tam aksine ıstırapı kökünden yok etmek ister. Buddha, hiçbir metafizik güce, dine, tanrı inancına ve felsefeye ihtiyaç duymaksızın, hayatımızı cehenneme çeviren ıstırapın tümüyle yok edilebileceğine inanmış ve bu inancını bir dinî tecrübe hâline getirmiştir. Buddha, ıstırapın köklerine iner; sebeplerini analiz eder ve asırlardır devam eden yeniden doğuş zincirini kırarak ıstırapın varoluş cevherimizdeki sultasına son verir.

Buddha ıstırapa sebep olan şeyin şiddetli arzu olduğunu belirtiyor. Bu şiddetli arzu yaşama iradesidir. Bu irade insanı dünyaya bağlar, var olmanın esiri eder. Kör bir köstebeği andıran bu irade, şartlar ne olursa olsun durup dinlenmeden hayat yoluna devam etmektedir. Dikkat edilecek olursa Buddha'nın bir bela olarak başından def etmek istediği "hayat iradesi" fikri, asırlar sonra pesimist bir Alman filozofu da girdabına çekecektir. Bu filozof Schopenhauer'dır ve onun "irade felsefesi"nin köklerini Hint düşüncesinde ve Budizm'de bulmaktayız. Hayatı içten ve derinden ateşleyen irade, o yaşama susuzluğu nice acılara sebep olur; bizatihi ondan kurtulmak dahi ıstıraplı bir süreçtir. Buddha ıstırapa götüren on iki sebep sayıyor:

Cehaletten (avijjâ) suretler ve şekiller doğar; suretlerden bilgi ve idrak, bilgidен isim ve beden; isim ve bedenden altı bölge, altı bölgeden temas; temastan his, histen susuzluk (tanhâ); susuzluktan varlığa sarılma; varlığa sarılmadan oluş; oluştan doğuş, doğuştan yaşlılık ve ölüm, acı ve şikâyetler, ıstırap, keder ve umutsuzluk doğar. İşte bütün bir ıstırap dağı böyle doğar.⁶

Evet, burada bahis mevzuu olan "ıstırap dağı" bizim dünya hakkındaki cehaletimizden yani ıstırapın tabii sebeplerini bilmememizden değil, bilakis esası doğrudan doğruya transandan bir alana işaret eden ıstırap hakkındaki bilgisizliğimizden doğmaktadır. Daha açık bir ifadeyle burada cehalet yahut bilgisizlik kavramıyla rasyonel bir bilgi kastedilmemektedir. Buddha'nın *cehalet (avijjâ)* kavramıyla vurgulamak istediği insanın özünün transandan bir dünya ile irtibatı hakkındaki bilgi yahut bilgisizliğidir. Bu transandan dünya *Nirvana*'dır; ıstıraplarımız *Nirvana* hakkındaki cehaletimizden kaynaklanmaktadır. İstırapın tamamen yok edilmesi ise *Nirvana* hakkındaki bilgi ve şuur ile mümkündür. Cehaletimizin sebep olduğu ıstırap acı dolu tecrübelerimizdir; cehaletimizi yendiğimizde varlığımızın esasının, transandan dünya ile yani *Nirvana* ile irtibatını kurmuş oluruz. Bunun tersi de mümkündür yani *Nirvana* şuuruna vardığımızda bütün ıstıraplarımızdan ve cehaletimizden kurtuluruz.

Esasen burada Buddha'nın yaptığı şey *Nirvana* ile dünyayı iki zıt kutup olarak karşı karşıya getirmekten başka bir şey değildir. Bunu yaparken *Nirvana*'yı asıl ve mutlak varlık, dünyayı ise fâni ve gölge varlık olarak değerlendirmektedir. Dünya ıstıraplarımızın müsebbibi; ıstıraplardan kurtulmak istiyorsak dünyanın fâniliğini, hayal ve yalan olduğunu çok iyi kavramak zorundayız. Buna karşılık *Nirvana*, gerçek varlıktır; geçici değildir, ıstıraplarımızın son bulduğu bir adadır. Bir gölge varlık olarak dünya reddedilirken, transandan bir dünya olan *Nirvana*'ya bir kurtuluş simidine sarılır gibi sarılmalıyız.

Bu noktada Budizm ile Hristiyanlık arasında hiçbir fark yoktur; zira Hristiyanlık da dünyanın geçici, boş ve hiç olduğunu ve asla dünyaya bağlanmamak gerektiğini vurgulamaktadır. Her iki din de varoluşun alevleri içinde olduğunu, bütün insanlığın ıstırap içinde kıvrandığını ve bütün ıstıraplarımızın bu fani dünyaya bağlandığından kaynaklandığını anlatmaktadır. Fark şuradadır ki Hristiyanlık varoluşu ve buna bağlı olarak ıstıraplarımızın transandan bir otoriteye, Tanrı'ya karşı işlenen ilk günahla ilişkilendirip, günahkârlığımızın cezasını çektiğimizi; kurtuluşun, dünyanın hiçliğini ve geçiciliğini anlamakla, dünyayı ve ıstırapları aşmakla mümkün olacağını vurgular. Budizm ise ıstıraplarımızı etik bir zeminde ele almaz; onları asla günah ve kefaretle ilişkilendirmez. Budizm'e göre ıstı-

Onlar için ölüm ve hayat kozmik cevelanın merkezindeki altın hakikatten başka bir şey değildir.

tıraplarımız cehaletimizden kaynaklanır; kurtuluş ise bilgiyle, cehaletten kurtulmak ve varlığımızın esasını transandan dünya ile yani *Nirvana*'yla ilişkilendirmek ve bu surette ıstırapı kökten yok etmekle mümkündür.

Hristiyanlık perspektifinden bakıldıkta insanlığın kaderi Hz. Âdem'in işlediği ilk günah ile belirlenmiştir. Hz. Âdem Allah'ın emrine uymamak suretiyle günah işlemiş ve Allah'tan uzaklaşmıştır. Bu ferdî günahın cezası olarak cennetten kovulmuş ve ıstırapa duçar olmuştur. İstıraplarla dolu dünya hayatı Allah'ın emrine uymamanın cezasıdır. Hristiyanlığa göre bu günahın ve ıstıraplı dünya hayatından kurtulmanın yolunu Hz. İsa açmıştır. Hz. İsa, Hz. Âdem'in Allah'ın emrini yerine getirmemesine karşılık bütün acıları yüklenerek Allah'a mutlak itaat etmek suretiyle süreci tersine çevirmiştir. Hz. İsa'nın bu mutlak teslimiyeti rahmetin bir hediyesi ve aşkın bir ifadesidir. Hristiyan Hz. İsa'nın ıstıraplarını derûnileştirmek ve nefsinde yaşamak suretiyle bu tersine işleyen sürece katılabilir, Allah'ın merhamet ve sevgisine mazhar olabilir.

Budizm'de Tanrı'ya yahut herhangi transandan bir güce karşı işlenmiş günah söz konusu değildir. Esasen Budizm'de ne Tanrı ve ne de günah mevzubahistir. Öyleyse ıstırapın kaynağı nedir? Yukarıda tekrar be tekrar ifade edildiği üzere Budizm'de ıstırapın kaynağı cehalettir; hakikatin özü ve mahiyeti hakkındaki bilgisizliktir. Bunun cezası değil ama belki kategorik sonucu karma ve yeniden doğuşlardır. Şu var ki Hristiyanlık-taki ilk günahı andıran şey Budizm'de bir Ben, bir Ego olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın hayatını cehennem çeviren şey bu Ego'dur; çünkü bir illüzyondan ibaret olan Ego'ya sarıldıkça insan hakikatten uzaklaşır. Ego ıstırapların gerçek müsebbibidir; Ego hayatı, hastalıkları, yaşlılığı, ölümü ve yeniden doğuşu peşinden sürükler. Buddha, bir canavarla savaşır gibi savaşmıştır Ego ile ve ancak bilgiyle, cehlini yenmekle ve meditasyon marifetiyle bu canavardan kurtulmanın mümkün olduğunu öğretmiştir. Buddha, *Nirvana*'ya giden yolun ıstırapları kaynağından kurutmaktan, yok etmekten geçtiğini vurgular. Bu da ancak Ego'nun sığındığı kaleyi yıkmakla yani lüksten, ihtişamdan ve debdebeden uzak, asûde bir hayatla mümkündür. Bu bağlamda Buddha, ölümün elinden alacağı her şeyi kurban etmekten çekinmez, buna kendi hayatı da dâhildir.

Şu var ki onlar için mevzubahis olan ölüm, asla ferdî ölüm değildir. Onlar için ölüm ve hayat kozmik cevelanın merkezindeki altın hakikatten başka bir şey değildir. Buddha, hayat ve ölümü bu kozmik cevelanın bir cilvesi olarak görür. Onun için Tanrı, saf lekesiz

bir aynadır; insanlar bu aynaya baktıklarında sadece kendi güzelliklerini yahut çirkinliklerini görürler. Hâl böyleyken Buddha vecd ile başka bir aynaya bakar; baka ve kalbinin iç mekânlarındaki saf, parlak ve lekesiz aynada derin huzur, ebedî barış ve mutluluğu görünce ebedî olarak gözünü kapar. Dindar kalpler, o büyük ruhun huzur veren, teskin edici son kanat seslerini duymakta ve o ebedî sükûnu hissetmektedir. Her ne kadar paradoks görünse de *Nirvana* ebedî huzur ve mutluluktur. Dinler tarihçisi Nathan Söderblom'un harikulade sözüyle söyleyecek olursak, "*Nirvana* Tanrısı olmayan ilâhî bir dünyadır, göndereni nâmalûm bir rahmet hediyesidir."⁷

Hz. İsa'ya gelince, o da meselenin şahsî ve ferdî bir alını yazısı olmadığına dikkatleri çekmek için doğumu ve ölümündeki mucizevî kozmik alâmetine işaret eder. Kâinatı idare eden ilâhî iradenin temsilcisi olarak o, çok ıstıraplı ölümüyle bütün beşeriyetin mukadderatını üstlenmiş olur. Yukarıda dedik ki Buddha için Tanrı, insanların baktıklarında içinde kendi güzelliklerini ve çirkinliklerini gördükleri lekesiz bir aynadır. Hz. İsa içinse Tanrı asla lekesiz ve sessiz bir ayna değildir, bilakis aktif ve müessir aşktır. İlâhî aşk insanı ve bütün varlıkları kendine çeker, değiştirir ve dönüştürür. Allah'ın sevgisi ve muhabbeti en katı kalpleri bile yumuşatır.

"Aşkta," diyor Tagore, "çeşitlilik ve farklılık hissi çözümlüverir. Ben'in engellerinden kurtulan ve ebediyetin eşğine varan beşer ruhu nihai hedefine ulaşmış demektir. O yüzden aşk insanın ulaşabileceği en büyük saadettir; zira yalnız aşk marifetiyle insan bizzat kendinin fazla bir şey olduğunu, evrenle bir olduğunu fark eder."⁸

Hâsıl-ı kelâm Buddha için ölüm en uyandırıcı hakikatin tecellisidir; Hz. İsa içinse ilâhî aşkın gerçekleşmesinden başka bir şey değildir. Buddha inanılmaz bir irade kudretiyle ölümün elinden silahını almıştır. Buna karşılık Hz. İsa, ilâhî aşk marifetiyle bu dünyada ölümü aşmış ve aşkın ebedî zaferini ilan etmiştir. ◀

1. Michael Von Brück, Whalen Lai, Buddhismus und Christentum, München 1997, s. 115 vd.
2. Nietzsche, Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe in 15 Bdn. eds. G. Colli/M. Mon-tinari, München/Berlin/New York 1980, Der Antichrist, Bölüm 20, s. 186-187.
3. Gustav Mensching, Die Bedeutung des Leidens im Buddhismus und Christentum, Giessen 1930.
4. Gustav Mensching, Die Bedeutung des Leidens im Buddhismus und Christentum, Gies- sen 1930, s. 29-31.
5. Falih Rıfkı Atay, Hind, Semih Lütfi Kitabevi, s. 139. Krş.: Mensching, Die Bedeutung des Leidens im Buddhismus und Christentum, Giessen 1930, s. 8.
6. Gustav Mensching, Die Bedeutung des Leidens im Buddhismus und Christentum, Gies- sen 1930, s. 13.
7. Friedrich Heiler, Die Buddhistische Versenkung, München 1922, s. 42.
8. Tagore Rebindranath, Gesammelte Werke, Band VII, Sadhana, Der Weg zur Vollendung. Nationalismus, München 1921, s. 42.

HER NEFİS ÖLÜMÜ TADACAKTIR

*“İnsanlar fanidir.
Onlar ölümlü oldukları için adları fanidir.
Ölmek demek, ölümü ölüm
olarak kabullenmektir.
Ölümlü olan sadece insandır.”*
Martin Heidegger

Ahmad Milad Karimi

İslam insanı bir bütün olarak ele alır ve İslam'da insanın varlığı ancak tam anlamıyla Allah'a teslimiyet ile anlam kazanır. Bu anlamda İslam, insanın ahiret gününü bekleyerek Allah'ın isteklerine koşulsuz teslim olması demektir. Kur'an'da belirtildiği gibi tek ve diri olan Allah ölüm ve fanilik de dâhil olmak üzere her şeyin hâkimidir: “De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir.”¹ Allah Kur'an ile insanın takdir edilmiş ecelini açıklamakta ve “sarhoşluğu gerçeğin anlaşılmasını sağlayan”² ölümün bir son olmadığını, hiçbir şeyin yok olmadığını ama aynı zamanda bundan bir kurtuluş da olmadığını belirtmektedir. Ancak ölüm insanın dünyevi kaderidir. Pindar'ın söylediği gibi: “Günlük bir varlık: İnsan nedir? Ne değildir? Rüyada bir gölge – İnsan.”³

Kur'an'ın indirilmesi ile Allah'ın varlığının dünyada anlaşılması, Müslümanlar için dünyevi hakikatin kutsal olduğu anlamına gelmektedir. 20. yüzyılın önde gelen İslam bilginlerinden Muhammed İkbal (vefat 1938) şöyle yazmıştır: “Hakikat özünde manevîdir.”⁴ Dünyanın yaratılmış olduğu ve insanın da kendisine şah damarından daha yakın⁵ olan bu yaratıcının yarattığı bir varlık olduğu gerçeği, insanın idrakini kapsamlı bir şekilde etkileyen, amaca ilişkin bir bakıştır.

Kişinin kökeni, sılıya dönüşü, gerçeği göremeyişi, cehennem azabı ve bağışlanması da insan olmanın bir parçasıdır. Ama her şeyden önce, yaşamdan ayrılış olgusunun üzeri örtülmediği veya bu olgu görmezden gelinmediği ve bu hususa özel bir anlam yüklendiği için insan varlığının sınırlarına ilişkin sorular kesinlikle farklı bir anlam kazanmaktadır. Bu sebeple Allah kelamında kullarına, ölümün bir hiçlik, bir yokluk ve bir felaket olmadığını, evet bir son; ancak dinî realitede yaşamın özüne dönüşü ve her şeyden önce “sılıya dönüş” olduğunu bildirmektedir.⁶ Böylece vahiy, hakikatinin anlaşılması ile birlikte “Hak ile batılı birbirinden ayıran” (al-Furkan) ismini kazanmaktadır. Bu Kur'an'da şöyle yer almaktadır: “Âlemlere

uyarıcı olsun diye, kuluna Furkan'ı indiren (Allah) ne yücedir. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur; çocuk edinmemiştir. Ona mülkünde ortak yoktur, her şeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş, belli bir ölçüyle takdir etmiştir. O'nun dışında, hiçbir şeyi yaratmayan, üstelik kendileri yaratılmış olan, kendi nefislerine bile ne zarar, ne yarar sağlayamayan, öldürmeye, yaşatmaya ve yeniden diriltip-yaymaya güçleri yetmeyen birtakım ilahlar edindiler.⁷ Yani Kur'an teorik (doğru/yanlış), pratik (iyi/kötü) ve estetik (güzel/çirkin) olarak ayırıcı mercidir ve mükemmel bir ölçü olarak (Arapça: al-Mizân) işlev görmektedir. Tüm bunlar insanın yaratılış amacını bulması içindir. Zira İslam gerçekten de ete bürünmeyi, ancak Allah'ın değil, insanın ete bürünmesini ele alan bir vahiy dinidir. Fakat bu insanın ölümlü bir varlık olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kur'an'da "Her nefis ölümü tadacaktır."⁸ ayeti mevcuttur.

Her insan varlık amacını gerçekleştirmek için çabalamaktadır. Bu, gelişim sürecine yön vermektedir. Gelişim süreci, yani insanın gelişimi varoluş uğruna gerçekleşmektedir, varoluş gelişim uğruna değil. Bu anlamda ulaşılması gereken gerçeklik ihtimallerden önce gelmektedir. İnsan somut olarak olduğundan daha fazlası olma potansiyeline sahiptir; henüz gelişimini tam anlamıyla tamamlamamıştır. İnsanın, kati tanımlardan ve ampirik yöntemlerden uzak olan ölümü bile, onu tatmak bir şeref olduğu ve yeniden diriltilecek insan öğretilmiş ve sınanmış olacağı için insanı zenginleştirecektir.

İnsanın kurtuluşa ermesi için, ruhunun iyiye dönüşmesi, benliğinin mükemmelleşmesi olmazsa olmazdır. İnsan diriltme, hayata döndürme eylemi sayesinde mutlu olur, tıpkı Aristoteles'in dediği gibi mutlu olmak ve diri olmak aynı şeydir. Peripatos okulu gibi Kur'an da ruhun içsel çok anlamlılığını takdir eder. Bu anlamda pek çok ayet ruh gerçeğini ele alır, fakat asıl kavram olan nefis (artık ruh olarak da adlandırılmaktadır) dar bir anlamda kullanılmamakta, daha çok nefsi nefis yapan kader için farklı mana alanları

kastedilmektedir. Kur'an'da ruhun ölümüne ilişkin kadarine değinilmektedir: "Bir görsen o zalimleri, ölüm sıkıntısı içindeyken; melekler ellerini uzatmış: Çıkartın canlarınızı! diye."⁹ "Allah, canları, ölümleri sırasında alır."¹⁰ veya kısaca ifade edildiği gibi: "Nerede olursanız olunuz ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!"¹¹ "De ki: Kendisinden kaçtığınız ölüm kesinlikle size ulaşacaktır. Sonra, görülmeyen ve görülen her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, O size neler yaptığınızı bildirecektir."¹² Ruh ölüm anında bile pasif bir alıcı değildir, mağdur değildir, aksine: "Her nefis ölümü tadacaktır." Evet ölüm, gelişim süreci yolunda ruhu zenginleştirecektir.

Rainer Maria Rilke, "Herkesin içinde taşıdığı bir meyvedir ölüm ve her şey onun etrafında döner." der. Her şeyin etrafında döndüğü bir meyve olarak ölüm, hayatın bunun (ölümün) dışındaki düzenini anlamızsız kılmaktadır. Hegel'e göre hayat anlamsızdır, çünkü hayat tikelin aksine tümelî temsil etmesine rağmen hayat süreci tikel ve tümel arasında sürekli bir uyumsuzluk meydana getirmekte ve dolayısıyla hayat ilk önce tikel yani tek olarak amacına ulaşabilmektedir. Yaşayan herkes ölümü içinde taşır; ölüm esas teşkil eden bir an olarak yaşamın bir parçası olan, "doğumsal bir tohumdur." Sören Kierkegaard'a göre "Ölümçül Hastalık" insanın varlığının başlangıcında sahip olduğu içsel bir zorunluluktur. Yani Hegel'e göre ölüm önemsiz bir formalite değildir. Hegel Ansiklopedi'de şöyle yazar: "İnsan öldürülebilir, ancak bu formalite bir tesadüftür; gerçek şudur ki insanın ölüm sebebi kendisidir."¹³ Buna göre ölüm yaşayan bir varlık olan insanın içinde taşıdığı içselleştirilmiş bir harabedir. Bu anlamda insanın varoluşsal karakteri gerçekten mantıksızdır, kusurludur.

İnsan kendi kendini öldürerek tamamlanır. Ölüm ke-male ermek olarak onun sonudur. Homer insanları "ölümlüler" olarak tanımlamıştır. Allah'ın kendini bu âciz ölümlülere anlatmasındaki, onlara katlanması ve onları teselli etmesindeki sırrı nedir? "Kıyameti" konu alan Amerikan dizisi Six Feet Under, Mevlana

Kişinin kökeni, silaya dönüşü, gerçeği göremeyişi, cehennem azabı ve bağışlanması da insan olmanın bir parçasıdır.

Celaleddin Rumi'nin mezarında Divan'ından Allah katında insanın faniliğini ve onun vahyini konu alan dizeler dile getirilir: "Ölümümüz ebediyetle kıyılan nikâhımızdır. Bu sır nedir: O Allah'tır, tek olan." Bu anlamda ölüm insanın ölümünü, tamamlanışını değil, insan olmanın en uç noktasını temsil eder.¹⁴ Kur'an ayetleri ile ifade edecek olursak: "Her nefis ölümü tadacaktır."¹⁵ Bu dünyevi son insan olarak insana ait bir olgudur. İnsan sonunu içinde taşır ya da daha doğrusu insanın sonu kendisidir. Demek ki ölüm, geldiği vakit insan tarafından kabul edilen bir araçtır. Bu anlamda Zebur'u hatırlayalım: "İnsana gelince, ota benzer ömrü, kır çiçeği gibi serpilir, bir nebze rüzgâr üzerine esince yok olur gider, bulundu-ğu yer onu unuttur."¹⁶

Mantık bilimlerinde şunu okuyabilirsiniz: "Bu çok önemli bir husustur; fakat faniliğin mutlak olduğuna ilişkin bir bakış açısı elbette herhangi bir felsefeye veya bakış açısına veya zihne atfedilmek istenmemektedir. Fanilik iddiasında kesinlikle bunun aksi söz konusudur; fani olan sınırlıdır, geçicidir; fani olan sadece fanidir; bu onun kaderinde vardır ve o bundan ibarettir. Ama asıl önemli olan fanilik gerçeği bakış açısında ısrar edilip edilmediği, faniliğin devam edip etmediği veya fanilik ve yok oluşun yok olup olmadığıdır."¹⁷ Peki, faniliğimizle nasıl başa çıkıyoruz?

Fanilik düşünürü olarak kabul edilen Martin Heidegger Avrupa'nın en önemli filozoflarından biridir. Heidegger insanın sonu ölümle gerçekleşmesine rağmen, insanın kendi ölümünü deneyimleyemediğini kabul eder. Kişi kendi ölümünün deneyimlemeyi beceremez. Ölüme ilişkin bireysel varoluşa açık olan tek deneyim "başkalarının ölümüdür." İnsan burada mevcudiyetini nasıl kaybettiğini deneyimler; varoluş ölümle birlikte basit bir mevcudiyete dönüşür. Ölü beden veya ceset artık varoluş değil, sadece basit bir mevcudiyettir. Hatta: "Kimse bir başkasının yerine ölemez."¹⁸ İnsanın kendi başına yaşaması gereken tek şey hayat değildir, aynı zamanda insanın sonu da sadece kendisine aittir. Yani insan sonunu beraberinde

taşır, daha doğrusu bu onun sonudur. İnsanın ölümünden kaçışı yoktur. "Varoluş mevcut olduğu sürece ölür."¹⁹ Varoluş ölüme doğru oluş ile karakterizedir, çünkü varoluşun amacı mevcudiyet ile potansiyel olanaklarını bulmaktır. Varoluş dünyada olmaya mahkûmdur. Varoluş "ölüme doğru oluşu hususunda daima öyle ya da böyle karar vermiştir."²⁰ Bu kararlılık varoluşun, sonsuz olmak için kendine özgü ve aşılabilir tutumudur.

Kur'an da insanın ölümlü oluşuna aynı derecede önem verir, ancak İslam'da ölüm ruhun bu dünyadaki son idraki olarak telakki edilir. Ölüm tadılır fakat İslam inancını benimseyenler ölümü bir son olarak değil, bu âlemin son meyvesi olarak görürler; Hz. Peygamber'in tavsiyesi de bunu göstermektedir: "Ölmeden önce öl!" ◀

1. En'am suresi, 6:162.

2. Tahâ suresi, 20:19.

3. Pindar, Pythien, VIII, 95.

4. Iqbal, M., Wiederbelebung des religiösen Denkens. Trc. Axel Monte ve Thomas Stemmer. Berlin 2003, s. 98.

5. Kâf suresi, 50:16.

6. Mâide suresi, 5:35.

7. Furkân suresi, 25:1-3.

8. Âl-i İmrân suresi, 2:185.

9. En'am suresi, 6:93.

10. Zümer suresi, 39:42.

11. Nisâ suresi 4:78.

12. Cumâ suresi, 62:8.

13. Hegel, G. F. W., Werke. In 20 Bänden. Auf der Grundlage der Werke von 1832-1845 neu hg. v. E. Moldenhauer und K. H. Michel, Frankfurt a. M. 1969-71 (abgekürzt: Hegel, Theorie Werkausgabe); c. 9, § 266.

14. Heidegger, Sein und Zeit, GA, c. 2, hg. von F.-W. v. Herrmann. Frankfurt a. M. 1977, S. 263.

15. Ankebût suresi, 29:57; Âl-i İmrân suresi, 3:185; Enbiyâ suresi, 21:35.

16. Mezmur 103,15-6.

17. Hegel, Theorie Werkausgabe c. 5, s. 140f.

18. Heidegger, Sein und Zeit, s. 240.

19. Age., s. 251.

20. Age., s. 259.

İnsan somut olarak olduğundan daha fazlası olma potansiyeline sahiptir; henüz gelişimini tam anlamıyla tamamlamamıştır.

TÂHİRÜLMEVLEVÎ'NİN ÖLÜME DAİR ÜÇ YAZISI

Semih Ceyhan*

Tâhirülmevlevî hazretleri (1877-1951) icâzete dayalı geleneksel mesnevîhânlık müessesesinin son temsilcilerinden biridir. Yenikapı Mevlevihânesi gibi İstanbul'un ilim, irfan, kültür, sanat ve edebiyat muhitinden feyz almış, pek çok talebe yetiştirmiş, pek çok eser kaleme almış, matbuat âleminde muhtelif yayın faaliyetlerinde bulunmuş bir Osmanlı münevveridir. *Mesnevî Şerhi* hâlihazırda Türkiye'de okurların en fazla rağbet ettiği şerhdir.

Tâhirülmevlevî'nin ölümüne dair yazılarının ikisi Beyânülhak (8 Mart 1326, cilt: II, sayı: 52, sayfa: 1095-1096; 8 Şubat 1325, cilt: II, sayı: 48, s. 1031-1032), sonuncusu kendi çıkardığı Mahfil dergisinde (İstanbul, 1344 [1926], cilt: VI, sayı: 64, s. 59-60) yayımlanmıştır. "Mevt ve bâde'l-mevt" başlıklı ilk yazıda ruhun bedenden çıkarılma hadisesi olan ölümü ve ölüm sonrası ahvâli ferdi ve içtimâî vecheden pek edebî ve hissî bir tarzda anlatmaktadır. "Defn-i hazîn" başlıklı akabindeki yazı, müellifin Gelibolu Mevlevihânesi'ni ziyareti esnasında bir eli ve ayağı sakat Derviş Kâmil adlı bir Mevlevî canının vefatından duyduğu derin teessürlerin kayda geçirilmiş hâlidir. Yazı Mevleviyye tarikatında cenaze merasimine dair bazı ayrıntılara da gönderme yapmaktadır. Son yazı ise yüzyılın başında Avrupâda artan intihar vakalarını gündeme taşımaya amaçlar. Batı'daki intihar hadiselerinin Türk toplumuna da intikal ettiğini vurgulayan Tâhirülmevlevî, bu



olayların asıl sebebinin roman ve sinemalardaki ölüm, intihar, şiddet, terör ve savaş sahneleri olduğunu, gençlerin bunları hayal değil hakikat zannettiğini ve tesir altında kaldıklarını ileri sürer ve çözüm olarak bu tür sahnelerin edebiyat ürünlerinden ve sinema şeritlerinden çıkarılması gerektiğinin altını çizerek. Öte yandan intihara teşebbüsün suç sayılması ve cezâî müeyyidenin muhakkak konulması teklifinde bulunur. Zira varlık yokluktan, hayat ölümden evlâdır. Âlemin sıcak ve soğuşuna göğüs gerenler, hayatın takatsiz bırakan yüklerine omuz verenler asıl kahramandır, roman ve sinemalardakiler değil.

MEVT VE BA'DE'L-MEVT [ÖLÜM VE ÖLÜM SONRASI]

Şeyh Sa'dî'nin "*Rûzî ki zîr-i hâk ten-i mâ nihân şevd / Ve ânâh ki kerdeim yekâyek iyyân şevd*" matla'lı kasidesinden hülâsaten mütercemdir [tercümedir]. "Bir gün gelecek ki cesed-i bî-rûhumuz [ruhsuz cesedimiz] defin-i mezâr [mezara defnedilecek] ve â'mâl-i mahfiyyemiz [gizli amellerimiz] serâser [baştan başa] âşikâr olacaktır. İlâhî! Sefer-i âhirete [âhiret seferine] âzim olduğumuz [azmettiğimiz] o sırada bize lütf u kereminle muâmele buyur. Bîçâre insân bî'l-farz [faraza] bin sene ecelden emân bulup [emniyette olup] kâmrân-ı hayât [hayatından mutlu] olsa da vâdesi yetince mutlakan âlem-i bâkiye gidecektir. Bir zamânımız olacak ki cism-i nâzenînimiz [zayıf bedenimiz] firâş-ı ıztırâba [ızdırap yatağına] uzanıp dermansız kalacak. Hastalığımızı haber alan asdikâ-yı ahhâb [sevgili dostlarımız] tehâlükle [can havliyle] iyâdetimize [ziyaretimize] şitâb edecek [koşacak]. İçlerinde en müşfik olanları taharri-i devâ [hastalığa çare bulmak] için öteye beriye koşacak. Şuna buna mürâcaat eyleyecek. Getirilen hekîm yüzümüze bakıp nabzımızı muâyene edince derdimizin dermân-ı nâpezîr [çaresiz hastalık] bulunduğunu anlayacak ve düçar-ı nevmîdî [ümitsiz] olacak. Lâkin "filân şurubu iç, fâidesini görürsün" tavsiye-i teselli-bahşâsından [teselli veren tavsiyeden] geri durmayacak. Hâlbuki nef'î [faydası] söylenilen o şurup teşdîd-i marazdan [hastalığı şiddetlendirmekten] başka bir şeye yaramayacak. İyi olup olmayacağımız hakkında ahibbâ [sevenler] ve akraba şüpheye düşeceği gibi biz o halde bulunacağız ki sıhhatta iken erguvânî [erguvan renginde] olan yüzümüz za'ferânî [safran] bir renk alacak. Te'sîr-i derd [derdin tesiri] ile husûle gelen za'fîdan [zayıflıktan] vücûdumuz iplik gibi incelecek. Hayatımız yelkeni parçalanıp dümeni kırılan sefine [gemi] misâli varta-i helâke [helak uçurumuna] yaklaşacak. Kabz-ı ervâha [ruhların alınmasına] memûr olan melâikenin iyâb ve zehâbı [gelişi ve gidişi] pîş-i nazarımızda [gözümüzün önünde] tecellî ederek çeşmânımızı [gözlerimizi] hûn-efşân [kan saçan] eyleyecek. İlâhî! O an hevl-i resânda [korku anında] muîn-i mihrîbânımız [şefkatli yardımcımız] ol ki kavl-i zebânımız [sözümüz] sıdk-ı canımıza [ruhumu-

zun doğruluğuna] tevâfuk etsin [uysun]. İmânımızı şeytanın tasallutundan [musallat olmasından] muhâfaza buyur ki rûhumuz kahr u azâbından rehâyâb olsun [kurtulsun]. Bâde'l-kabz [ruhun bedenden çekilip çıkarılmasından sonra] rûh ile cesed yekdiğerinden ayrılacak ve kuş kafesinden âşiyân-ı aslîsine [asıl yuvasına] rücû edecek [dönecek]. Rûh-i makbûz [bedenden çekilip çıkarılan ruh] habîs [pis] ise derekât-ı siccîne [cehennemin aşağı derecelerine] düşecek, tayyib ve tâhir [iyi ve temiz] ise derecât-ı illiyyîne [cennetin yüksek derecelerine] yükselecek. Bu esnada "Efendi öldü!" feryâdî akis-endâz [aksedici] olup kalınlı inceli nevhât [feryatlar] ile evin her tarafı çınlayacak. Bir taraftan uşaklar, köleler hınçkırâ hınçkırâ ağlayacak, diğer cihetten hizmetçiler, halâyıklar [cariyeler] inleye inleye eşkbâr [gözyaşları içinde] olacak. Bu gıriv-i mâtem [matem çılgılığı] arasında gassâl ile beraber pamuk, kefen, teneşir, tabut gibi levâzım-ı teşhîziyye [gerekli alet edevât] getirilip gasle başlanacak, gasl ve tekfinin hitâmında cenâze düş-i ihtirâma [hürmetle omuzlara] alınıp evrâd ve ezkâr [dua ve zikirler] ile musallâya götürülecek. Orada namâz kılınıp tezkiye edildikten sonra kenâr-ı mezâra getirilecek. Teşyî edenler [cenazeyi uğurlayanlar] oraya kadar gelip son hizmeti de ifâ ederek işi gücü ile meşgûl olmak üzere geri dönecek. İşte o vakit cesed-i fersûdemiz [eskimiş cesedimiz] tahte't-turâb [toprak altında] garîb ve bitâp kalacak ve daha akîb [ardı sıra gelen] definimizde mesûliyet ibtidâ edecek [başlayacak]. Â'mâl-i hayriyyede [iyi amellerde] bulunmuş ve hevâ-yı nefse muhâlefet etmiş isen o karanlık mezar bize ferahfezâ [ferahlık veren] bir gülzâr [gül bahçesi] olacak, bî'l-aks [aksine] fîsk u fücûr ile demgûzâr [vakit geçiren] isen o kabr-i târ [karanlık kabir]-maazallah- bir hufre-i nâr [cehennem çukuru] hâline girecek. Dünyada kalan dostlar, bir iki hafta kadar firâkımızla ağlayıp sızlayacak, üç dört defa Cuma geceleri helva yaptırıp rûhumuz için fukarâya dağıtacak. Muhabbet-i ebediyyesinden bahseden sadâkatlı zevce başka birine varmak teşebbüsünde bulunacak. Hırsperver [hırslı] vârisler de nukûd [para] ve eşyâdan başka taksîm-i emlâka [mülkün taksim edilmesine] kalkışıp hâne, bağçe, dükkân gibi gayrimenkul emvâl hakkında epeyce güft u gû [dedikodu] olacak. Nihâyet bizden sade bir nâm ile toprak altında bazı eczâ [ceset parçaları] nâtamâm kalacak. Hatta birkaç sene geçince o nâm da unutulacak. O bakiyye-i eczâ da [geri kalan ceset parçaları] bir avuç toprak hâline girecek. Belki de kabrimiz münderis [izi kalmamış] olup hâk-i cesedimizden [toprak olmuş cesedimizden] kerpiç yapılmaya ve zerrât-ı vücûdumuz [vücudumuzun zerrecikleri] kerpiçlerin elinde kalıptan kalıba girmeye başlayacak. Bahar ve hazan tevâlî etmek [peşisıra gelmek] üzere bir çok zamân bu hâlde kalacağız. Sonra hulûl-i mîâd [haşır] ile ervâh-ı mücerrede [bedenden soyutlanmış ruhlar] tekrâr karîn-i ecsâd [bedenlenmiş] olacak. Mahkeme-i kübrâ-yı ilâhiyye [Allah'ın büyük

mahkemesi] her ferdi ayrı ayrı isticvâb edecek [sorguya çekecek]. A'mâl-i hasene [iyi ameller] ve ef'âl-i seyyieden [kötü ameller] her biri mevkîf-i muhâsebede [hesaba çekilmek için] meydân-ı illiyyine [yüce meydana] çıkacak. Vezn-i a'mâl [amellerin tartılması] için nasb edilen [kurulan] mizân-ı adâlette [adalet terazisinde] kiminin hayrı kiminin şerri ağır basacak. Herkes hasenât ve seyyiâtını ve mükâfât ve mücâzâtını [cezasını] idrâk ile memnûn yahut mahzûn olacak. Fevk-i cahîme [cehennem üzerine] kurulan sırâtın üzerinden geçebilenler ravza-i cinâna [cennet bahçelerine] duhûl [girecek] pâ-yı i'vîcâcî [istikamet sahibi olmayan ayakları] titreyenler hufra-i nîrâna [cehennem çukurlarına] sukût edecek [düşecek]. O günün dehşetinden nice ay gibi yüzler sîm-i siyâh olacak [kararacak] ve birçok ok misâli doğru kâmetler [boyu olanlar] yay tarzında eğrilecek. Yine o günün lütf u inâyetinden ne kadar fakir kimseler emîrâne [sultanlara yakışan] bir tavır ile cennete girecek. Ve ne kadar beli bükülmüş ihtiyarlar neşve-i cinânî [cennet neşesi] ile neşet-i civânî [gençlik] iktisâb edecek [kazanacak]. "Hürrem-i dilî ki der harem âbâd emn u iş / Hak râ behân lütf u kerem mîhmân şevd." [Huzur ve emniyetin Kâbe'sinde ferahlık bulan gönül, Hakk'ın lütuf ve kerem sofrasına misafir olur]

BİR DEFN-İ HAZÎN [HÜZÜNLÜ DEFİN]

1 Nisan içinde idi ki mehtâbın lemeât-ı hüzm-âvârı [hüzünlendiren parıltıları] altında Marmara'nın köpüklü dalgalarına göğüs vererek bir gece sallandıktan sonra sabaha karşı firkatzede [ayrılık mağduru] bir kalbin ufk-i istikbâlinde [gelecek ufkunda] âfil olan [batan] ümid-i visâl [vuslat ümidi] gibi açılıp kapayan ve merâkib-i bahriyyeye [gemilere] Gelibolu burnunu irâe eden [gösteren] fenerin titrek ziyâsını gördüm. Bir iki saat sonra hankâh-ı feyzpenâh-ı Mevlânâda [Hz. Mevlana'nın feyzini nakleden dergâhda] bulunuyorduk. Dergâhda pek celî [açık] bir sûrette lemeân eden [parıldayan] envâr-ı füyûzât [feyiz nurları], maddî ve manevî metâib [meşakkatler] ile yorulan rûha neşve-i vicdân-perveriyle [gönle huzur vermesiyle] sahpâ-yı sabuh [sabâh vakti içilen içki] gibi şevk-âvâr [şevklendiren] oldu. İhvân-ı bâ-safânın cilvegâh-ı irfân [irfanın tecelli ettiği yer] olan hücrelerini dolaşarak musâhabet-i ârifâneleriyile [irfanlı sohbetleriyle] tervîh-i dil u cân [gönül ve ruhu ferahlattım] eyledim. İlmi celîl-i sülûkun [yüce seyru sülûk ilminin] nazârî, amelî bir feyz-i mekteb-i mükessebi [feyiz elde edilen okulu] olan matbah-ı [mutfak] Mevlânâda iktisâb-ı [kazanmak] aşk ve marifete vakf-ı vücûd [varlığını vakfeylemiş] eylemiş nevniyâzân [yeni Mevlevi dervişleri] arasında isminin müsemma-yı tâmmı [ismiyle kendisi tam örtüşmüş] olabilecek "Dervîş Kâmil" nâmında bir cân, nazâr-ı hayretimi celb etti. Bu cân, Gelibolu kurâsından

[köylerinden] birinde doğmuş, köyünün mektebinde tahsîl-i ibtidâiyyede [ilkokul tahsili] bulunmuş, bir müddet sonra cezbe-i sâ mânrubâ-yı Mevlâ'l-âşıkine [aşıkların efendisi Mevlana'nın varlığını kendisine çeken cezbesine] kapılarak âsitâne-i meâlî-bünyân-ı Mevlânâ'ya [Mevlana'nın inşa ettiği yüce âsitâne] dehâlet etmişti [girmişti]. Bir eli ve bir ayağı sakat olduğu hâlde hizmet-i merdâna [erenlere hizmete] cânsiperâne gayret eylemiş ve mu'tâd olan çille-i rızânın [1001 gün çile] ikmâline pek az müddet kalmıştı. Bilhâssa ziyâretine gidip sohbet-i sâfiyânesinde bulundum. "Yevm-i lâ-yenfa'da kalb-i selîm isterler / Hakikatının misdâkı bir merd-i selîmî'l-kalb idi." [Hiçbir şeyin fayda vermediği kıyamet gününde dosdoğru bir kalp isterler / Özünü doğrulayan dosdoğru bir kalp sahibi er idi] Bir gece yatı namâzını kılıp ism-i celâl kırâatiyle [Allah zikriyle] müstağrak-ı envâr-ı cemâl [cemal nurlarına gark olmuş] olarak secdeden çıktığımız sırada Dervîş Kâmil'in birdenbire hastalandığını ve gittikçe ağırlaştığını haber aldım. Getirilen hekimin tedâvisine rağmen müezzinler "Allahu Ekber" nidâ-yı akdesiyle [mukaddes nidasıyla] seher vaktini ilân ettikleri zamân Dervîş Kâmil'in semâhâne-i illiyyine tennûre-güşâ [yüceler yücesindeki semâhaneye, etek açarak] olduğu duyuldu. İhvân arasında müteessir olmadık kimse kalmadı. Çünkü merhûm cismen nâkıs olmakla beraber rûhen pek kâmil idi. Hatta şive-i takdîre [kadere] tevâfuk etse idi ileride mükemmil bile olurdu. O sabâh bazı husûsun tesviyesi için çarşıya inmiş ve iki üç saat mecbûren meşgûl olmuşum. Dergâha dönüp cümle kapısından girdiğim anda gördüğüm manzaranın rik-katî [inceliği] beni bir iki dakika tevakkufa mecbûr etti. Gönülleri bâkî [ağlayan] ve yüzleri teessürât-ı kalbiyyelerini hâkî [anlatan] olduğu hâlde lisânları ism-i celâl ile meşgûl bulunan ihvân-ı safânın omuzunda cesed-i kâmilî muhtevî olan tabut mahmûl idi [taşınıyordu]. Bu kâfile-i mâtem-engiz [matemli kâfile] matbahın kapısından henüz çıkmış bezm-i hâmuşâna



[suskunlar kabristanına] doğru mehib [heybetli] bir vakar ile ilerlemekte bulunmuştu. Ben de bu kâfileye iltihâk ettim. Tabutun ayak ucuna düş-i ihtirâmımı arz eyledim. Yavaş yavaş mezara yaklaştık. Kabrin hafri [kazılması] henüz tamâm olmamıştı. Birkaç dakika sonra âğuşuna [koynuna] teslim edeceğimiz cesed-i kâmilin tabutunu kenâr-ı mezâra indirdik. Hava gâyet mağmûm [gamlı] idi. Sanki güneş bu manzara-i rik-kat-efzâya [acılı tabloya] tahammül edemeyerek yüzünü örtmüş gibi kesif bulutlarla istitâr eylemişti [örtün-müştü]. Semâ bu hâl-i melâl-âmîze [keder saçan hâle] gözyaşı döküyormuş gibi hazin hazin katre-bâr [yağ-mur damlaları döken] oluyordu. Bu sırada dergâhın meydâncısı İbrahim Dede Efendi hâmil-i kâmil olan o tâbûta –ki bilcümle ârâyışden [süslerden] âzâde olup yalnız bir sikke ile müşerref idi- gâyet mütessirâne bir nazarla baktıktan sonra enin-i kalbini [kalbinin inle-mesini] imâ eder bir sadâ ile: “*Sâyesin dervîş-i bi-berg u nevâdan dâr eden / Saklasın ârâyîş-i tâbûtâ nahl-i kâmetin*” beytini okudu. Bu beytin inşâdî zâten sirişk-i [göz yaşı] teessürün cereyanına mâni’ olmak için sarf-ı gayret eden rikkat-perverânın sabır ve tâkatini bitirdi. Hıçkırıklar eflâke doğru teâlî [yükselmiş], gözyaşla-rı mağmûm çehreler üzerinde tevâlî etmeye başladı. Zannederim ki Dervîş Kâmil’e uzun uzun kasidelerle mersiyeler yazılsa idi makâmında okunan bu beytin tesîrini göstermezdi. O çile-güzîni [çile çıkarmış seç-kin kimseyi] hücre-i kabre tevdi’ ederek [bırakarak] döndük. Herkes merhûmun mehâsininden [iyilikle-rinden] bahsediyordu. Anladım ki Dervîş Kâmil, o defin-i hazin hadra-i kabre indirilmemiş, kulûb-i ih-vânda câygîr-i tevkîr [hürmet edilen bir yer] olmuş. Sûretâ zemîn-i guberâya [toz toprak zemine] gömül-müş. Ma’nen Melik-i a’lâya itilâ etmiş [yükselmiş]. Rahmetullâhi aleyh.

İNTİHAR

Birkaç vakittir evrâk-ı havâdisin [gazete ve dergi say-falarının] zâbıta vukûâtı kısmında intihâr vâkıaları da görülüyor. Erkek ve kadın gençler arasındaki mün-tahirlerin [intihar edenlerin] bayağı istiksâr edilecek [çok görülecek] derecede olması, erbâb-ı kalemin nazar-ı dikkatini celbeyliyor. Bundan dolayı bazı ga-zetelerde intihârın mezmûmiyyetine [kötülenmesine] dâir yazılar yazılıyor. Esbâbın teşrihine [sebeplerin in-celenmesine] giriliyor. Vâfi ve şâfi [uygun, sadra şifa] çareler tavsiye ediliyor. Hayâtın henüz tecrübe-kârı ol-mayan gençleri intihâra sürükleyen sebeplerin birinci-leri değilse bile başlıcaları olmak üzere ben romanlarla sinemaları buluyorum. İnsân çocukluk ve gençlik de-virlerinde zihninde büyüttüğü şeylerin –hakîkî doğru olup olmadığını düşünmeye lüzûm görmeksizin- mu-kallidi olmak ister. Onun içindir ki romanlarda oku-duğu yahut sinemalarda gördüğü intihâr vekâyiini [olaylarını] pek büyük birer kahramanlık telakki eder ve öyle bir harekette bulunmak heves-i tıflânesine

[çocukluk hevesine] düşer. Ale’l-husûs [özellikle] okuduğu roman ve gördüğü şerit kendi hâline de uy-gunca ise... Zavallı düşünmez ki okuduğu romanın muntahiri zâten mâdûmdur [yoktur]. Bir müellifin muhayyilesinde vücûd bulmuş ve tahayyülâtının ak-settiği kâğıtlar arasına gömülmüştür. Sinemada intihâr eden aktör yahut aktris bir dakika sonra verilecek ve diğer vekâyiin temsîlinde görülecektir. Taklîd edilmek istenilenlerin bir kısmı esâsen yaşamadığı, diğer kıs-mı hakikaten ölmediği hâlde gâfil mukallidleri hiç te böyle değildir. Onlar gelmemek üzere giderler. Arka-larında gözyaşlarıyla bile doldurulamayan bir boşluk bırakırlar. Binâenaleyh tecrübesiz gençleri bu mühlik [helâk edici] taklidden kurtarmak için yazılacak ro-man ve gösterilecek şeritleri ya çocuklara ve gençlere nâfi’ [faydalı] olabilecek sûrette tahrîr ve teşhîr etmeli [yazmalı ve ilan etmeli] yahut o gibilerin okuyacakları kitaplarla seyredecekleri manzaraları ayırmalıdır. Bir de erbâb-ı şebâba [gençlere] denilmelidir ki: İntihâr ayn-ı cinâyettir. Fâili ise memleketin nüfûsunu eksil-ten milletin adedinin azaltan bir vatan hânidir. Ona karşı kânûnda cezâ olmaması ortada cezâlandırarak kimse bulunmamasıdır.¹ Fakat hem nefsinin kâtili hem kendisinin maktûlü olan mahlûk, dünyâda kânû-nun nicesinden kurtulmakla berâber âhirette yakasını adâletten kurtaramayacak, cinâyetinin cezası ve bura-daki hapsinin bedeli olmak üzere cehenneme girecek-tir. Bazıları intihârı katl-i nefis kabîlinden addetmek istemiyorlar! Bu gibileri acaba düşünmüyorlar mı ki başkalarının hayâtına kastetmekle kendi vücûdunu imhâ eylemek arasında ne fark vardır? Evet, başka bi-rinin meselâ elbisesiyle kendi esvâbını yırtmak fark-lıdır. Biri cezâyı müstelzim [gerekiren] cürümdür. Çünkü başkasının malıdır. Diğer müsriflikten başka bir şey değildir. Zira kendi malıdır. Lâkin itirâf ede-lim ki vücûdumuz, hayâtımız dediğimiz ve hâzırca bulduğumuz için âdetâ benimsediğimiz şeyler böyle midir? Kazanmak için hangi emeklerimiz sebk etti ki [meydana geldi ki] onlara temellük iddiâsında buluna-bilelim? Nâbi ne güzel söyler: “*Vücûd cûd-i ilâhî, hayât bahş-ı kerîm / Nefes atıyye-i rahmet, kelâm fazl-ı kadîm / Beden binâ-yı Hüdâ, rûh nefha-i tekrîm / Kuvâ ve-dîa-i kudret, havâs sun’-i hakîm / Bu kârâhâne bilsem neyim, benim nem var?*” Bundan başka bir kimsenin kahramanlığı, atıldığı işteki mehâlik [tehlikeler] ve gösterdiği fedâkârlıkla mebsûten [etrafıca] mütenâsip olur. O hâlde kahraman olmak isteyenler; ölmemeli, yaşamalıdır. Çünkü: Şu dünyâda asıl kahraman olan-lar, bir iki dakika titremekle –muntahirlerin vehmine göre- ölümün âğuş-ı istirahatine atılanlar değil, cihâ-nın germ u serdine [sıcak ve soğuşuna] göğüs gerenler ve hayâtın tûvânfersâ [güçsüz bırakan] yüküne sene-lerce omuz verenlerdir. ◀

*Doç.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı 1. Sâdi Bey’in bu nüshada münderîç “Hindistan’da İntihâr” ünvânlı makâ-lesinde görüleceği üzere İngiliz-Hint kânûnlarında intihâr cürüm addedilir ve muntahir ölmez de kurtulursa tecrîm olunmuş [suçlu addedilmiştir].

Kıyamet ve İstanbul

Mehmet Kandemir*

Arapça “kıyâm” kökünden isim veya mastar olan “kıyamet” kelimesi “dirilip mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda durma” veya “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelir. Dünya hayatının son bulması ile başlayacak olan hayatı ifade eder.

Kıyamet inancı hemen hemen bütün dinlerde muhtelif şekillerde bulunmaktadır. Hinduizm ve Budizm dinlerinde kıyamet belli aralıklarla gerçekleşmekte, her seferinde yeni bir dünya hayatına başlanmaktadır. Semavi dinlerde ise kıyametin vuku bulmasıyla birlikte dünya hayatı bir daha geri gelmemek üzere son bulur ve ebedî bir hayat başlar. Kur’an’da kıyametin kopuşu kırk yerde geçen “sâat/es-sâa” kelimesiyle anlatılır ve vaktinin yakın olduğu, ansızın geleceği ve alametlerinin belirdiği (Muhammed suresi, 47:18) ifade edilir. Ancak bu alametlerin nelerden ibaret olduğu açık bir şekilde haber verilmemiş, sadece Yecûc ve Meccûc’ün gelişiyle (Enbiyâ suresi, 21:96) dâbbetü’l-arzın çıkışı (Neml suresi, 27:82) kıyamet



alameti olarak kabul edilebilecek bir bağlam içinde zikredilmiştir. Bunun yanı sıra göğün insanları sarsacak bir duman (duhân) yayacağından (Duhân suresi, 44:11-12) ve ayın yarılacağından (Kamer suresi, 54:1) bahsedilmiştir.

Hız. Peygamber'in kıyamet alameti olarak zikrettiği rivayet edilen olayların başlıcaları şunlardır: İlmin ortadan kalkıp cehaletin yerleşmesi, sarhoşluk veren içkilerin yaygınlaşması, zinanın aleni hâle gelmesi, köle kadının efendisini doğurması, çobanların zenginleşerek bina yapmakta yarışması, zekât verilecek kimse bulunamayacak kadar servetin çoğalması, aynı davayı güden iki büyük topluluğun birbiriyle savaşması, adam öldürme olaylarının ve fitnelerin fazlaşması, elli kadına bir erkek düşecek şekilde kadın nüfusunun artması, Müslümanların kıldan ayakkabı giyen, küçük gözlü ve geniş yüzlü insan gruplarıyla savaşması, insanların hayatlarından bıkarak ölümlere gıpta etmesi, Allah'ın elçisi olduğunu iddia eden otuza yakın yalancı deccalin türemesi, yeryüzünde "Allah" veya "lâ ilâhe illallah" diyen bir kimsenin kalmaması, gece ile gündüzün birbirine eşit hâle gelip kopuş zamanının yaklaşması, Yecûc ve Mecûc Seddi'nin açılması, (Suriye'de bulunan) Busrâ'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateşin Hicaz bölgesinden çıkması, depremlerin sıklaşması, güneşin batıdan doğması, dâbbetü'l-arzın zuhur etmesi, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında kara parçalarının batması.¹ Hadislerde belirtildiğine göre kıyametin kopuşu ansızın vuku bulacak, bu sırada alışveriş yapanlar işlerini bitirmeden, yemek yiyenler lokmasını ağzına götürmeden, havuz yaptıran kişi havuzuna girmeden ve devesinin sütünü sağan kimse bunu misafirine ikram edemedi kıyamet kopacaktır.²

Kıyamet alametleri bağlamında İstanbul şehri de farklı geleneklerde muhtelif şekillerde sıklıkla zikredilmiştir. İslami gelenekte İstanbul ve kıyamet konusunu bir arada zikreden iki hadis ön plana alınmış ve bu hadisler ile geliştirilen yorumlar daha İstanbul'un fethedilmesinden önce Osmanlı dinî literatüründe yer bulmuştur. Bunlardan ilkinde Rumların A'mak ve Dabık bölgelerine inmesine kadar kıyamet kopmayacağı, onlara karşı Medine'den bir ordu çıkacağı, Rumlarla Müslümanların dövüşeceği, Müslümanların üçte birinin yenileceği, üçte birinin öleceği ve son üçte birinin galip gelip hiç yenilmeyeceği, Konstantiniyye'yi alacakları ve kılıçlarını zeytin dallarına asıp ganimeti paylaştıkları bir sırada İblis'in onlara bağırp Mesih'in indiğini haber vereceği, bunun üzerine

oradan ayrılacakları, Şam'a gidecekleri ve orada Deccal'in görüneceği gibi hususlar belirtilir.³ İkinci hadiste Hz. Peygamber'in "Bir tarafı karada ve bir tarafı denizde bulunan bir şehirden bahsedildiğini duydu-nuz mu? Benî İshak'tan 70.000 kişi o şehre taarruz etmeden kıyamet kopmayacaktır."⁴ ifadeleri yer alır. "Melahim"⁵ konusuna müstakil bir başlıkla yer veren Ebû Dâvûd, kıyamet alametlerini anlatırken Beyt-i Mukaddes'in onarılması, Medine'nin harap edilmesi, Konstantiniye'nin fethedilmesi ve Deccal'in ortaya çıkışını sıralayarak, "Rumların pek yakın bir yerde mağlubiyetlerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekleri" hususunu belirten Rûm suresinin 2-4. ayetleri uyarınca Rumlarla yapılacak savaşı büyük melhame olarak adlandırır, bu büyük melhame ile (melhametü'l-kübra), Konstantiniye'nin fethi ve Deccal'in zuhurunun altı ay içinde belireceğini yazar. Bu son süre hakkında altı yıl, yedi ay gibi başka rivayetler de vardır.⁶

Yazıcıoğlu kardeşler olarak da bilinen Yazıcıoğlu Ahmed Bican ve Yazıcıoğlu Mehmed İstanbul'un fethi ile kıyamet hususunu kitaplarında ele almışlardır. Onları İstanbul ve kıyamet ilişkisi bağlamında önemli kılan husus fetih esnasında hayatta olmaları, fetih öncesinde ve sonrasında bu konu hakkında yazmış olmalarıdır. Büyük kardeş olan Yazıcıoğlu Mehmed fetihten dört sene önce yazmış olduğu meşhur eseri *Muhammediye*'de yukarıda zikredilen birinci hadisi manzum hâle getirmiş ve birkaç ekleme yorum yapmayı da ihmal etmemiştir. Hadiste geçen "Rumlar" ifadesini Yazıcıoğlu Mehmed "Benî Asfar" (sarışın halk) olarak aktarmıştır. Ona göre eğer şehir tamamen harap hâle getirilirse ve yıkılırsa o zaman kıyamet kopmayacaktır. Ayrıca şehri alanlar ise Deccal'in belirmesi üzerine Şam'a dönmekle işlerini yarım bırakmışlardır. Bundan dolayı Peygamber kıyamet alametlerinin belirttiğini söylemiştir. Burada Yazıcıoğlu Mehmed'in yorumu, zihinlerde İstanbul ile ilgili herhangi bir beklentinin olmadığı döneme ait bulunmaktadır. Fakat İstanbul'un düşüşü ile kıyamet alametinin zuhur edeceği beklentisi Osmanlı entelektüel dünyasında önemli bir yer edinmiş ve hafızalara yerleşmiş olmalıdır.⁷

Yazıcıoğlu Ahmed Bican'a ait meşhur eserlerden olan *Envâru'l-Âşîkîn*'de de kıyamet alametleri ile ilgili bölümler vardır. Ahmed Bican bu eserinde ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in kıyamet alameti olarak zikrettiği hususlarla örtüşen ifadelere başvurur; ayrıca ümmet-i Muhammed'in Doğu'ya ve Batı'ya hükmedeceği, bütün dünyayı kâfirden alacağı, ancak üç şehrin geride kalacağı, bunların İstanbul,

*İstanbul'un düşüşü ile
kıyamet alametinin zu-
hur edeceği beklentisi
Osmanlı entelektüel
dünyasında önemli bir
yer edinmiş ve hafızala-
ra yerleşmiş olmalıdır.*

Roma ve Amuriyye olacağı, ondan sonra hükmün kâfirlere geçeceği ifadelerine yer verir.

Ahmed Bican'ın kıyamet ile İstanbul'u ilişkilendirme usulü onun *Dürr-i Mekkûn* adlı eserinde bambaşka bir hâl alır. Eserde İstanbul daha inşası sırasında lanete uğramış bir şehir olarak takdim edilir. Burada, "...pes ol vakitten berü ol şehre niçe kerre belâ ve kazâ, gâh ta'ün ve gâh zelzele ve gâh ateş harab olup ve bir an olmadan ceng dahi eksük olmaz..." iken Konstantin adlı bir padişahın gelip imar ettiği, ama "...ahir zamanun şerrinden niçe bunun gibi hadiseler olisirdi..." denilerek bu uğursuzluğun sürdüğü ima olunur. Ahmed Bican daha sonra Rum'da Konstantiniye padişahının Süleyman Peygamber mescidine nazire bir mescit yaptığını, dairesinde 10.000 hücre olduğunu, şeytanın o kavmi azdırıp dinden çıkardığını, padişahının kendi suretinde bir sütun inşa ettirip halkı buna taptırttığını, 400 yıl küfr üze kaldıktan sonra büyük bir zelzele olduğunu ve 60.000 keşişin o yapılan tapınağın altında kaldığını belirtir ve ardından Ayasofya'nın inşası hikâyesine geçer. Yapılan mabedi İslami motiflerle süsleyerek anlatır. Hatta Hz. Peygamber dünyaya geldiğinde yıkılan kubbesi bir türlü tamir edilemeyince, sonradan onun bir avuç toprak vererek bunu kirece katmalarını söylediğini, bunun üzerine kubbenin yapılabildiğini, ashabın şaşkınlıkla niçin böyle bir yardımda bulunduğunu sorduğunda ise, "...anı kâfirler için vermedim, bir zaman gele ümmetim anda namaz kıla ve tilavet-i Kur'an edeler..." dediğini ifade eder. İlerleyen bahislerde ise bu defa yine *Muhammediye* ve *Envâru'l-Âşîkîn*'deki gibi aynı üslupta kıyamet alametlerini söz konusu yapar. Burada diğerlerinden farklı olarak bir tarihlendirme dik-kati çeker. Hz. Peygamber'e atfen hicretin 900'ünden sonra zamane halkının kibirlenip ulema sözü dinlememeye başlamaları, sonunda veba ve diğer salgın hastalıkların çıkacağı, çok yağmur yağıp seller olacağı, olumsuzlukların devamı üzerine devletin kâfirlere eline geçeceği, Hristiyanların önce Mısır'a sonra Kudüs'e ardından da Rum ülkesine gelip "İslambol'u"

İstanbul'un daha kuruluşunda lanetli olduğu ve burayı ele geçirmekle kıyamet alametlerinin belireceği düşüncesi, fethe farklı gerekçelerle de olsa karşı çıkan gruplarca öne sürüldüğü gibi, fetihten çok sonra bile, büyük bir şehrin sürekli karşı karşıya kaldığı salgın hastalıklar, yangınlar, sel felaketleri, zelzele gibi tabii afetler vesilesiyle daima hatırlanmıştır ve yaygınlık kazanarak zihinlere yerleşmiştir.

alacakları, İslam askerinin Halep'e çekileceği, burada büyük bir cenk olacağı, Benî Asfar'ın onların ardından geleceği, Medine'den İslam askerinin çıkıp 70.000 kişi hâlinde Benî Asfar'ın karşısında duracağı, Benî Asfar'ın onlara elçi gönderip kendileriyle düşmanlıkları olmadığını bildireceği ve Müslümanların üç bölük olup bunlardan bir bölüğünün bunu makul görerek gidecekleri, diğerinin ise cenk edecekleri, kâfirleri kovarak "İslambol'a" tıkacakları, şehri kuşatacakları, içeri girip ganimet toplamaya başlayacakları, şeytanın yüksek bir yere çıkıp Deccal'in belirmediğini ve evlerini harap ettiğini söyleyeceği, bunun üzerine İstanbul'u bırakıp dönecekleri, ondan sonra ise halkın azacağı ve kıyamet belirtilerinin görüleceği anlatılır.⁸

Tarihçi Feridun Emecen İstanbul'un fethinden sonra kaleme alınmış olan *Dürr-i Meknûn*'da kıyamet başlangıcının dolaylı olarak fethe karşı bir tavırla işlenmiş olduğunu söyler. Emecen aynı zamanda yukarıda bahsi geçen iki hadisin farklı kesimlerde nasıl yorumlandığına dikkat çeker ve fethe muhalif tavrın siyasi, sosyal ve ekonomik gerekçelerin yanında dinî endişelerle de beslendiğini söyler. Zira "İstanbul'un daha kuruluşunda lanetli olduğu ve burayı ele geçirmekle kıyamet alametlerinin belireceği düşüncesi,

fethe farklı gerekçelerle de olsa karşı çıkan gruplarca öne sürüldüğü gibi, fetihten çok sonra bile, büyük bir şehrin sürekli karşı karşıya kaldığı salgın hastalıklar, yangınlar, sel felaketleri, zelzele gibi tabii afetler vesilesiyle daima hatırlanmıştır ve yaygınlık kazanarak zihinlere yerleşmiştir. Bununla beraber bu teze karşı olanların da yine dinî kaygıları ön plana çıkararak, şehri alıp tamamen harap ettikten sonra üzerindeki lanetin kalkacağı görüşünü savundukları dikkati çekmektedir. Bu bile kıyamet senaryolarının İstanbul ile bağlantılı ayağının ne kadar etkili bir tema hâline geldiğinin bir başka yönüdür."⁹

Kıyamet senaryolarının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Zamanla bütün dinler/gelenekler birbirlerinin kıyamet tasavvurlarından etkilenmiş ve bunları benimseyerek kısmen kendisine göre uyarlamıştır. Örneğin Müslümanların 667-669 yıllarında İstanbul'u kuşatmaları sırasında Süryanice yazılan bir risalede, yukarıda zikredilen hadise çok benzer ifadeler yer alır: "İşte o zaman İsmailoğulları binlerce araba ve atla gelecekler, dokuzuncu dilimin ilk ayında gelecek, Anadolu şehirlerini ele geçirip işgal edecekler, üç kola ayrılacaklar, birincisi Efes, ikincisi Bergama, üçüncüsü ise Malagina'da kışlayacak, talihine küs Firigya, Pamfilya ve Bitinya, çünkü don olduğundan İsmail seni ele geçirecek, önüne gelen her şeyi yakan bir alev gibi ilerleyecek ve 70.000 denizcisiyle adaları ve kıyıları yakıp yıkacak, talihine küs Bizans çünkü İsmail seni de ele geçirecek, İsmail'in her atlısı denizi aşacak, bunları başı karşında çadır kuracak..."¹⁰ Yahudilik ve Hristiyanlıktaki kıyamet tasavvurlarında, günahlarından arınma şartı olarak yerle bir edilmesi gereken imparatorluk başkentleri görülmektedir. İstanbul da bu bağlamda hem Bizans hem Hristiyan hem de İslam eskatolojisi bağlamında kıyamet senaryolarından en çok nasibini alan şehirlerden biri durumundadır. ◀

* Bochum Ruhr Üniversitesi'nde Şarkiyat bölümü yüksek lisans öğrencisidir.

1. Buhârî, Fiten, 4-5, 22, 24; İtk, 8; Cihâd, 95; Nikâh, 110; Müslim, İlm, 8-10; İbn Mâce, Fiten, 25-36; Tirmizî, Fiten, 35, 42-43.

2. Buhârî, Fiten, 25.

3. Müslim, Sahih, III, 2221.

4. Müslim, Sahih, III, 2238.

5. Fitne zamanı ortaya çıkan büyük olay, ölü sayısı fazla olan savaş veya bu tür hadiselerin vuku bulduğu yer anlamına gelir.

6. Emecen, Feridun, *Lanetli Şehir Düştü: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İncalcık, H., Erünsal İ. E. ve diğerleri (ed.), Osmanlı Araştırmaları XXII (s. 196 ff.), İstanbul, 2003.

7. Emecen, age., s. 200 ff.

8. Emecen, age., s. 196 ff.

9. Emecen, age., s. 201 ff.

10. Yerasimos, Stefanos, *Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, trc. Ş. Tekeli, İstanbul 1993.

MÜSLÜMAN ÇOCUKLARIN ÖLÜM TASAVVURLARI



Christina Aischa Ebner*

Müslümanların en temel inançlarından biri de ölümden sonraki yaşam, diriliş ve kıyamet inançlarıdır. İslam'da ölüm, kaçınılmaz bir olgu olarak bu hayatın sonu ve dolayısıyla tüm insanlar için geçerlidir.

“Her canlı (bir gün) ölümü tadacaktır.”
(Âl-i İmrân suresi, 3: 185)

Ölümün zamanı, yeri ve sebebi Allah tarafından önceden takdir edilmiştir:
“Yaşatan ve öldüren O'dur.” (Mü'min suresi, 40:68)

Ölüm ebedî hayatın da başlangıcıdır ve böylece hayat sınavının sonu ve ahiretteki, ebedî hayat için önemli bir dönüm noktasıdır.

“Her canlı (bir gün) ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak sizi şerle de hayırla da deneriz. Ve ancak bize döndürüleceksiniz.” (Enbiyâ suresi, 21:35)

Ölüm geri dönüşü olmayan bir olgudur, dolayısıyla nihaidir ve tüm vücut fonksiyonları durur ve insan yaşamaya başka bir formda devam eder. Çocukların ve gençlerin ecel ve ölüm düşüncesi algılaması onların soyut kavramlar konusundaki bilişsel yeteneklerine bağlıdır; dolayısıyla farklılıklar gösterir ve oldukça yaratıcı olabilirler. Onlar için ölüm ve ölmek anlaşılması gereken ve yaşam olgusuna uymayan bir şeydir. Çocuklar ölüm, ölmek ve üzüntüyü yaşlarına bağlı olarak kendi şahsi entelektüel özümseme olanakları dâhilinde anlar ve yorumlarlar. Üç yaşından küçük olan çocuklar ölüm ve ölmek kavramlarını henüz tahayyül edemezler ve kayıpları annenin odadan kısıca ayrılması veya açlık sinyallerine hemen cevap verilmemesi şeklinde yaşarlar. Ayrılık ve kayıp acısı bu erken yaş döneminde genellikle benzerlik gösterir.

Aslında çocuklar Allah'ı ve hakikati idrak etme becerisi ile doğarlar (fitrat) ancak İslami-teolojik (bilimsel) bilgi birikimi anlamında “bilgiden” yoksundurlar. Burada, onlarca yıl boyunca benimsenen, okunan ve hatta ezberlenen bir metinler ve doktrinler bütününe anlaşılması ve birbirleri ile sentezlenmesi sonucunda ortaya çıkan bir bilgi birikiminden söz ediyoruz. Bu, Etnolog Michael Gilsenan'ın da İslamî öğreti için ifade ettiği üzere “metinler ve eğitimlerle” karakterize edilmiş bir bilgidir.

Çocuklar özellikle yetişkinleri titizlikle gözlemleyerek ve taklit ederek öğrenirler ve inceleyerek, iyice izleyerek, sorgulayarak ve görüşlerini tekrar tekrar gerçek üzerinden denetleyerek, bunları kabul edilebilir bir hâl alana, bir “anlam” ifade edene kadar değiştirirler, böylece zamanla bağlamları, doğanın ve insan yaşamının döngüsünü idrak ederler. Onlar ancak çocukluk ve gençlik çağının ilerleyen dönemlerinde daha da karmaşıkleşen bir dünya görüşü geliştirirler. Bu kötü bir dünya görüşünü iyi bir dünya görüşüne veya yanlış bir görüşün doğru bir görüşe dönüştüğü evrimsel bir gelişim olarak algılanmamalıdır. Çocuklar, duruma ve gelişim psikolojisine bağlı ve dolayısıyla yetişkinlerinkinden farklı ve aynı zamanda tıpkı onlar gibi “doğru” bir dünya görüşüne sahiptir. Çünkü bu görüş ideal durumda kendileri için kabul edilebilir ve mantıklıdır. Örneğin “zaman” kavramı çocuklar için oldukça göreceli ve çok zor anlaşılabilir bir kavramdır. Örneğin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in çok uzun zaman önce vefat ettiğini duydukları hâlde ve çocuklarının da hâlen hayatta olmasının mümkün olmayacağı gerçeğine rağmen Hz. Peygamber'in çocuklarının da aynı şehirde kreşe gidip gitmediği sorusu sıklıkla sorulmaktadır. Yüzyılların ne kadar uzun olduğu çocuklar için tahmin edilebilir bir şey değildir. Beş dakika veya beş saat oyun oynarken ve çocukluk realitesinde bazen aynı hızda geçer ve tıpkı bunun gibi fanilik ve ebediyet de çocukların zamanla öğrenmesi gereken kavramlardır. Çocuklar Allah'ın ebedî olduğunu ve yaşlanmadığını sözlü olarak gayet iyi ifade edebilmelerine rağmen genellikle Allah'ın doğum günü olduğunu düşünürler. Çocuklar ve gençler karşı karşıya kaldıkları durumlara, ölüm hakkında ne gibi tablolarla, açıklamalarla ve sözcüklerle konuşulduğuna, yetişkinlerin ve diğer çocukların sunduğu izahatlara, mevcut olan dinî ve kültürel çerçeve koşullarına veya daha önce herhangi bir yakınlarını kaybedip kaybetmemelerine bağlı olarak ölüm hakkındaki düşüncelerini esnek ve yaratıcı bir şekilde değiştirirler.

Kreş çağındaki çocuklar için ölüm geçici bir durumdur ve tersine çevirilebilir, ne de olsa televizyondaki süper kahramanlar da duruma göre tekrar tekrar canlanmaktadır. Ayrıca çocuklar “ölümü” kendileri ile ilişkilendirmezler, çünkü “kötü” veya yaşlı oldukları için sadece başkaları ölür. Bu dönemde sebep-sonuç ilişkisi hâkimdir, yani çocuklar eylemlerinin sonuçları

etkilediğini varsayarlar. Mesela çocuklar sevgili teyzelerinin, onu hastanede düzenli olarak ziyaret etmedikleri için öldüğü düşüncesine kapılabilirler. Kendilerini sorumlu tutarlar ve sözle ifade edemedikleri bir suçluluk duygusuna kapılırlar. En kötü ihtimalde bu duygu patolojik bir hâl alabilir ve çocuğun ciddi bir kriz yaşamasına sebep olabilir. Okul öncesi çağıdaki çocuklar ve okula yeni başlayan küçük çocuklar hayvanların öldükten sonra tekrar canlanmayacağını anlar ancak bunu henüz kendileri ile bağdaştıramazlar. Yolda ölü bir solucan gördüğümüzde kızım beş yaşındaydı. Solucanın bedeni bir araba tarafından ezilmiş gibi görünüyordu ve hayvanın iç organları ezilmiş gibi şekilde küçük solucanın etrafına dağılmıştı. Kızım solucanın üzerine eğildi, kaşlarını çatı, başını sağa sola salladı ve çocuksu bir ciddiyetle: “Anne, ölüm böyle mi görünüyor?” diye sordu. Ve birkaç hafta sonra küçük erkek kardeşine ölü hayvanların sonsuza kadar ezilmiş kaldıklarını ama ölen insanların ezilmediğini, çünkü onların geri geldiğini açıklıyordu. O böyle olmasını diliyordu ve dileği de gerçekleşecekti. Kızımın bu düşüncesi, bu yaş grubu için tipik olan “sihirli bir dünya görüşüne” tamamen uygundu. Bu görüş çocukların çaresizliğe karşı koymalarına ve üzücü deneyimlerle başa çıkabilmelerine yardımcı olur. Tamamen “burada ve şu anda” yaşayan ve geleceği anlamaya çalışan çok küçük çocuklar bile özellikle yakın çevrelerinde üzücü ve yaşamın sona ermesine ilişkin deneyimler yaşarlar. Onlar doğadaki değişiklikleri fark ederler ve bitki ve çiçeklerin yaza doğru büyüüp açtığına ve daha sonra baharda yeniden filizlenmek üzere kışın öldüklerine veya solduklarına şahit olurlar. Çocuklar hayvanların doğduğunu ve öldüğünü görürler. Ayrıca önemli bir yakınının, yakın bir akrabanın, arkadaşının veya komşusunun ölümünü deneyimleyen çocuk sayısı da az değildir. Çocuklar bazen yaşlı kişilere ne zaman öleceklerini sorma gereksinimi duyarlar.

Bu yaştaki çocukların birçoğu ölüm ve ölmek kavramlarının ve özellikle ölümden sonraki yaşamın İslami anlamını öğrenmiştir ve dünya görüşlerini yaşadıkları realiteye uygun hâle getirmeye çalışır.

Çocuklar ilkökul çağında yaşam ve ölüm arasındaki farkı anlamıştır ve zihinlerinde yaşamın anlamına ilişkin sayısız soru belirir, özellikle ahiret ve kıyamet gününe ilişkin kendisine aktarılan süreçler büyük önem taşır. Gün içinde sordukları yüzlerce “neden” sorusu çocukların dünya ilişkilerini anlamalarını kolaylaştırır. İçlerindeki doğal merak duygusu çocukların aniden büyük bir heyecanla cehennemin veya şeytanın nasıl görüldüğünü ya da neden hırsızlar ve katiller gibi “kötü” insanların var olduğunu sormalarına sebep olur. Allah’ın merhametli ve her şeye kadir olduğu gerçeği göz önüne alındığında dünyadaki

Aslında çocuklar Allah’ı ve hakikati idrak etme becerisi ile doğarlar (fitrat) ancak İslami-teolojik (bilimsel) bilgi birikimi anlamında “bilgi”den yoksundurlar.

acının açıklanmasına ilişkin teodise sorunu bu yaş grubunda bile tartışılmaktadır. Çocuklar kulaktan dolma bilgileri, eksik bilgilerle birleştirir ve yetişkinlere sıklıkla açıklaması zor sorular yöneltir, ama bunlar biz yetişkinler için de heyecanlandırıcı ilham kaynağı olabilir. Aşağıda yer alan, ölüm, acı ve teodise (kötülük problemi) hakkında çocukların sorduğu temsili sorular 2015 yılında Baden Württemberg’deki okullarda gerçekleştirdiğim bir ankettan alınmıştır. İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerine, kendilerinden “sorularını Allah’a yöneltmelerinin” rica edildiği bir form doldurmalarını istedim. 8 ila 10 yaşları arasındaki Müslüman çocukların tamamen “normal” ve yaşlarına uygun sorularından bazıları şöyledir:

- Neden insanlar yaşlanınca ölmek zorunda?
- Neden hastalanıyoruz?
- Neden engelli insanlar var?
- İnsanlar neden ölüyor?
- Ölmüş olan dedem nasıl?
- Annemin karnında ölen kız kardeşimin adı ne?
- Ölen erkek kardeşimi bir daha görebilecek miyim?
- Ne zaman öleceğim?
- Bütün insanlar ölünce ne olacak?
- Neden önceden yaşamış bazı hayvanların nesli tükeniyor?
- Ölümden sonra yaşam var mı?
- Öldükten sonra neden yaşıyoruz?
- İnsan öldükten sonra Allah’ı görecektir mi?
- İnsan öldükten sonra korku duyar mı?
- İnsan öldükten sonra ailesini hatırlar mı?
- Öldükten sonra nasıl görüneceğiz?
- Öldüğümde cennete gidersem, cehenneme giden insanlara ne olacak?
- Allah ölebilir mi?
- Neden şeytan var?
- Tüm insanlar iyi olarak doğduğuna göre, aslında şeytan da iyi midir?
- Allah onların hırsız olduğunu önceden bildiği hâlde neden hırsızları yarattı?
- Neden bazı insanlar fakir ve onların hiçbir şeyleri yok?
- Neden savaş var?

Bu liste daha da genişletilebilir, ama bu sorulardan da kolaylıkla anlaşıldığı üzere, çocuklar ölüm, ölmek ve acı konularını neredeyse bilimsel bir şekilde sorgulamaktadır. Bu anlamda somut süreçte tüm bunların “anlamı” ve Allah’ın rolü ön planda yer almaktadır.

Sorular aynı zamanda çocukların, bir kardeşin veya yakın bir akrabanın ölümü ve onun için duyulan endişe gibi üzücü deneyimlerini de yansıtmaktadır. Bununla birlikte çocukların kendi çevrelerine ilişkin algılarının geliştiği de görülmektedir. Akrabalar, arkadaşlar, “insanlık” için korku ve endişe duyulduğu ve yetişkinlerin bile ancak çok köklü bir inanç ile kabul edilebilir bir cevap bulabildikleri ahiret hayatına ilişkin önemli soruların var olduğu görülmektedir. Protestan din eğitimcisi Elisabeth Naurath 2009 yılında Bavyera’daki bir ilkokulun Müslüman olan üçüncü sınıf öğrencileri ile ölüm üzerine düşünmüş ve çocukların kıyamet günü ve ahiret hayatı hakkında çok somut, Kur’an ve geleneklerle sabit düşüncelere sahip olduğunu tespit etmiştir. Örneğin Ahmet adında bir erkek öğrenci kıyamet gününü şu şekilde açıklamıştır: “Allah istediğinde gezegenler ve dünya ölür. O zaman bir melek sura üfler. O zaman tüm insanlar ölürlür.” Ya da Esra bildiklerini ebedi hayatla kesin bir bağlantı kurarak açıklar: “Biz herkes öldüğünde Allah’ın yepyeni bir dünya yaratacağına inanıyoruz. Ve hepimiz tekrar yaşayacağız.” Ve Ahmet şöyle tamamlar: “Artık orada aylar, yıllar olmayacak. Orada gece de olmayacak. Annem orada saatin de olmayacağını söyledi.” Enes muzipçe ekler: “O zaman okul da olmayacak!”

Yüzyılların ne kadar uzun olduğu çocuklar için tahmin edilebilir bir şey değildir. Beş dakika veya beş saat oyun oynarken ve çocukluk realitesinde bazen aynı hızda geçer ve tıpkı bunun gibi fanilik ve ebediyet de çocukların zamanla öğrenmesi gereken kavramlardır.

Gençlerin ecel ve ölüm görüşü yetişkinlerin dünyasındakine benzer ve onlar ölümü yaratıcı olan Allah’ın belirlediği şekilde, her şeyden önce tıbbi sebeplerle gerçekleşen yaşamın doğal sonu olarak algırlar. İlkokul çocukları ölüm korkusunu hafifletmelerine yardımcı olabilecek çok geniş bir hayal gücüne sahipken, gençler sonun kaçınılmaz olduğunu anlar ve tabiri caizse acımasız gerçeği daha katlanılabilir bir hâle getirmek için makul açıklamalar ararlar. İlkokul çocukları konuyu biraz yumuşatmak için oyun esnasında birbirlerini öldürür bu konuda şakalaşır ve korkunç hikâyeler uydururken, gençler için ölüm, kendilerine hâlen uzak olmakla beraber, zaten organizmanın gelişim içinde bulunduğu bir süreçte, kendilerine uygun açıklamalar yapılmadığında ölüm ve acı çekme konusuyla başa çıkamayacakları kadar yakın bir konudur. Bu aşamada artık birincil rehber ebeveynler değildir, gençler bilgilerini medya, okul ve geniş cami cemaati gibi çevrelerden edinirler. Ve gençleri ölümün gerçekliği konusunda hissizleştiren, her şeyden önce çok sık medya kullanımınıdır. Bilgisayar oyunlarında, gerçek zamanda ve topluluk içinde mümkün olan her şekilde ölüm gerçekleşmekte ve bu ölüm hiçbir anlam ifade etmemektedir. Bu durum ölüm ve ölmek kavramlarının bireysel bir şekilde sorgulanmasını teşvik etmemekte ve genellikle gerçek insanların ölümü de sadece çok uzaktan anlaşılmakta ve/veya algılanmaktadır.

İtalyan doktor ve gelişim pedagogu Maria Montessori’nin de çok doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, çocuklara “boş kaplar” gibi muamele etmek ve onları doldurmaya çalışmak bir işe yaramaz. Bazı Müslüman ailelerde gözlemlendiği üzere, çocukların açıklaması zor konularda soru sormalarına veya bu konuları tartışmalarına, bazı konuların sorgulanmayacağı gerekçesi ile mâni olmak daha da yanlış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım çocukların sessiz ve belirsiz görüşler oluşturmalarını teşvik eder ve buna bağlı olarak yetişkinlik çağına kadar uzanması mümkün olan korku ve çaresizlik duygularının pekişmesine sebep olabilir. Bu özellikle, yetişkinlerin de kendi bireysel kararlarını vermelerini gerektiren ve yetişkinlerin bile açıklamakta zorluk çektiği, soyut ve karmaşık konular için geçerlidir. Biz yetişkinler her zaman ve her durumda ölümün ne olduğunu ve getirdiklerini biliyor muyuz? Sevdığımız şu veya bu kişinin neden aramızdan bu kadar erken ayrıldığını her zaman anlayabiliyor muyuz? ◀

* Freiburg Pedagoji Üniversitesi öğretim üyesi

“ÖLMEDEN ÖNCE ÖL” ŞEYH HASSAN DYCK İLE SÖYLEŞİ

1946 yılında Berlin’de doğan Hassan Dyck üniversitede müzik eğitimi aldı. 20 yaşında tasavvuf ile tanışan Dyck 1975 yılında Müslüman oldu. 1995 yılında Eiffel şehrinde “Osmanische Herberge” (Osmanlı Misafirhanesi) isimli İslam Merkezi’ni kurdu. Hâlen bu merkezin başında bulunmaktadır.



Ali Mete

İnsanların hemfikir olduğu çok az konudan biri de ölüm olmasına rağmen günlük yaşamımızda yer etmemesini neye bağlıyorsunuz?

- İnsan ölümün ne kadar farkında olursa, yaşam o kadar güzel olur. Ben başıma aynı zamanda kefenim olan bir sarık takıyorum. Aniden vefat etmem durumunda mecbur kalınırsa onun içine sarılarak defnedilebilirim. Ama daha da önemlisi: Kefen sayesinde ölüm daima benim yanımda olan bir yoldaşım. Aynaya her baktığımda kafamın üzerindeki kefeni görüyorum.

Peygamber insanlara ölümü her gün düşünmelerini tavsiye etmiştir. İnsan günde birkaç defa ölüm hakkında düşünmezse imanı kayırlar. İman ancak baskı altında olduğumuz zaman kuvvetlenir, ölüm ise en büyük baskıdır. Bu sebeptendir ki, hastayken veya ölmeden kısa bir süre önce ruhani deneyimler yaşayan birçok kişi vardır. Fakat bu kişiler sağlıklılarına tekrar kavuştuklarında bu deneyimleri unuturlar ve dünyevi işlere dalarlar. Modern insanda özgürlük isteği çok ön plana çıkıyor. İnsan, ilâhî yardım olmadan sadece maddi şeylerle asla huzura ve kurtuluşa eremeyeceğini unutuyor. Bununla birlikte özgürlük kavramı ile sadece egonun dizginlenmemiş, sınırsız özgürlüğü

kastediliyor. Günümüzde ölçsüz mantığın aşırılıklarını görüyoruz. Ego dizginlenmezse günün birinde kendi kendini yer bitirir. Kendi kendini yok eder. Esas olarak tüm dinler bunu önlemek için gönderilmiştir. Onların amacı, özellikle ölümü, ahireti ve faniliği hatırlatarak egoyu dizginlemektir. Ancak dinlerin birçoğu geçen zaman içinde modern insanı kabullendi ve hayatta kalmaya çalışıyor. Bir tek İslam için bu geçerli değil. İslam egonun kendini yüceltmesine karşı koyacak güce sahip. Ego merkezli olanların İslam'ı reddetmesinin sebebi de bu karşı koyuştur.

İnsanların dünyaya düşkünlüğü ve egolarının kölesi olması onların gaflete dalmasına sebep oluyor. Bizi bu gaflet uykusundan uyanmaya zorlayan şey ölümdür. Bu sebeptendir ki Peygamber, "Ölmeden önce öl." demiştir.

Bu ne anlama geliyor?

- Bunu size Hz. Ebû Bekir (r.a.) örneği üzerinden açıklayayım. Bir gün Resûlullah (s.a.v.) ashabına sordu: "Yürüyen bir ölü görmek ister misiniz?" Ashap şaşırmişti. "Ebû Bekir'e bakın." diye ekledi Hz. Peygamber. Zira Ebû Bekir (r.a.) neyi var neyi yoksa dağıtmıştı. Başlarda varlıktıydı, sonunda ise Allah dışında hiçbir şeyi kalmamıştı. Hz. Peygamber

kendisine, ailesine ne bıraktığını sorduğunda verdiği cevap şuydu: "Allah ve Peygamber onlara yeter." Bu idrak sadece çok az kişiye nasip oluyor. İnsan ancak manevi bir rehberi varsa ve ancak Allah isterse bu hâle erişebilir. Bazı evliyalar bu hedefe ulaşmış ve Hz. Peygamber'in gerçek olan bu sözünü uygulamışlardır. Onlar tamamen Allah'a teslim olmuş ve Allah sevgisinden başka bir gayeleri kalmamıştır. Ve bunu öyle bir samimiyetle yapmışlardır ki, Allah bunu kabul etmiştir. Bu evliyalar Hz. Peygamber'in yolunda hizmet ederler ve onun mesajını devam ettirirler. Kişinin hayatında bu farkındalığa ulaşması insanın takdirinde değildir. Önemli olan, insanın buna niyet etmesi ve Hz. Peygamber'in izinden gitmek için elinden gelenin en iyisini yapmasıdır. O zaman birçok kişi ölüm öncesinde ölmeyi becermeden ölür. İnşallah bu insanlar, ruhları temizlendikten sonra cennete girerler. Cehennem ruhun ateş ile arındırıldığı bir yerdir. Çünkü kirli olan, cennet gibi pak bir yere giremez.

Ölüm ahiretten çok bu dünyaya ilişkin bir olgu mudur?

- Ölümün hatırlanması sadece imanın kuvvetlenmesine yardımcı olmakla kalmaz, ölümün ne olduğunu araştırmaya da teşvik eder.

*Günümüzde ölçsüz mantığın aşırılıklarını görüyoruz.
Ego dizginlenmezse günün birinde kendi kendini
yer bitirir. Kendi kendini yok eder.*

Gerçek varlık ebedîdir. Tek ebedî varlık Allah'ın varlığıdır. Bu sebeple “Lâ ilâhe illallah”, yani “Allah’tan başka ilah yoktur.” deriz.

Hız. Peygamber, “İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar.” demiştir. Bu, bizim gerçek olarak gördüğümüz hayatın gerçek olmadığı anlamına gelir. Hayat duyuların zemininde cereyan eden bir yanılsamadır, zira bir gün sona erecektir. Gerçek varlık ebedîdir. Tek ebedî varlık Allah'ın varlığıdır. Bu sebeple “Lâ ilâhe illallah”, yani “Allah’tan başka ilah yoktur.” deriz.

Günümüz insanının ölüme bakış açısı nedir?

► Bu anlamda büyük bir pervasızlık söz konusudur. Bu pervasızlık, Müslümanlar da dâhil olmak üzere tüm insanlık için geçerlidir; bir ölüm deneyimi ile yaşamlarını değiştiren insanlar hariç. Geri kalanların hepsinde asıl olan niyettir. Hz. Peygamber'i örnek alarak daha iyi bir insan olma niyetiyle yaşayan kişiye yardım edilir ve o ahirette de ödüllendirilir. Öldüğümüz zaman bilgimizin veya kendimizi nasıl adlandırdığımızın bir önemi yoktur. Allah bize sadece tek bir şey sorar:

“Benim rızamı kazanmayı istedin mi? Seni yarattığım için kalpten minnet duyduğün bir an oldu mu? Yoksa her şeyi sadece egon için mi yaptın?” Maalesef dindar olan birçok insan da sadece egoları için çalışmaktadır.

Filozoflar, yazarlar ve mutasavvıflar daima “ebedî hayat” hakkında düşünmüşlerdir. İnsanlar akla gelen her yolla ömürlerini uzatmaya çalışırlar. Neden?

► Biz insanlar yaşamayı severiz, çünkü yaşamın zevklerine tutkunuzdur. Hayata alışmışızdır ve ondan ayrılamayız. Çok acı çeksek bile yaşamayı ölmeye tercih ederiz. Diğer taraftan, ki bu çok daha önemlidir, yaşamı severiz çünkü ruhumuzun derinlerinde onun çok değerli olduğunu biliriz. Sonuç olarak yaşam Allah'ın bize bir hediyesidir. Hayattaki en değerli şey Allah'ı tanımak ve aslında alınan her bir nefesin çok değerli olduğunun farkına varmaktır. İnsanların birçoğu bunun farkında

değildir ama ruhumuzun derinliklerinde bunu biliriz. Ben Allah'ın bunu insanın fitratına yerleştirdiğini düşünüyorum. Davud Peygamber Rabbi'ne neden her şeyi yarattığını sorduğunda kendisine şu cevap verilmişti: “Ben gizli bir hazineydim ve bilinmek istedim.”

Ölümü hatırlamanın yolları ve yöntemleri var mıdır?

► Herkese günde birkaç defa oturup ölümü düşünmelerini öneriyorum, böylece hayatın illüzyonunun bilincine varılır ve insanın diğer yönü güçlenir. Bizim şeyhimiz başka yöntemler uygulanması konusunda çok ısrarcı olmamıştır. Bunun sebeplerinden biri Hz. Peygamber'in de ifade ettiği gibi çok yozlaşmış bir zamanda yaşıyor olmamızdır. O bu ahir zamanı cahiliye devri, yani cehalet ve umursamazlık devri olarak tanımlamıştır. Bu sebeple günümüzdeki müminler her şeyden önce katlanma ve tahammül edebilme becerisine sahip olmalıdır, tüm hataları ile kendilerine ve tüm kötü yönleri ile çevrelerindeki insanlara.

Tarikatların önemli bir yöntemi inzivaya çekilmektir. İnziva sırasında mürit şeyhin buyruğu üzerine 40 günlük bir süre için günlük hayatından uzaklaşır ve dünyevi hayattan tamamen sıyrılır. Bu süre zarfında bir nevi ölüm taklit edilir. Kişi dünyevi olan her şeyden uzaklaşarak ve kendini maneviyyata vererek egoyu ölene kadar zayıflatır. Sonuç kişinin öz benliğinden kurtularak mutlak özgürlüğe kavuşmasıdır.



“Her nefis ölümü
tadacaktır.” (Enbiya 21:35)



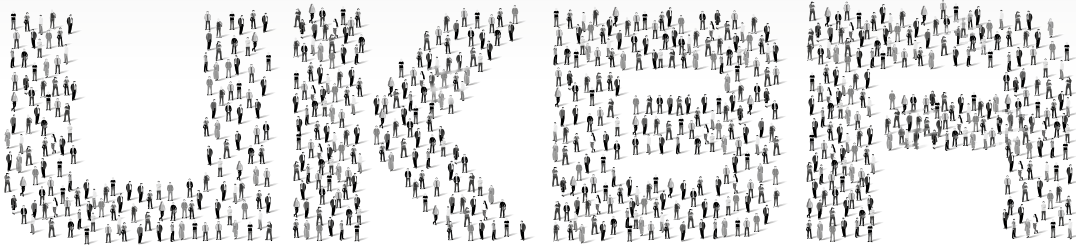
CIMG France | Cenaze Fonu

CIMG France - Confédération Islamique Milli Görüş | Islam Toplumu Milli Görüş

64 rue du Faubourg Saint-Denis | 75010 Paris | T 01 45 23 41 55 | F 01 47 70 34 96
info@cenazefonu.fr | www.cenazefonu.fr



BİZ, EN ACILI GÜNÜMÜZDE 300.000 KİŞİYİZ IN SCHWEREN STUNDEN SIND WIR 300.000



HERKES ÖLECEK YAŞTADIR DER TOD KENNT KEIN ALTER



RESMÎ İŞLEMLER
BEHÖRDENGÄNGE



DİNÎ VECİBELER
RELIGIÖSE VORSCHRIFTEN



NAKİL
ÜBERFÜHRUNG



TESLİM
ÜBERGABE

IGMG Cenaze Yardımlaşma Derneği | Cenaze Hizmetleri

IGMG Bestattungshilfeverein e. V. | Bestattungskostenunterstützungsgemeinschaft (BKUG)

Boschstraße 61-65 | D-50171 Kerpen | T 0049 2237 97930-11 | F 0049 2237 97930-30 | cenaze@igmgukb.org | www.igmgukb.org
Amtsgericht Köln VR 17651 | Kreissparkasse Köln | IBAN: DE37 3705 0299 0149 2829 41 | BIC / SWIFT: COKSDE33



İSMAİL KARA İLE

İSLÂMCILIK ÜZERİNE

Bazı çalışmaları:

Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi-Metinler/Kişiler (3 C.: 1, 1986; 2, 1987, 3, 1994), İslâmcıların Siyasi Görüşleri (1994), Şeyhefendinin Rüyasındaki Türkiye (1998), Amel Defteri (1998), Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe (1998), Kutuz Hoca’nın Hatıraları-Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası (2000), Bir Felsefe Dili Kurmak-Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye’ye Girişi (2001), Güneyce-Rize Sözlüğü-Bir Doğu Karadeniz Köyünün Hafızası ve Nâtkası (2001), İslâm Siyasî Düşüncesinde Değişme ve Süreklilik-Hilafet Risâleleri (6 C. 2002-2014), Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri (2003), Sözü Dilde Hayali Gözde (2005), Aramakla Bulunmaz (2006), Hanya/Girit Mevlevihanesi-Şeyh Ailesi Müştemilatı Vakfıyesi Mübadelesi (2006), Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm I (2008), İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz-Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not (2011), Nurettin Topçu-Hayatı ve Bibliyografyası (2013).



Ahmet Faruk Çağlar

İslâmcılık terimi ilk kez ne zaman kullanılıyor, bu kavramsallaştırmayı kim, ne zaman yapıyor? Bununla başlayabilir miyiz?

- Benim görebildiğim kadarıyla İslâmcılığı bu hâliyle ilk kullanan 1913 yılında Babanzâde Ahmet Naim beydir, önce makale sonra kitapçık olarak yayınlanan ve milliyetçilik meselesini tartıştığı İslâm'da Dava-yı Kavmiyet başlıklı metninde. Pek doğru bir adlandırma olmadığını da söylüyor. Ama buna takılıp kalmamak lazım. Çünkü 1871 yılından itibaren ittihat-ı İslâm, vahdet-i İslâmiye, İslâm siyaseti, nihayet Ziya Gökalp ve Said Halim Paşa'nın dilinde İslâmlaşmak kelime-kavramlarıyla keşfedilen de bir ideoloji, yeni bir İslâm yorumu, yeni bir yaşama biçimi ve bir devlet politikası olarak İslâmcılıktı. Elbette aralarında az çok anlam farklılıkları var. Dönemlere göre de değişiyor. Hem belirtelim, ittihat-ı İslâm bir devlet politikası olarak ittihat-ı Osmanî'nin bir alt kademesi veya daha dar bir çerçevesi, ittihat-ı etrakın de bir üst kademesi veya daha geniş bir çerçevesidir. İslâmcılığın ittihat politikalarına sığmayacağı da bir vakıdır elbette.

Peki İslâmcı olarak nitelendirilenler bu sıfatı/tanımı başlangıçtan bugüne kabul ediyorlar mı? Tanımı konusundaki tüm tartışmalara rağmen soruyorum...

- Hem evet hem hayır dememiz lazım. Evet, çünkü İslâm üzerinden, yeni İslâm yorumları üzerinden bir kimlik, bir millet, bir toplum hatta bir devlet inşası talebi, ihtiyacı ve zarureti var. Homojenlik, aktivizm, ideoloji bunun üzerine kurulacaktır. Hayır, çünkü İslâmcıyım demenin o gün de bugün de

bir bedeli, bir yükü var, hem kişiler hem de devlet için. Bu yüzden Sultan Abdülhamit ve İttihat ve Terakki hükümetleri batılı devletlerin, oryantalistlerin, gazetecilerin panislâmist politikalar uyguluyorsunuz şeklindeki ima ve beyanlarını reddetmişlerdir. O kadar ki Sultan Abdülhamit döneminin yasaklı kelimeleri arasına girmiş çıkmıştır ittihat-ı İslâm terkibi. 60'ların sonu 70'lerin başında da İslâmcılık kelimesine mesafeli duran şimdi "İslâmcı" dediğimiz fikir adamlarının, cemaatların, sanatçıların, siyasi grupların sayısı hayli fazla idi. Hem kelime olarak doğru bulmuyorlardı hem de yüklerinden kaçınıyorlardı. Zaten 1924'ten sonra Türkiye'de İslâmcı kelimesinin tekrar meşru ve normal bir kelime olarak tedavüle girmesinin tarihi 1971 falandır.

19. yüzyıldaki ilk İslâmcılarla, şu anki İslâmcıların kendilerini tanımlama biçimleri, talep ve önerileri aynı mı, yoksa hayli farklılaşmış tavır ve yönelimler mi söz konusu?

- Aynı olan yönleri var, farklılaşan yönleri var. Bu da gayet tabii. İslâmcılık durağan bir akım değil. Ayrıca İslâmcılık düşüncesinin boy verdiği coğrafyaların şartları, iniş çıkışları da aynı değil.

İslâmcılık ile İslâm'ın/Müslümanlık'ın eşanlamlı/aynı şey olduğunu söyleyen birçok ismin aksine siz İslâmcılık ile Müslümanlığı ayırıyorsunuz ve; "İslâmcılık Müslümanlık dairesinin içindedir ama tersi doğru değildir" diyorsunuz. "Sıradan" Müslümanları İslâmcılardan ayıran özellik modern/siyasi taleplerinin olmaması mı? Bu ayrım nasıl yapılıyor?

- İslâmcılık siyasi öncelikleri olan bir ideoloji; bir kurtuluş ve kalkınma ideolojisi aynı zamanda. Ayrıca bütünlüğü olan, asla ve ana kaynaklara sadakat iddiasında olan yeni bir din yorumudur, yeni bir İslâmi hayat ve ahlak talebi var. Bu yeni bir insan ve toplum arayışı demek. Bütün bu unsurlar aslında daha geleneksel zihniyet dünyalarının içinden gelen, kendisiyle ve hayatıyla barışık, mütevekkil Müslümanlıkla şu veya bu düzeyde çatışıyor. İslâmcılık, hiç değilse bazı versiyonları aynı zamanda mevcut Müslümanlıkla, halkın din anlayışı ve dindarlığı ile mücadele eden bir anlayışa sahiptir. Bunu unutmamak lazım. Onun için İslâmcılıkla İslâm'ı ve Müslümanlığı eşitlemek bizi meseleyi doğru anlamak ve derinliğine tartışmaktan uzaklaştırır. Elbette bir diğerine eşitlemeden aralarındaki kuvvetli ilişkileri hesaba katmak lazım.

İslâmcılık daha geniş bir daire olan İslâm'ın içindeki çağdaş/modern bir hareket/yorum da olsa, modernizmin içinde yaşayan, onunla yüzleşmek ve hesaplaşmak zorunda olan her Müslüman dolayısı ile İslâmcı olmuyor mu? Dolayısıyla da, 21. yüzyılda İslâmi hassasiyet sahibi her insan İslâmcı olmuş olmuyor mu?

- Yüzleşmek ve hesaplaşmak derse-niz bu çizgi İslâmcılığa çıkar. Bu doğru. Ama sormak lazım; büyük kalabalıkların, hadi eski tabiri kullanalım, sevad-ı azamın şuurlu bir yüzleşme ve hesaplaşma ile ne kadar alakaları var acaba? Onlar Müslüman ve Müslümanlıklarını mutlaka veya bir şekilde sürdürmek istiyorlar, öte dünyayı da kazanmak arzusundalar. Yüzleşmek ve hesaplaşmak biraz başka şeyler değil mi?

İslâmcılığın siyasi bir ideoloji olarak tanımlanabileceğini, bununla birlikte itikattan sosyal hayata kadar bütün alanlarla ilgili, kapsamlı bir kavram olduğunu söylüyorsunuz. Daha önceki İslâm/İslâmi yorum ve anlayışlar daha az mı siyasiydi? 19. yüzyıldan sonra mı İslâm'ın siyasi yönü öne çıktı/ağır bastı?

► Güzel soruya ne denir! Şöyle söyleyelim: Hiçbir din siyaset öncelikli değildir aslına bakarsanız. İşte dinin ana konularını sayarken iman, ibadet ahlâk diyoruz değil mi? Buralarda da siyaset var ama gördüğünüz gibi bağırıyor. Daha önceki bir röportajda da söylemiştim, siyaseti müminlerin ibadetlerini kolaylaştıran, Allah'ın rızasını kazanmalarını mümkün kılan faaliyetler bütünü olarak tarif eden alimler var. Harika bir tarif bu.

İslâmcılık siyaset önceliklidir dedimiz zaman başka bir şeyden bahsediyoruz. Benim yorumuma göre İslâmcılığa hayatîyet kazandıran asıl ve birincil kaynak devleti kurtarmak fikridir. Bunun arkasında da askeri mağlubiyetler, sömürgecilik, Müslümanların onurlarının zedelenmesi vesaire var. Devletin bekası fikri dini kurtarmak fikrini de içeriyor, âdetâ tabii olarak. Çünkü dinle devlet bizim kültürümüzde içiçedir, bir diğeri müttemim cüzüdüdür. Osmanlıların meşhur cümlesini hatırlayalım: “Din asıl devlet ânın feridir”. Veya “din ü devlet mülk ü millet”. Ve Akif'in mısraını: “Bu da çiğnendi mi çiğnendi demek şer'-i mübin”. Anadolu topraklarının kâfir çizmesiyle çiğnenmesini eşit düzeyde İslâm'ın çiğnenmesi olarak görüyor. Bunu ciddiyetle anlamak ve yorumlamak lazım. Yahya Kemal de yaklaşık aynı yıllarda “Galib et, çünkü bu son ordusudur İslâm'ın” diyor.

İslâmcıların tehdit algısı ve yorumu böyle. Öncelikleri değiştiren de bu.

İslâmcılığı İslâmiyet'in, İslâm dünyasının iç dinamiklerinin harekete geçmesi ve tecdid geleneği üzerinden açıklama tarzlarına biraz mesafeli mi duruyorsunuz?

► Hayır. İç dinamikler ve tecdid geleneği çok önemli. Fakat buradaki soru şu: Harekete geçirici öncelikli sebep iç dinamikler ve tecdid geleneği mi yoksa mağlubiyetler ve dış baskılar mı? Her ikisi dersiniz fazla bir mesele yok. Ama İslâmcılığı kurtarmak için dış etkiyi gerilere doğru kaydırmak isterseniz bunun üzerinde durmak lazım derim.

İslâmcılık siyasi öncelikleri olan bir ideoloji; bir kurtuluş ve kalkınma ideolojisi aynı zamanda. Ayrıca бүтүнлүгү olan, asla ve ana kaynaklara sadakat iddiasında olan yeni bir din yorumudur, yeni bir İslâmi hayat ve ahlak talebi var.

19. yüzyılda, Batı karşısında alınan mağlubiyetlerin sıklığı arttıkça, galiplerin üretim güçleri ve bu gücü mümkün kılan ideolojileri galibiyetlerinin sebebi olarak görüldükçe, buna cevaben, din de bu modern ideolojilere cevap verecek, karşı koyacak bir ideoloji gibi algılanmaya başlanıyor. Dönemin hakim ideolojilerine “rakip” başka bir ideoloji... Modern/Batılı sadmelere ve sömürgeciliğe başka türlü göğüs gerilebilir miydi? İdeolojilerin/

Modernizmin yayılması, yaygınlaşması karşısında İslâm'ın varlığını sürdürebilmesi için yeni bir yorumun, -Müslüman kalarak modernleşme ideolojisi olarak tanımladığınız- İslâmcılık'ın ortaya çıkması kaçınılmaz mıydı? Modernleşmeye direnerek, modernleşmeden hayatta kalmak mümkün değil miydi?

► İslâmcılık elbette bir fantezi değil, anlamsız bir şey hiç değil. Bulduğu toplumsal karşılık, dayanıklılığı, kendini yenileme kapasitesi, sesi ve nefesinin gürlüğü bunu gösteriyor. Bir savunma, bir meydan okuma, bir uyum, bir var olma, bir yeniden inşa arayışı... Tarihin imkânlarına ve ihtimallerine meydan okumak iyi bir şey değil ama İslâmcılık kaçınılmaz bir şeydi, bir şeydir diyebiliriz. Bunda bir mahzur yok. Yalnız kaçınılmaz demek felsefi ve fiili problemi yoktu, yoktur; yanlışları, yetersizlikleri olmamıştır, olmamaktadır şeklinde anlaşılmayacak herhâlde.

İslâmcılığı hem modernleşmeye direnen hem de modernleşme ile uyum arayan bir düşünce ve hareket olarak görürsek -ki bence doğrusu bu olmalıdır- o zaman hem imkânları hem de problemleri daha rahat görmek ve tartışmak fırsatını da ele geçirmiş olacağız. Aksi hâlde İslâmcılığı benimseyenleri de ona karşı çıkanları da tek taraflı ve derinliksiz kalma tehlikesi karşılayacaktır.

“Modern yenilgi”lerin yol açtıkları karşısında Müslümanlar biraz da şaşkınlıkla/panikle hareket etti, zira bu taarruza acilen cevap verilmesi gerekiyordu. Ve sizin de belirttiğiniz gibi, Batılı kavram ve kurumlar ne oldukları, nereden kaynaklandıkları, ne işe yaradıkları derinliğine bilinmeden, araştırılmadan İslâm dünyasına aktarıldı. Bugün ise daha sağlıklı/soğukkanlı analizler yapılabiliyor, “yenilgi”nin sebepleri daha doğru tespit edilebiliyor. Buna rağmen

modernizme, batılılaşmaya bakışta, en azından pratik olarak bir değişiklik yok. Aksine, bazı Müslüman coğrafyalarda modernleşmenin hızı daha da artmış bulunuyor. Bu başka türlü olamayacağı için mi? Mevcut şartlarda, modernleşmeden/batılılaşmadan hayatta kalamayacağı için mi?

► Bir röportajlık, hatta bir kitaplık soru var bu sorunuzda. Bir yerden başlayalım. Aciliyet, acil çözüm arayışı sadece İslamcılığın değil modernleşme dönemindeki bütün fikir hareketlerinin ve siyaset etme biçimlerinin ciddi problemi. Bu ilkelerden ve sebeplerden ziyade neticelerle ilgilenmeyi getiriyor. Bu da üzerinde fazla düşünülmemiş adaptasyonları, aktarmaları, taklitleri davet ediyor. Daha ötede nazariyatı, teoriyi, üst düşünceyi zafafa uğrattırıyor, pratiği, uygulamayı, teknolojiyi, mühendisliği, müsbet bilimleri öne çıkarıyor.

Bugün meselenin daha iyi, daha doğru bir şekilde bilindiği tespiti- nize kısmen katılabilirim. Fakat bu kısmi farkındalık İslamcılarının ve İslami endişe sahiplerinin önündeki problemi küçültmüyor, büyültüyor. Çünkü bugünün dünyasında iki çizgi muhkem bir şekilde kurulmadan doğru yerden başlama noktasına varmak zor gözüküyor. Çizgilerden biri İslâm'ı, kaynakları, İslâm tarih tecrübesini inkıtasız bir şekilde bilmek, kuşatmak, anlamak ve yeniden yorumlamak üzerinden işleyecektir. İnkıtasız olması çok önemli çünkü İslamcılık parçalı ve tasfiyeci bir tarih ve ilim-kültür anlayışını besliyor tarihi boyunca. Bunun üstesinden gelinebilirse bugün ve yarın yola nasıl devam edilebileceği de giderek daha fazla açıklığa kavuşacaktır. İkinci çizgi artık şu veya bu şekilde bir parçamız olduğu için müstağni kalamayacağımız modern dünyayı anlama problemi üzerinden kurulup gelişecektir. Bu da o kadar kolay bir şey değil.

Aslında Batı da, Osmanlı ya da Müslümanlar karşısında askerî/ siyasi mağlubiyetler aldığı anda sorunu dinî inançlarında aramış, dinlerini doğru anlayıp yaşamadıklarını düşünmüşler, hatta dinlerini mağlubiyetlerin bizzat müsebbibi görmüşler. Birkaç yüzyıl sonra benzer tecrübeleri Müslümanlar da yaşıyor ve verilen tepkiler bazı açılardan benzerlik arz ediyor. Batı'da bu sebep-sonuç yorumundan hareket edilmesi, seküler devletlere, ferdi/içtimai anlayışlara yol açıyor ve dinden uzaklaşıyor. Müslüman toplumlar için de aynı "tehlike" giderek daha çok kendini göstermiyor mu, özellikle güncel durumu göz önünde bulundurursak?

► Tehlikenin büyüklüğü ve ciddiye- tinde haklısınız. Yalnız bu noktada İslâm dünyasının Batı Avrupa tecrübesinden kısmen farklılaşan tarafına dikkat etmek lazım. Bizim tecrübemizde modernleşme de dinî bir mahiyet taşıyor. Paradoksal ve problemlili bir şey ama böyle. Felsefi zıtlık fiili uyuma dönüşüyor bir şekilde.

Durumun böyle tahakkuk etmesinin birkaç tarihî ve kültürel sebebi var. Biri az önce temas ettiğimiz din ile devlet arasındaki zaruri diyebileceğimiz ilişki. Devleti kurtarmak dinî kurtarmaktan bağımsız değil veya tersi. İkincisi İslâm dünyasında modernleşme projelerinden herhangi birini dinî bir kisveye, dini bir dile büründürmediğiniz zaman onun toplum tarafından paylaşılması, siyasi katılımın sağlanması kıyam düzeyde mümkün olmuyor. Aile planlaması mı yapacaksınız, organ bağışını mı artırmak istiyorsunuz, finans kurumlarına yahut gizli faize mi yol vermek istiyorsunuz... Hangisini yaparsanız yapın, orta veya yüksek başarı sağlamanız bunların dinen caiz ve doğru olduğunu söylemenizle mümkün olacak. Meşrutiyet için de, cumhuriyet için de, demokrasi için de durum böyle.

Böyle olunca problem artıyor, imkânlar da bir taraftan geliyor. Hangisi önde dersiniz, buna herkes bilgi düzeyi, mevcut statüsü ve gelecek tasavvuruna göre cevap verecektir muhtemelen. Ben problemin giderek daha da derinleştiği, çıkış kapılarını flulaştırdığı kanaatindeyim.

İslâm dünyasında ortaya çıkmış en modernist tecrübelerin/fikir akımlarının bile İslamcı bir damarı vardır diyorsunuz, dinin İslâm coğrafyasındaki önemine/ belirleyiciliğine atfen... Bu Batılı dünya için de böyle değil mi? Bilimden içtimai meselelere (ideolojilere) kadar, bireysel ya da toplumsal her tepkinin, davranışın temel sebebi Batı'da da din (kili- se) temelli değil mi (idi)?

► Tarihen durum böyle. Türkiye'de 1924 yılına kadar batıcı, milliyetçi akımların da İslamcı bir projesi var veya kendi fikir hareketlerini aynı zamanda dinî bir yorum olarak sunuyorlar diyelim. Abdullah Cevdet'in çıkardığı derginin adı İctihad. Dinî bir kavram yani. II. Meşrutiyet yıllarında Türk sosyalistleri kendilerini zekât, sadaka, infak üzerinden, Ebu Zer örneği ile anlatmaya çalışıyorlar. Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin en görünür yerinde, başkanlık kürsüsünün arkasında iyi bir talik istifile Şûra ayeti yazılı.

Batı'daki durum epeyce farklı. Orada iki unsur arasındaki ilişki büyük ölçüde uyum değil karşıtlık ilişkisi. Sizin söylediğiniz de zaten kilise karşıtlığına işaret ediyor.

Modern dönem İslâm dünyasının din algısı siyaset ağırlıklıdır diyorsunuz. Son dönemde ise din algısının/tasavvurunun bireyselleştiği, dinin (bireysel) ahlaki boyutuna, buna paralel olarak tasavvufa vs. ilginin arttığı görülüyor. Siyasi/toplumsal bir bakıştan yoruldu mu Müslümanlar, yoksa başka türlü bir din anlayışına müsaade edilmediği

için, din tasavvuru da bireysel inanç, ahlak ve ibadetten ibaret bir anlayışa doğru mu evrildi?

► Bireyselleşme diye bir vakıa var ve bu durum özellikle büyük şehirlerde gittikçe artıyor. Bu doğru. Modernleşme ekseninde anlaşılması ve açıklanması da zor değil. Fakat olan sadece bu değil. Bakınız Türkiye’de aile her şeye rağmen güçlü bir şekilde varlığını koruyor, akraba yardımlaşmaları, hemşehrilik ilişkileri hakeza, seçim sonuçlarını etkileyecek kadar güçlü. Bunların yanında bir taraftan bireyselleşen Müslümanların yardımlaşma, cemaatlaşma talepleri ve pratikleri de artıyor. Türkiye 1999 depremi gibi büyük ve travmatik bir hadisenin yaralarını devlete rağmen bu dini ve geleneksel cemaatçı, dayanışmacı yapısını devreye sokarak sardı. Bireyselleşmeyi bunlarla birlikte ele almak lazım.

“Siyasal İslâm İslâmcılığı çok yeni bir kavramsallaştırmadır, hatta İslâm’ı tehdit edici siyaset dairelerine hapsedmek için üretilmiş ve ekliyorsunuz: “Şiddet ve terör bu kurgunun altbaşlıklarıdır.” Bu kavramsallaştırma ve kurgu Müslüman ülkelerdeki (iç)çekişmenin mi bir ürünü? Yoksa uluslararası/küresel güçler mi bu tehdit algısını oluşturmaya çalışıyor? Zira Batılı ülkelerde de bu kurgunun sonucu olan bir “İslâmcı tehdit” algısı hızla yayılıyor...”

► Meselenin başka bir tarafına intikal ettik. Akademik çalışmalarda da rahatlıkla kullanıldığına bakmayın, Siyasal İslâm stratejistlerin icad ettiği kullanışlı bir çerçevedir ve daha dünkü bir tabirdir. Şiddet ve terör bu kurgunun ayrılmaz bir parçasıdır. Karşısına kültürel/ılımlı İslâm’ı koyanlar da aynı çevreler. Birini seçtiğin zaman kendine ait iyi bir şey seçmiyorsun, aynı çerçevenin sağına veya soluna yerleşmiş oluyorsun, belki konjonktürel olarak

bir anlamı var. Daha önce radikal ve fundamentalist hareketler vardı. Bir öncesinde halk İslâmı ve entelektüel İslâm vardı. Gidin panislâmizme kadar...

Uluslararası bir mesele olarak İslâm ve İslâmcılık şimdiye kadar konuştuklarımızdan farklı bir karakter taşır. Önce şunu söyleyelim. Millî veya uluslararası siyaset merkezleri İslâmcılık meselesiyle ciddi olarak ilgilidirler. Dün de böyle idi bugün de böyle. Onlar için önemli olan bu

*Siyasal İslâm
stratejistlerin icad
ettiği kullanışlı
bir çerçevedir ve
daha dünkü bir
tabirdir. Şiddet
ve terör bu kurgunun
ayrılmaz
bir parçasıdır.
Karşısına kültürel/ılımlı İslâm’ı
koyanlar da aynı
çevreler.*

hareketin kullanılabilirlik derecesi ve tehdit kapasitesidir, yoksa şeriatçı, demokratik, ılımlı olup olmaması değil, kesinlikle değil. Bakınız soğuk savaş döneminde İslâm dünyasının değişik coğrafyalarında Rusya’ya karşı açıkça uluslararası destek gören bazı radikal ve şeriatçı İslâmcı akımlar soğuk savaş sonrası dönemin terörist, şiddet yanlısı siyasal İslâmcıları oldular ve sert bir şekilde bastırıldılar. Bu da değişebilir. Mesela Arap baharının diyelim ki Mısır’da iktidara getir-

diği Müslüman Kardeşler’in dünkü konumları ne idi diye sorarsak nasıl bir manzara ile karşılaşacağız acaba? Yaser Arafat’ın, Filistin Kurtuluş Örgütü’nün 60’lı, 70’li yıllarda solcu, Marksist, Rusya taraftarı olduğunu da hatırlayalım.

Ahmed Hamdi Akseki hakkında 90’lı yıllarda yazdığınız bir yazıyı şöyle bitiriyorsunuz: “Bugün rejimle uzlaşan/uzlaşma yolları arayan İslâmi endişe sahiplerinin ulaşmak istedikleri meşru hedefleri nelerdir, bunları elde edebiliyorlar mı?” Bugün itibariyle aynı soru sorulabilir mi? Yoksa gelen noktada bu soruların cevabı verilmiş oldu mu?

► Aynı sorunun daha da ağırlaşarak önümüzde durduğunda şüphe yok. Sorunun cevabının verildiğini söylemek bence mümkün değil ama sorunun unutulduğundan veya ehemmiyetini kaybettiğinden bahsedilebilir.

Yine bir yazınızda; “Köprü’nün altından bu kadar sular geçtikten sonra ‘irtica’ kalıbının hâlâ mahkum edici ve muhalefeti dışlayıcı bir araç olarak kullanılıyor olması dikkat çekici değil mi? Aslında bu durum gerçek ve sahici muhalefetin ancak Müslümanlardan gelebileceği yolunda bir korkudan da kaynaklanıyor.” diyorsunuz. Buna mukabil, “Bir Siyasi Rüyanın Tahkiyesi” başlıklı bir başka yazınızda; uzun süre sonra ötmesine müsaade edilen serçe’den karga sesi çıktığını söylemekle artık şakıma şansının yitirildiğini ima ediyorsunuz. Ve bir başka yerde, İslâm siyasi bir rejim olarak tehdit olmaktan çıkarak yarım asır oldu diyorsunuz...

► İrtica esas itibariyle muhalefetin adıdır, yakın tarihimizde de böyle işlemiş, böyle işletilmiştir. İslâm dünyasında gerçek muhalefetin din ve İslâm merkezli olacağını bu meselelerle ilgilenen herkes bilir.

Fakat bu kuvvetli ve müessir slogan muhataplarını da ciddi olarak etkilemiş ve dönüştürmüştür. “Takunyaların ortopedik terlikleri” yazımda da buna, bu deformasyona işaret ediyorum. İrtica hem bir tehdit olarak canlı tutuluyor hem de gerçek fonksiyonunu icra edemeyecek bir şekle bürünmesi için zorlanıyor.

Müslümanların öneri sunma şansları hâlâ var mı? Yoksa bu imkân yitirildi mi? Ki, bir yandan mevcut küresel sisteme eklemlenmiş ve daha da eklemlenmek için çaba sarfeden Müslüman ülkelerin varlığı görülüyor, diğer taraftan Batı’da, hatta tüm dünyada; İslâm öcü, Müslümanlar terörist algısı oluşturulmaya çalışılarak, bir “İslâmi öneri” gelmesinden duyulan korku seziliyor...

► Müslümanların, İslâmcıların teklif sunma ve çözüm üretme şansları her zaman var. İtikaden var bir defa, çünkü İslâm kıyamete kadar baki kalacak. Fiilen ve reel bir değerlendirme ile de var. Müslümanların, İslâm ülkelerinin, diyelim ki Türkiye’nin kısa sürede sağlama kapasitesi de çok yüksek. Yeter ki doğru yola girsin, hemen toplumsal karşılık da bulacaktır. Ayrıca İslâm modern dünyanın kurucusu ve aktif unsuru olmayan istisnai bir yerde duruyor. Bu da büyük bir imkân. İnsanlığa sözü olan tek merkez burası aslında. Alternatif kelimesini kullanmayı hiç sevmem ama burada kullanalım; tek alternatif. Bu biliniyor. Bir korkudan bahsedilecekse kaynağı bu.

Dünyanın herhangi bir yerinde İslâmcılar arzuladıkları (!) iktidarı elde etseler ne olur? Hazırlıkları, sahici teklifleri var mı? Bir siyaset felsefesi, uygulanabilir bir siyasi yapı ortaya koyabilirler mi? Fikrî, kültürel, sanatsal ya da ekonomik öneriler sunabilirler mi? Söz gelimi topladıkları paraları İngiltere’deki altın borsasına

gönderip kârı paylaşan “faizsiz” bankacılıktan başka, devasa cüselere ulaşmış ekonomik yapıları yönetebilecek önerileri var mı?

► Bu soruya nasıl cevap verilir tam bilmiyorum. (Görüyorsunuz, benim de bilmediğim şeyler var!). Soru şu: Diyelim ki bilmem hangi Müslüman ülkenin İslâmcıları İngiliz tipi parlamenter sistemi kendi ülkelerinde kurdular ve başarılı bir şekilde yürütüyorlar. Bu onların başarısı mı olacak yoksa

“Güçlü bir topluma ulaşp onun müslümanlaşmasına mı, Müslüman bir topluma ulaşp onun güçlendirilmesine mi çalışacağız?”

► İngilizlerin mi? Faizsiz bankacılık kimin başarısı? Tarihinizden yani kendinizden gelmeyen çözümler sizin olmuyor, tarihte yani kendinizde kalarak bugüne çözüm üretmiyorsunuz. İslâmcıların, modern dönem Müslüman aydınların tarihi tasfiye etmeyi bir çözüm olarak görmeleri de buradan doğuyor. Ama çözüm olmadığı malum artık.

Fikrî olarak çözüm belli aslında: Bugün yaşıyorsunuz ve çözümle-

riniz bugüne hitap edecek, bugün için anlamlı olacak. Fakat çözümlerinizin size aidiyetini yani sizin işinize yarayacağını sağlayacak şey geçmişinizle felsefi olarak, inanç olarak tam bir irtibat ve uyum içinde olması. Fiilen bunu yapmak o kadar kolay değil. Ayrıca bu masa başında da olmaz. Kervan yolda düzülür. Doğru fikirle yola çıkacaksınız ve yapacaksınız. Kervanın yolda düzelmesini mümkün kılan şey bir kervan fikrinin ve varılacak bir yer düşüncesinin olmasıdır. Yolum da bir varlığı ve tabiatı var elbette, o da konuşacak ve kendince müdahalelerde bulunacak.

Son olarak şunu sormak istiyorum; Müslümanlar ekonomik olarak “onlar” kadar güçlü olmadan, “onlar” kadar çok ve çeşitli silah, öldürme makinesi üretmeden, kısaca modernleşmeden, kapitalistleşmeden, kendi halklarını ya da dünya halklarını sömürmeden, yeterince güçlü olmak adına hayat tarzlarını, dünya tasavvurlarını değiştirmeden, nasıl baş edebilirler hegemonik güçlerle? Bu mümkün mü?

► Bu zor soruya kestirmeden “mümkün olsa ne olacak, ortada İslâm ve Müslümanlık kalmadıktan sonra” diye cevap verilebilir. Ben “hem batılılaşalım hem Müslüman kalalım” yahut modern dindarlık meselesini anlaşılır hâle getirmek, problemlerine işaret etmek için şöyle ironik bir cümle kuruyorum: “Hem gavurlaşalım hem Müslüman kalalım.” Aslında son birkaç asırdır olan biraz böyle bir şey ama olmadığı ortada.

İsterseniz İsmet Özel’in 35 sene önce sorduğu soruyu gündeme taşıyarak bitirelim, çünkü bu soru orada, Üç Mesele’nin sonunda ve bütün ağırlığıyla duruyor: “Güçlü bir topluma ulaşp onun Müslümanlaşmasına mı, Müslüman bir topluma ulaşp onun güçlendirilmesine mi çalışacağız?”

KUDÜS'TE TASAVVUFİ HAYAT

Dr. Ali Qleibo*

Kudüs'ün sadece ismi bile her Müslüman'ın kalbini ve aklını coşturur bir kuvvete sahiptir, çünkü Kudüs'te nostalji, takva ve Allah ve resulüne olan sevgi birbirleriyle buluşurlar. Hz. Peygamber'in izinde Kudüs'ü ziyaret, dinî tekâmülü canlandıran manevi bir yolculuktur ve insan ruhunun en derin cihetlerine dokunur. Kişinin Allah ile olan şahsi rabitasını yeni bir safhaya sokan âdeti manevi bir geçiş törenidir.

Kudüs irfanının *axis mundi* – dört yönün birleştiği dünyanın sembolik merkezi – İslam tarihi boyunca parıldamıştır. Hz. Peygamber'in Kudüs'e olan gece yolculuğuyla (isra) Allah'a varmasından ilham alarak müminler bu yolcuğun ve arz ile sema, yani yukarı ve aşağı âlemler arasındaki birleşmenin Aksa Mescidi'nde mümkün olduğuna inanırlar. Aşağı âlemden yukarı âleme irtibat aşağıyı yükseltirken yukarı âlemin bereketi aşağı âleme iner. Bir *omfalos* – göbek – olarak vazife gören Kudüs, Müslümanların mukaddes şehre olan iştiağını arttıran dünyanın başlangıç noktasıdır. Mekk'e'de Cebrâil aracılığıyla Hz. Peygamber'in Allah'tan vahiy almasının yanında Kudüs'te doğrudan bir ilişkiye dönüşmesi bu şehre hususi bir ululuk statüsü vermektedir. Kudüs, Allah ile irtibat kurmuş birçok peygamberin mukim olduğu mukaddes toprakları temsil etmektedir. Kudüs'ün dünyada cennetten bir parça, cennete dünyadaki en yakın yer olduğu ve saf gönüllerin toplanacağı hesap gününün vuku bulacağı mekân olduğuna inanılmaktadır.



Hız. Peygamber müminlere Kudüs, Mekke ve Medine'de ibadet etmek için seyahat etmelerini emretmiştir: "(İbadet için) sadece şu üç mescide yolculuk yapılır: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa." Hadis-i şerifte geçtiği üzere vurgulanması gereken üç mukaddes şehrin ilişkisi hiyerarşik bir şekilde değildir. İslam'daki mukaddesatın ortaya çıkışının sembolik ifadeleri olarak bu şehirler, değerlerinin diyalektik tabiatına dayanmaktadır.

Müslümanlara bu üç mukaddes şehri ve bu şehirlerdeki mescitleri ziyaret etmelerinin emredilmesiyle Hız. Peygamber bizim Allah ile olan kendi ilişkilerimizi şekillendirmede beraber olduğumuz fikrini bize sunmaktadır. Allah ile doğrudan, anlık ve şahsi ilişki ile O'nu tecrübe etme inancı, genellikle İslam'ın kuru yorumu tarafından eleştirilen tasavvufi irfanı vurgulamaktadır. Bu anlamıyla Müslüman mistikler çeşitli Sûfî pratiklerinin, söylemlerinin, metinlerinin, kurumlarının, geleneklerinin ve tecrübelerinin bir toplanma noktası olarak düşünülebilir ve bunların hepsi farklı Sûfî ekolleri, yani tarikatlar olarak adlandırılabilir.

Kudüs'te sur içine yayılmış görkemli binalar, medreseler, zaviyeler, ribatlar, hankahlar, türbeler, sebiller, matbahaneler ve çeşitli vakfiyeler isimlerinin Kubbetü's Sahra ile birlikte anılmasını isteyen sultanlar, beyler ve dinî şahsiyetlerin uzun bir listesini içinde barındıran şehrin görsel arşivini teşkil etmektedir.

Kudüs bütün Müslümanları büyük bir cazibeyle kendine çekmektedir. Kudüs'e ziyarete gelen Süfler genellikle bir *halakaya* aittir ve bu halakaların her biri, bir şeyhin etrafında toplanmış hususi bir tarikatın parçasıdır. Dervişler olarak bilinen Süflerin Kudüs'teki uzun konaklamaları için barınma ihtiyaçları karşılanmış ve ziyaretçilerin etnisiteleriyle özdeşleşen *zaviye* veya *ribat*lardan sayesinde manevi rehberlik sağlanmıştır. Her topluluk, bir şeyhin manevi rehberliği altında bir tarikat bulabilir ve bu tarikat da şeyhin mensup olduğu millet ve konuştuğu dil ile ilişkilidir. Bu zaviyeler, ribatlar ve hankahlar sayesinde çeşitli tarikatların ve medreselerin geliştiği bir ziyaret merkezi olmasıyla Kudüs'ün cazibesi zamanla daha da artmıştır.

Yerel ziyaretçiler ile birçok geleneksel ve halkın gittiği muteber dinî türbeler, (Osmanlı zamanında yerleşen bir gelenek olarak) belli zamanlarda okunan ve *Medih-i Nebevî*'nin merkezi bir rol aldığı zikirli mevlidler çeşitli tarikatlar için cazibe merkezi olmuştur ve bu ayinler bu tarikatlarca yönetilmiştir.

Filistin halk kültüründe *mevlid* ve *mevsim* terimleri birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır.

Tasavvuf musikisi, repertuarındaki kadim ilahiler ile manevi heyecanı alevlendirir ve coşturur. Bu *mevlid*ler hem herkese açık zaviyelerde ve bazı hususi aile zaviyelerinde okunur. Mevlidlerle beraber içeriği ve bağlamına göre zikirler çekilir ve böylece zikre katılanlar maddi kaygılardan beri kılınarak Allah'a niyazda bulunurlar. Musiki, güfte ve ritmik sözler kişiyi günlük kaygılardan aklayan araçlardır. Dinî musiki dünyevi gerçekliği bastıran, hafızanın bariyerlerini yıkan keşfi anlar ile kişiye hayat veren ve geçmiş ebedi kutsal ana çağırın özelliklere sahiptir.

Selahaddin Eyyubî, mevsimsel Filistinli Sûfî ziyaretçilerin Kitab-ı Mukaddes'te isimleri geçen büyük şahsiyetlerin makamlarında ayinler yapmasının kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Sûfî alayları ve kutlamalar büyük şöenler halinde gerçekleşen olaylar olmuştur ve birçok farklı tarikatı bir araya getirmiştir. Her tarikat kendisine ait ilahilere, musikiye, farklı vücut hareketlerini içeren zikirlerle ve sancaklara sahiptir. Bu özel zamanlara has dinî ziyaretlere Kudüs'te *mevsim* denirdi ve (Hız. Peygamber'in doğum günü) *mevlid* gibi zikirlerle kutlanırdı.

Kendisi de bir ehl-i tarik olan Selahaddin hürriyetini kazandığı her yeni coğrafyaya, Sûfî Bedevi kabilelerin ile şehirli nüfuzun ve köylülerin ihtiyaçlarını tanzim edebilmek için yerel bir türbeyi ziyaret merkezi olarak tahsis etmiştir. Bu nevi türbelerden bazıları; Remle'de Nebi Salih, Yafa'da Rubin türbesi, Herzliya diye bilinen Reşef'de Seyyidina Alî'dir. Selahaddin'in adı, daha sonradan da *Deyr el-Belah* diye isimlendirdiği *Mevsim Deyr el-Rum* ile eşleşmiştir. Bu kutlamalara Güney Gazze'nin kabile ve köylülerin lehçelerine göre *Mevsim Daron* veya *Darom* da denmektedir. Nakab Bedevileri ve doğu Gazze'nin yerel törenleri ise *Mevsim el-Mintar*'dır. Nebi Musa Mevsim'i ise Kudüs'ün hemen dışındaki türbede kutlanmaktadır. Bu kutlamalarda El-Halil ve Nablus'tan farklı tarikatları temsil etmek üzere önemli şeyhler ilk başta Kudüs'te toplanır ve daha sonra Hız. Musa'nın türbesine doğru bir alay şeklinde yol almış. Bu şeyh efendilerin Kudüs'ün farklı sosyal dokularından müridleri ve bu şeyhlere bağlı Kudüs'ün eşrafı hangi tarikata mensup olduklarını gösterir takke, taçlar ve sancaklar ile bu alaya iştirak edermiş. Kudüs'ün büyük müftüsünün Akibet el-Bayrak caddesindeki evinde toplanan bu sancaklar, Nebi Musa'daki her resmî Sûfî alayında ve diğer ayin ile cenazelerde kullanılmış. Bu gelenek Selahaddin zamanına kadar gitmektedir.

Tarikatların, zaviyelerin, ribat ve hankahların çeşitliliği Filistin Müslümanlığının ahlaki dokusunu ve manevi çizgileriyle beraber Kudüs'ün Müslüman kimliğini şekillendirmiştir. İsrâ ve Miraç hadislerinin mistik yönü

bütün İslam dünyasındaki Sûfilerin cezbetmiştir ve bu ilginin Kudüs'ün dinî, ekonomik ve kültürel karakterine katkısı göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür.

Erken Osmanlı dönemi, Arap olmayan hacıların yoğun bir akınına şahit olmuştur: Hindiler, Afganlar, Orta Asyalılar, Endenozyalılar, Faslılar, Kürtler, Türkomanlar ve Türkler hac yolculuklarını Kudüs'e bağlayarak burada tefekkür ve ibadet ile iştigal etmişlerdir. Her milletin ismiyle anılan zaviye ve ribatlarda, bu milletlerden hacılar tarikat şeyhlerin gözetimi altında manevi rehberlik görmüşlerdir. Zaviyeler (Arapça çoğul haliyle *zavaya*) daha sonradan Kudüs'ün misafirperver bir hac merkezi olmasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu zaviyeler genellikle zaviyenin kurucusu veli bir şahsiyetin kabrinin yanındaki meskenlerdir ve şu anda da cami olarak kullanılmaktadırlar. Zaman değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Zaviyelerin, bir zamanlar dervişlerin kalıp evrad u ezkar ile meşgul oldukları odalarının şu anda evler, sınıflar, klinikler veya bazen dükkân depoları olarak yerel Kudüslü halk tarafından kiralandıkları görülmektedir.

Kudüs'te binası bugüne ulaşan zaviyelerden en önemlilerinden birisi Hindî Zaviyesi'dir. Bu zaviye 1118 yılında Basra'da doğan Ahmet er-Rufaî'nin takipçileri Rufaî tarikatına aittir ve Rufaî tarikatı devrinde Hindistan'a kadar yayılmıştır. Kudüs'teki Hindî hacılar bu zaviyeyi kurmuş ve başında da yine Hindî bir şeyh vazife almıştır. Günümüzde burası ilkökul ve Birleşmiş Milletler'e ait bir klinik olarak kullanılmaktadır. Rufaî tarikatına ait başka bir zaviye ise Aksa'nın altın kapısının yanında bulunmaktaymış, fakat günümüzde bu bina yok olmuştur.

Seyahatnamelerde Kudüs'te tasavvufun altın günlerini okuyabilmekteyiz. 16 Nisan 1690 Çarşamba gününde Abdulgani Nablusî, Kudüs'teki Mevlevî zaviyesine yaptığı ziyareti detaylı bir şekilde anlatmaktadır. *El-Hadra* isimli kitabında, bu zaviyenin üç katının bulunduğunu, ilk katında muhteşem bir avlunun olduğunu, daha sonra ikinci katına çıktığını ve buradaki avlunun biraz daha küçük olduğunu ve en son üçüncü kata çıktığını anlatmaktadır. Bütün odanın taştan koltuklarla donatıldığı ve üstlerinin ise döşek ile yastıklarla kaplandığı büyük divan odasından bahsetmektedir. Odanın ortasında iç kaplaması taştan ufak bir su havuzu ve kaynağın olduğunu tasvir etmektedir. Mevlevihanedeki dervişlerin Nablusî'ye Sûfî bir misafir olduğu için özel olarak Sema ayini icra ettiklerini de anlatmaktadır.

Osmanlı idaresi altındaki Kudüs'ün en zengin zaviyesinin Mevlevî zaviyesi olduğunu hatırlatalım. Zaviyenin masraflarının karşılanması açısından şehirde



Özbekler zaviyesi

birçok mülkiyet zaviyeye vakfedilmişti. Mevlevî Zaviyesi 1543 yılında Osmanlı'nın o zamandaki Kudüs valisi tarafından kurulmuştur. Günümüzde bu yapıda yerel halktan kiracılar vardır ve camisi hâlâ faaldir.

Bunların dışında Kudüs'te eskiden faaliyet gösteren bazı zaviyeleri de kısaca zikretmek istiyorum. Şeyh Abdullah el-Bistamî (v. 1391) tarafından kurulan iki zaviyeden birisi El-Saîdia bölgesindeymiş. Şeyh Abdullah Irak'tan kendisinin şeyhi Alâeddin Ali ile birlikte Kudüs'e gelmiş ve burada mukim olmuşlardır. Bir başka zaviye is Kayremî zaviyesidir. Sur içindeki Müslüman mahallesinin merkezinde olan Suk Han el-Zeit'in yanında olan bu zaviye Şemseddin Muhammed el-Türkmanî tarafından 1386 yılında kurulmuştur ve kendisi 1420 yılında orada vefat etmiştir. Türkmanî'nin kabri bu zaviyededir. Vefai zaviyesi ise on dördüncü yüzyılda yaptırılmıştır. Bir başka zaviye ise günümüz surlarının etrafındaki otobüs durağının olduğu yerde bulunan Edhamia zaviyesidir. 1358 yılında Şam'daki Memlûk valisi tarafından bir mağaranın içine yaptırılmıştır ve içinde bazı şeyhlerin kabirleri vardır. Mekânda şu anda Nakbâdan sonra içine yerleşen Filistinli mülteci aileler vardır.

Sur içinde Aslanlı Kapı'dan Elem Yolu'na doğru iki önemli zaviye vardır: Memluk zamanında yapılan Mehmeziye zaviyesi ve 14. yüzyılda inşa edilen Özbekler Zaviyesi'dir. Bu zaviye Nakşibendiye tarikatının piri Bahauddin Nakşibend el-Buharî tarafından kurulmuştur.

Günümüzde hâlâ tarikat faaliyetlerinin sürdüğü Kudüs'teki zaviyelerden birisi Afgan Zaviyesi'dir. 1633 yılında Kadiriye tarikatının mensuplarınca kurulmuştur ve her Perşembe akşamı ayin olmaktadır.

Selahıyye hankahı ise Selahaddin Eyyubî tarafından yaptırılmıştır. Selahaddin Eyyubî bu binayı genç ve yaşlı şeyhlere, mukimlere ve (Arap ve Arap olmayan) hacılara ikindi namazından sonra Kur'an okuyup akabinde zikir yapmaları şartıyla vakfetmiştir. Bu geniş

hankah büyük bir meskendir. Sur içinin Hristiyan bölgesinde yer alan hankahdaki cami-de Selahaddin Eyyubî namaz kılmıştır ve günümüzde esnaf tarafından kullanılmaktadır. Hankahın bir kısmı Yunan Ortodoks Patrikhanesinin bir parçasıydı ve Kutsal Kabir Kilisesi'nin çatısı ve batı tarafına kadar uzanmaktadır.

Rabiatü'l Adeviyye Kudüs'e taşınan ilk Sûfilerdendir. Kabri Zeytin Dağında Haram-ı Şerif'e bakmaktadır ve bir zaviyeye ev sahipliği yapmaktadır. Günümüzde bu zaviye el-Tur kasabasından gelenler tarafından mesken olarak kullanılmaktadır.

Kudüs'ün zaviyeleri, ribatları ve hankahları günümüzde çoğunluk göçebe işçiler tarafından mesken edilmiştir. Harap ve suiistimal edilmiş Memluk medreselerinin sanat eseri niteliğindeki cepheleri şu an sadece geçen zamanın şahitleri olarak durmaktadır. Sadece Afgan Zaviyesi günümüzde faaliyetlerine devam etmektedir ve diğerleri kullanım dışıdır.

Kudüs eşrafından aileler Hz. Ömer devrinde Kudüs'e *murabıtlar* olarak yerleştirilmiştir ve bu aileler Kudüs'ün teolojik anlamda sembolik değerinin farkındaydılar. Nusebbiyye ailesi bu ailelerden en bilinenidir. Kudüslü büyük ailelerin içlerinde Sûfi halkaları ve çeşitli tarikatların müntesipleri bulunurmuş. Hemen hemen her büyük aile kendisine bir Sûfi salona sahipmiş (meydan). Hüseyni ailesi Halvetiyye ve Kleibo ailesi Kadiriyye ayinlerini evlerinde yaptırırlarmış. Benzer şekilde Ebu Suud, Âlami, Kutub, Carallah ve Davudî Dacani aileleri de aynı şekilde evlerindeki hususi meydanlarında ayinler icra etmiştir.

Bununla beraber bu büyük aileler içinde farklı tarikat mensubiyetleri bile görülmüştür. Kudüs'ün güney batısında kendi bölgeleri olan Dacani ailesi, kendi aile zaviyelerinde üç farklı tarikata sahipti. Benim kendi ailemin ismi *Qleibo* bir Şafî fakihî ve Kadirî şeyhi olan büyük dedelerimden birisinin lakabıymış. Tamamıyla akla güvenmeden kalp yoluyla elde ettiği marifetten dolayı kendisine kalp vasıtasıyla bilgi anlamına gelen *Kuley'bo* denmekteymiş ve bu isim yıllar içinde bizim ailemizin ismi olmuştur.

Kudüs'e sonradan yerleşenler içinde el-Mağribî ismi en yaygın isimlerdendir. Kudüs'e çok önceden Fas'tan gelmiş aileler burada kendi bölgelerini, vakıflarını, zaviyelerini ve ribatlarını kurmuştur. Maalesef sur içindeki Faslılar/Mağribî mahallesinin tamamı Ağlama Duvarı önüne alan açılabilmesi için buldozerlerle yıkılmıştır. Benzer şekilde Afgani, Ensari, Buhari, Nakşibendî ailelerinin Sûfi ataları Kudüs'e yaklaşık 500 yıl

önce kendi memleketlerinden gelmiş ve Kudüs'te kendi zaviyelerini kurmuşlardır. Bunlarla beraber Hausa, Fulani, Bergo, Kalambo, Selamet ve Berno gibi Müslüman Nijeryalı kabileler Kudüs'te mukim olmuş ve Aksa'nın kuzeybatı kapılarından Bab el-Medlis'in yakınlarında Mansur Ribatı ve Alaeddin Ribatını kurmuşlardır. Nijeryalı Müslüman kabilelere, Arapça konuşan Sudanlılardan ayırt etmek için hem Mekke'de hem de Kudüs'te *Tekârnah* denmektedir. Tüm bu listesini vererek anlattıklarımız, bu abidevi mekânlar Kudüs'teki manevi iklimin temel yönlerini sembolize etmektedir. Bir kültürü ve bir sosyal tarihin tasavvuf

ile tecessüm etmesini ifade etmektedir.

Marifet veya Allah'ı bilme, sevmek ve O'na bağlanma arayışı zikir, yani Allah'ı hatırlamak ile mümkündür. Her daim Allah'ın huzurunda kalmak Müslümanlara Kur'an ile emredilmiştir. Ehl-i tasavvufun zikri ve bu zikirlerin icra edildiği ayinler, bu anlamda her daim Allah ile olmanın yollarındandır. Bunların yanında mukaddes mekânların ziyareti de bu yolda kişiye *berket* ve lütuftur. Bu bakımdan Kudüs'ün bereketi ve Miraç ile olan irtibatı genelde bütün Müslümanlar ve hususen de Sûfiler için her daim cazibe merkezi olmuştur. Sûfiler, veliler ve hacılar imanların maddi tezahürüne dokunabilmek ve görebilmek için Kudüs'e hep seyahat etmiştir.

Kudüs'ün zaviyeleri, ribatları ve hankahları günümüzde çoğunluk göçebe işçiler tarafından mesken edilmiştir. Harap ve suiistimal edilmiş Memluk medreselerinin sanat eseri niteliğindeki cepheleri şu an sadece geçen zamanın şahitleri olarak durmaktadır. Sadece Afgan Zaviyesi günümüzde faaliyetlerine devam etmektedir ve diğerleri kullanım dışıdır. ◀

* Kudüs'te yaşayan antropolog, sanatçı ve yazardır. Kudüs sosyal tarihi ve Filistin köy kültürü üzerinde uzman olan yazar *Before the Mountains Disappear*, *Jerusalem in the Heart*, ve *Surviving the Wall* isimli kitapların yazarıdır.

Osmanlı Mezarlık ve Mezar Taşı Kültür Temelleri Üzerine Bir Deneme



Rivâyet odur ki bir dost meclisinde Yahya Kemal'e "Üstad, İstanbul'un nüfusu ne kadardır?" diye bir soru tevcih edilir. Yahya Kemal'in bu suale cevap olarak son derece uçuk bir sayı söylemesi üzerine soruyu soran kişi, üstadın soruyu yanlış anladığını düşünerek "Efendim, bu sayıya yerin altındakiler de dâhil olsa gerek?" demesi üzerine Yahya Kemal o meşhûr cevabını verir: "Biz ölülerimizle birlikte yaşarız." Tanpınar'dan naklettiğimiz hükme yöneltilecek neden ve niçin suallerinin cevabını da içerisinde barındıran mezkûr cevap, Osmanlı medeniyetinin ve dahi kültürünün ölüm algısının tek bir cümleyle hülâsa edilmiş hâlidir ve bu özetin sıhhat derecesinin en net göstergeleri Osmanlı şehirlerinde bulunan tarihi hazire, kabristan ve türbelerdir. Bu mezar alanlarının konumları üzerine yapılacak ufak çaplı bir araştırmada bile Osmanlıların dünyayı, diğerlerinin aksine, ölümler şehri (Nekropolis) ve diriler şehri (Akropolis) olarak taksim etmediği ve hakikaten ölümlerle dirilerin daimi olarak iç içe yaşadığı kolaylıkla tespit edilebilir. Bu içiçelik Osmanlı mezar taşı kültürünü önemli ölçüde etkilemiştir. Neredeyse her türlü sanat unsurundan mahrum ilk dönem mezar taşları, sanatkar ve zanâatkârların marifetiyle günden güne işlenerek zarif ve bir o kadar da estetik bir hâle ulaşmışlardır. Burada üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biri, sanatkar ve zanâatkârların yüzyıllar boyunca mezar taşlarını daha estetik, daha zarif bir hâle getirmek için gösterdikleri gayrettir. Bu gayretin sebebi olarak mezarlıkların, tabii olarak da mezar taşlarının, sürekli olarak toplum hayatının içinde ve doğal olarak da göz önünde bulunmaları gösterilebilir. Şöyle ki, bir evin salonunda bulunan eşyaya gösterilen ihtiram ve özen ile çatı katında veya depo gibi hayattan tecrit edilmiş yerlerde bulunan eşyalara gösterilen ihtiram ve özen arasında dağlar kadar fark bulunmaktadır. Yukarıda da arz edilmeye çalışıldığı üzere Osmanlı şehirlerinin hemen hemen her sokaklarında veya en azından her mahallesinde var olan hazire ve müstakil mezarlıklarda bulunan ve bu suretle de sürekli olarak göz önünde olan mezar taşları,

kendisine nazar eden zevâta daha hoş bir görünüm arz etmeleri için devamlı olarak daha zarif, daha güzel ve daha estetik bir hâle getirilmeye çalışılmıştır. Ölüm mefhumunun mücessem remzleri olan mezar taşlarının ölüm gibi bir kavramı mezkûr şekildele takdim etmeleri, ölümün o kasvetli ikliminin dağıtılmasında öylesine bir muvaffakiyet göstermiştir ki bazı eski fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere mezarlıklar âdeta bir piknik, mesîre alanı hâline gelmiştir.

Osmanlı toplumunda mezarlara gösterilen hürmetin birçok isnat noktası bulunmaktadır. Bu dayanakların en önemlileri âyet-i kerîmeler ve hadis-i şerîflerdir. Süre-i Hacc'ın 32.âyetinde "Bir kimse Allah'ın şâirini (şâirillâhi) tâzim ederse, bu iş, kalblerin takvâsındandır." buyrulmaktadır. Şâir lafzının sözlük anlamı alâmet, nişan, remz, sembol ve şartlardır. Muhaddis Abdülhakk-ı Dehlevî'nin de belirttiği üzere mezkûr kelimenin ıstılâhtaki karşılığı ise "Görülünce Allah'ı hatırlatan her şey"dir. Misâlen söylenecek olduğunda Bakara suresinin 158. âyetinde Safâ ve Merve tepeleri Allah'ın şâiri olarak zikredilmektedir. Veliyullah-ı Dehlevî'nin El-tâfu'l-Kuds adlı eserinde ise şâir kelimesi "Allah'ın şâirini sevmek demek, Kur'ân-ı Kerim'i ve peygamberleri ve Kâbe'yi sevmek demektir. Hatta Allah'ı hatırlatan her şeyi sevmektir" şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Ölülerinize saygısızlık etmeyin." hadisini de hatırlamakta fayda vardır. İcmâlen arz etmeye çalıştığımız bu bilgilerden sonra konuya dönecek olursak, Osmanlı mezar taşlarının sînesine hakkedilmiş bir nişan-ı zî-şân gibi arz-ı endam eden "Huvel-Bâkî", "Huvel-Hallaku'l-Bâkî", "Küllü men aleyhâ fan" vb. ifadelerin tamamı, yukarıda hülâsa edilmeye çalışılan şâir meselesiyle alakalıdır. İnsana, fânî olduğunu her an hatırlatan mezkûr ifadelerin dışında şâhîde kitabelerinde sıklıkla görülür ve "Müminler ölmezler fânî âlemde bâkî âleme göç ederler." mânâsına gelen hadis-i Nebvî'den mühlhem "Kad intakale min dâru'l-fenâ ilâ dâru'l-bekâ", "Fenâdan bekâya eyledi rihlet" vb. kalıpların tamamı yine insanlara bu dünyanın gelip geçici olduğunu telkin eden

"Başka milletler içinde, onu bizden daha çok muhteşem şekilde tasavvur edenler, mezarı terk edilen dünya nimetlerinin küçük bir sergisi hâline getirenler, sanatlarının ve icat ve kabiliyetlerinin bütün kaynaklarını içlerindeki fânîlik korkusunu yenmek uğrunda tüketenler çok olmuştur; fakat hiçbirisi ona bizde aldığı ehli yüzü verememiş, onun korkunç realitesini, bizim kadar yumuşatamamıştı."

Ahmet Hamdi Tanpınar



ibârelerdir. İş bu hâlde bulunduğu şehir ahalisine bir nevi vâizliklik hizmeti sunan mezar taşları, Osmanlılar tarafından baş tâci edilmişlerdir. Zîra ölüm soyut bir kavramdır ve her soyut kavram gibi kendisini somut âlemde temsil eden bir alâmete ihtiyaç duyar ki ölüm mefhumunun en belirgin remzleri olarak mezarlıklar ve mezar taşları kabul edilebilir. Şu hâlde de “*vaiz olarak ölüm sana kâfidir*” (Kefâ bi'l-mevti vâizan) kelâmı kibârındaki ölüm lafzını mezarlıklar, şâhideler vb. şekilde okumak da mümkün hâle gelmektedir. Osmanlı mezarlık ve mezar taşı kültürünün oluşum, değişim ve dahi gelişim evrelerinin tamamının temelini oluşturan bu alt yapının bilinmesi, mezkûr kültürün doğru bir şekilde yorumlanması için elzemdir. Meyyit ve meyyitelerin baş tarafına dikilen şâhidelerde; mezar yerini belirtmek ve mezarın üzerine basılmamasını sağlamak için mezarın ayak ucuna rezk edilen ayak taşlarında görülen süs unsurlarında ve dahi mezaristanlarda uygulanan peyzajın da yine aynı temele dayandığı görülmektedir. Son derece meşhûr bir hadîs-i şerifte, *Müslümanların ölümlerini hayırla yâd etmesi istenmektedir*. Mezkûr hadisin amelî karşılığı hiç şüphesiz onlar için duâ edilmesidir. Bu duâların sembolik ifadesi ise mezarlıkların “*cennet bahçelerinden bir bahçe*” hâline getirilmesidir. Zîra başka bir hadîs-i şerifte “*Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukurdur*” buyurulmaktadır. İşte bu sebepten Osmanlı mezarlıkları çeşit çeşit güller, lâleler, sümbüller vb. çiçekler; ağaçlar vb. unsurlar ile tezyin edilmişlerdir. Özellikle bahar aylarında canlanan mis kokulu, rengârenk çiçekler ve yeşeren ağaçlar vb. unsurlar mezarlıkları “*cennet bahçelerinden bir bahçe*” hâline getirmektedir. Yine aynı gayeye mâtuf olarak şâhide ve ayak taşlarına hakkedilen çeşitli çiçek şekilleri bulunmaktadır. Bütün bunların yanı sıra mezar taşlarında sıklıkla görülen servi ağacı şekli, bahis konusu olan cennet bahçesi imajını güçlendirici bir unsurdur. Şöyle ki Ra'd suresinin 29. âyetinde geçen “Tûbâ” lafzı İbn-i Abbas, Kurtubî gibi müfessirler tarafından “cennet ağacı” şeklinde tefsir edilmiştir ki bu yorumun dayanağı, hadîs-i şeriflerde “Tûbâ” denilen bir cennet ağacından bahsedilmesidir. Osmanlı toplumunda ve dahi seleflerinde de bu görüş geçerli kabul edilmiş olacak ki tûba ağacı imajı, Hz.Yûnus başta olmaz üzere birçok zevât tarafından sıklıkla kullanılmış ve hâlen daha kullanılmaya devam etmektedir. İşte cennette bulunan mezkûr ağaç özellikle ayak taşları üzerine

hakkedilerek, mezarlık genelinde canlandırılmaya çalışılan cennet bahçesi imajının güçlendirilmesini sağlamaktadır. Ayrıca mezar sahibinin âkıbeti hakkında hüsn-i niyet beslemeye davet eden bir vazifeyi de ifâ etmektedir. Bahsi geçen ağacın remzi olarak servilerin dışında hurma, çınar, hayat ağacı vb. ağaç şekillerinin da kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği üzere Muhammedilik'ten evvelki devrilerde de Türkler ve sair milletler tarafından sıklıkla kullanılan servi ve hayat ağacı şekilleri, İslâmiyet kaidelerine uygun hâle getirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Hâsılı mezkûr şekiller şeklen aynı olsa dahi anlam bakımından birtakım farklılıklar göstermektedir. “Osmanlı mezar taşında sembolizm”, “Osmanlı mezar taşlarının dili”, “Osmanlı mezar taşlarının sırları” gibi başlıklar altında vulgarize edilen ve ne yazık ki mezar taşları üzerinde bulunan şekillere “Da Vinci'nin şifresi” muâmelesini revâ gören yayınlardan ziyâde daha gerçekçi ve daha ciddi araştırmaların yapılması gerekmektedir. Zîra her hüküm bir delile dayanmak zorundadır. Örneğin mezar taşına işlenmiş gül sayısının, mezar sahibinin çocuk sayısını göstermesi; hurma ağacının, mezar sahibi veya sahibesinin hacı / hacce olduğunu işaret etmesi; başlıklar üzerinde görülen gül vb. çiçek şekillerinin o kişinin genç iken vefat ettiğini göstermesi vb. hükümlerin ilmî bir isnat noktasına sahip olmadığı açıktır ki bu tarz hükümleri vermek için evvelâ Osmanlı devri mezar taşları envanterinin tamamının evvelan tespit, sâniyen de tahlil edilmesi gerekmektedir.

Osmanlı şâhideleri üzerine hakkedilen çeşitli kitabeler de sürekli olarak insanın ve bu dünyanın fânî olduğunu, ölümden ders çıkarılması gerektiği gibi hususları işlemektedir. Bu kitabelerin bir kısmı neredeyse Osmanlı coğrafyasının tamamında görülen kalıplaşmış ifadelerden oluşmaktadır. Misâlen söylenecek olduğunda “*Bakmayan çeşm-i basîretle mezârım tâsına / Bilmez ol hâlim benim tâ gelmeyince başına*” ve bu beytin biraz değiştirilmiş ve kıta hâline getirilmiş olan “*Dikkat ile nazar kıl şu mezârım tâsına / Âkil isen gâfil olma aklını al bâsına / Salınub gezerdim gör ne geldi bâsıma / Âkıbet türâb oldu taş dikildi bâsıma*” veya “*Ziyaretnden murâd bir duadır / Bugün bana ise yarın sanadır*”, “*Böyle buldum bu cihâmı sanki bir zıll-i hayâl*” sebepten kimse etmez benim hâlimden sual / Ben dedim el-hükmü'llah râziyım her emrine / Çün ezelden böyle takdir eylemiştir Zü'l-Celâl”, “Çün eccl geldi âna

*Bu yazı vesilesi ile âlem-i câvidana
pervaz eden ervâhdan bergüzâr kalan
mezar taşlarının ve dahi mezarlıkların
işaret ettiği mânânın şuuruna ve idrakine
varılmasını temenni ederiz.*

olmaz emân / Cürmünü afv eyle ya rabbü'l- Mennân / Mağfîret kıl olmasın hâli yaman / Mazhar-ı nur-ı şefa-at kıl her zaman” vb. beyt ve kıtalara Saray Bosna’dan Batum’a, İstanbul’dan Kâhire’ye hâsılı bir vakitler Osmanlı hudutları içinde kalan mezarlıklardaki mezar taşlarının pek çoğunda görmek mümkündür. Hatta ve hatta meşhûr tarihçi Joseph von Hammer-Purgstall’ın Viyana, Kloster-Neuburg’de bulunan şâhidesi üzerine vasiyeti gereği “Ziyaretten murad bir duadır / Bugün bana ise yarın sanadır” beyti hakkedilmiştir.

Osmanlı mezarlıklarında 16. yüzyıl sonları ve 17. yüzyıl başlarından itibaren ortaya çıkan serpûş / başlık kullanımının nedenleri üzerine birçok iddia ortaya atılmıştır. Araştırmacılar tarafından siyasî, kültürel ve dinî cihetleriyle incelenen bu hususta kesin bir ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Zann-ı galibimize bu uygulama Osmanlı Devleti’nin demografik yapısındaki değişimin bir yansımasıdır. Osmanlı Devleti’nin sınırları yeni fetihler ile genişlemiş ve bu genişleme ile birlikte gayrimüslim nüfusta hissedilir bir artış yaşanmıştır. Bu artış mezarlık alanlarına da yansımış ve zaman içerisinde Müslümanlar kendilerine ait şâhideleri, diğerlerinden ayıran bir takım âlâmetler icat etmişlerdir ki bu uygulamaya “Kime benzerseniz onlardan olursunuz.” hadîs-i şerifinin temel oluşturduğu iddia edilebilir. Gerçi Osmanlı’dan evvelde Müslümanlara ait mezar taşlarının nev-i şahsına münhasır bir görüntüsü vardı. Fakat öyle görülüyor ki bu fark mezkûr tarih aralığında daha da vurgulanmak istenmiştir. Bu ihtiyacı doğuran sebepler hakkında yapılacak her türlü araştırma, konunun biraz daha aydınlanmasına vesile olacaktır.

Ne ilginç ki ilk defa Osmanlıların Batılılaşma ceryânına kapıldığı dönemlerde imal edilen şâhîde kitabelerinde, “Huve’l-Bâkî” vb. ser-levha kalıplarının ve yukarıda bir kısmı zikredilen ana kitâbe bölümündeki beyit ve kıtaların önemli ölçüde değiştiği görülmektedir. Bu değişimin en belirgin örneği, sadece Allah’ın bâkî olduğunu belirten ifâdelerin yerini ölümden hoşnutsuzluğu belirten “Âh mine’l-mevt” terkininin almaya başlamasıdır. Bu terkinin başında bulunan “âh” ifadesine dikkat edilmesi son derece önemlidir. Zira bu terkinin yaygınlaştığı dönemlerde kaleme alınan edebî eserler incelendiğinde, Tanzimat yazarlarının bir başkası için üzülmeye anlamına gelen “vâh vâh”; Servet-i

Fünun ve sonraki devirlerde ise kendi için üzülmeye, hayıflanma anlamı taşıyan “âh âh” ifadelerinin sıklıkla kullanılması dikkat çekicidir. Günümüze değin ciddi bir araştırmaya konu olmamış bu farklılık, Osmanlıların ölüm ve hayat telakkisinde yaşanan ciddi değişimin en net göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu değişim -daha net bir ifade ile yabancılaşma- Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. 6 Kanun-ı evvel 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Mehmet Sedat Çetintaş imzâsı ile neşredilen “İstanbul’un İmarı ve Şehirdeki Mezarlıklar” başlıklı yazıda geçen şu ifadeler, mezkûr değişimin devamlılığını göstermesi açısından son derece önemlidir: “Cumhuriyet Türkiye’sinde neşenin değeri vardı, bu devirde artık gençlik ilâhî yerine kahkahayı biliyor, mezar yerine artık beşik seyretmek istiyor. Herkes bilmelidir ki onun abidesi göğsünde “Hüvelbaki” yazılı taşlar değil, kuvvet, neşe ve ümit verici sembolik heykeller, büyüklerinin büstleri, heykelleridir. Projeli İstanbul’umuzda bir tek mezar taşı görmek istemiyoruz.” Bu satırların yazılmasından yaklaşık 65 sene sonra Zincirlikuyu mezarlığı giriş kapısı üzerine “Her nefis ölümü tadacaktır.” şeklindeki âyet-i kerîme mealinin kitabe olarak koyulmasına karşı yapılan muhâlefet ve yine aynı hâdise üzerinden 2011 senesinde kopartılan yaygaranın da hatırlanması, ölüm telakkîsinin yüzyıllar içerisindeki değişiminin saptanmasına yardımcı olmaktadır.

Son söz olarak Osmanlı mezar ve mezar taşı kültürünün oluşum ve gelişim süreçlerinin temelinde âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerin yattığına dair iddiamız delil ve karînelere ile arz edilmeye çalışılmıştır. Burada hemen belirtmek isteriz ki bütün bir toplumun bu şuur ve idrakte olduğu yönünde bir savımız bulunmamaktadır. Zaten böyle bir durum mümkün de değildir. Mezarlık alanlarının peyzajından, mezar taşlarının üzerinde mahkuk bulunan kitabelerdeki ifadelere ve dahi taşlar üzerine görülen süs unsurlarına kadar bütün öğeleri bir bütün olarak ele alan araştırmaların artmasıyla birlikte bu hususta daha net veri ve daha doğru fikirlere sahip olacağımızı ümit eder ve bu yazı vesilesi ile âlem-i câvidana pervaz eden ervâhdan bergüzâr kalan mezar taşlarının ve dahi mezarlıkların işaret ettiği mânânın şuuruna ve idrakine varılmasını temenni ederiz. ◀

* Sanat tarihçisi

BİRAZ DA MUSİKİ KONUŞALIM

M. Hakan Alvan*

Varlık âlemi hareketle devamlılığını sürdüren bir sistem. Hareketin olduğu yerde ise ses kaçınılmaz bir sonuç. Yani sistem, sese mahkum. Âlemdeki sistem ile ses arasındaki bu zorunlu birliktelik madem ki varlığını devam ettiriyor, o zaman bunu insan idrakine ve irfanına açık bir hâle getirmek, anlaşılabilir kılmak lazımdı. İşte varlıktaki sesi bir zevk ve estetiğe çeviren ilme kadim çağlardan itibaren “müzik” demişler. Buraya kadar işin görünen yüzü. Bir de meselenin başka boyutları var.

Medeniyetimizin mâna büyükleri müzik konusunu daha da ötelere taşıyarak başka açılımlar getirmişlerdir. Meselâ, Ahmed Eflâkî'nin *Menâ-kibü'l-Ârifin* adlı eserine göre Hz. Mevlâna konuyu şöyle izah ediyor: Allah insan bedeninin şeklini sonsuz ilminde var ettikten sonra, yarattığı insan ruhuna yarattığım bu bedene gir! diye emir buyurdu. Ruh: “Ya Rabbi! Ben senin ruhundan ayrılmış değerli bir varlığım. Bu çamurdan yarattığın balçığın içine nasıl gireririm?” diyerek karşılık verdi. Allah emri tekrarladı, yine aynı cevap geldi. Bu diyalog yaşandığı sırada, balçık bedenden müzik sesleri gelmeye başlayınca, ruh itirazı bırakıp büyük bir zevk ile bedene girdi. Diğer bir ifadeyle beden ruhlandı. Bu anlattığımız şey size anlamsız bir hikâye gibi gelebilir. Fakat Âlemlerin Efendisi (s.a.v.)'in sesinin güzelliğiyle bilinen Bilal-i Habeşî'ye: “Ya Bilal! Bir şeyler oku da bizleri ruhlandır.” (Erihnâ yâ Bilâl) demesi üzerine Hz. Bilal'in güzel bir sesle bir şeyler okuması ve Efendimiz (s.a.v.)'in bundan büyük bir keyif almasını örtüştürsek konu açıklığa kavuşmuş olacak sanırım. Yukarıda anlatılan hadiseden çıkan sonuç “Müzik ruhun gıdasıdır.” darb-ı meseliyle örtüşüyor.



Yine mâna büyüklerimizin izini takiple şunu da öğreniyoruz: Bizlerin güzel bir sadaya karşı ilgisiz kalamayıp ona meyil etmemizin sebebi, ruhlar âleminde yaradanın bize “Elestü bi-Rabbiküm”(Ben sizin Rabbiniz değil miyim?!) hitabındaki o sonsuz güzelliği barındıran ilâhî sadâsını aramamızın çabası imiş. İşte gerek dünyevi duygularımızı ifade etsin gerek ulvi duygularımızı, sevdiğimiz her güzel nağmede bizler aslında gerçek güzelin tarafına doğru bir yolculuk yapmaktayız, o tarafa doğru çekilmektedir. Burada konu şöyle bir mecraya geliyor. Peki müzik bu kadar ulvi bir kaynağa yolculuğun sembolü ise bunu pervasızca tüketmeye hakkımız var mı? Musikinin kadrini bilmek için ölçütümüz ne olacak?

Medeniyetimizin yegâne rehberi Efendimiz (s.a.v.) bize bu konuda da gerekli ikazları yapmış ve bunu hayatında tatbik etmiştir. Her şeyden önce Muhammed Mustafa (s.a.v.) Allah’tan aldığı vahyi yani Kur’an’ı okurken onu sesimizle ziynetlendirmemizi emretmişlerdir. İslam’ın en temel ibadeti olan namaza çağrı olan ezanın yine güzel bir insan sesi vasıtasıyla icra edilmesi kaidesini ortaya koymuşlardır. Bunun sebebi fitratımızdan gelen özelliklerimizle ilgilidir. Şöyle ki, insan güzel bir nağme eşliğinde söylenen sözün, ilk önce melodisine odaklanır. Daha sonra arkasındaki söz el yapısına intibak eder. Yani algıda melodi sözü öncelemesi oluyor. Burada sözü nağme ile insanlara ulaştıran kişilerin sorumluluğunun da ne derece önemli olduğunu sizlerin dikkatine sunmak isterim.

Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece ibadet hayatımızdaki müziğin yerini tespit etmekle kalmayıp, beşer boyutumuzun ihtiyacı olan müziğe de işaret etmişlerdir. Meselâ, bir bayram sabahı evinde şarkı söyleyen hizmetçi kızları engellemek isteyen bir yakınına: “Hayır! Onların şarkısını kesme. Bugün bayram. Bayramlar insanların eğlenmeye hakkının olduğu gündür. Bırak şarkılarını söylesinler!” meâlinde buyurmuş, yine bir başka bayram sabahı Habeşistan’dan Medine’ye gelip yerleşen dava arkadaşlarının âilelerinden uzak kalmanın verdiği hüznle mahzun olduklarını gördüğünde: “Siz kendi yurdunuzda bayram günleri nasıl sürurlanırdınız?” sorusuna cevaben onlar: “Ey Allah’ın resulü! Biz böyle zamanlarda kendi oyunlarımızı oynar böylelikle sürurlanırdık.” demeleri üzerine, “Peki o zaman burada da aynı oyunlarınızı oynayın.” buyurmak suretiyle onlara mescitte kendi folklor oyunlarını oynamalarına müsaade etmişlerdir. Müzik ve folklorun genel mâna da cevâzına dair pek çok rivâyet mevcuttur. Bununla birlikte Efendimiz (s.a.v.) her konuda olduğu gibi müzik meselesinde de bazı tenbihlerde bulunmuştur, sadece günâhına hizmet ettiği taktirde müziğin sakıncalı olduğunu belirtmiş, bunun hâricinde insanın yaradılışından gelen ihtiyacı karşılaması adına müzikle

meşgul olmasına bir kısıtlama koymamıştır. Burada akla hemen şu soru gelebilir: Peki durum bu ise niye birçok fıkıh sisteminde “İslam’da müzik haramdır.” ifadesiyle karşılaşırız? Fıkıh âlimleri konuları en eğitimsiz insanların bile hayatlarını günâh tehlikesinden koruyacak şekilde tasnif etmeyi tercih ederler. Fukahânın “Müziğin insanları harama düşürme tehlikesi az da olsa vardır. Müzik meselesinin önünü baştan keselim ki insanlar tehlikeye girmesin.” şeklindeki düşünceleri, konunun “İslam’da müzik haramdır.” şeklinde algılanmasına sebebiyet vermiştir. Günümüz fıkıh âlimlerinden Hayrettin Karaman’ın *İslam’da Haramlar* kitabının müzik kısmının baş tarafında, bugün yaygın dört mezhebin de müziği haram kabul ettiği ifadeleri vardır. Fakat konu ayrıntıya indikçe sonucun değiştiği görülür. Bölümün sonunda konu “Müzik harama aracı olmuyorsa yapılmasında bir sakınca yoktur.” ifadeleriyle sonlanır. Buradan hareketle şu rahatlıkla söylenebilir ki, harama, kötü duygu ve düşüncelere, şehevîyyâta sevk etmeyen her tür müzik fıkhen mubah görülmektedir.

Bu tartışmalara zemin oluşturan diğer bir konu ise, müziğe dair hadis literatüründeki veri tabanıdır. Musikiye müsaade eden hadisler olduğu gibi, etmeyen hadisler de literatürde kayıtlı. Hadis ilmi kriterleri açısından konu incelendiğinde, müziğe müsaade eden hadislerin tamamına yakını sahih ve güvenilir kabul edilirken, müziğe ruhsat vermeyen hadisler ise zayıf veya uydurma olduğu görülüyor. Konu hakkındaki yorum farklılıklarının literatürdeki bu rivayet farklılıklarından kaynaklandığı söylenebilir.

Zahir ulemâ bunları tartışırken, ârif sufiler konuya başka bir açıdan yaklaşmışlardır. Şöyle ki; varlık âlemi Allah’ın zatından tecelli eden ilâhî isimlerin oluşturduğu bir yapıdır. İsterseniz bunu günlük bir misâl üzerinden izah edelim. Ârifler birisinin sofrasında yemek yerken, yediği yemeyi ikram eden kişiden bilmez, Allah’ın Rezzâk isminin tecellisi olarak bilir. Varlığa irfan nazarıyla bakan sufiler varlıktaki her bir vâkıayı Rabb’in bir isminin tecellisi gözüyle müşâhede ederler. Müziğe de bu bakış üzerinden tarif getirerek “Müzik Allah’ın el-Mübdî (örneksiz yaratan), el-Bedî (beğenilen şeyler yaratan), es-Sâni (sanat eseri meydana getiren) isimlerinin tecellisidir.” demişler, her şeyde olduğu gibi müziği de Allah’tan gayrı bir şey olarak görmemişlerdir. Büyük Divan şairi ve Kadiri tasavvuf yolunun mensubu Urfalı Nâbi, müzikle ilgili bir şiirinde “Musiki hikmete dair fendir / Bilene bilmeyene rûşendir.” diyerek müziğin “hikmet ilmi” başlığında incelenmesi gerektiğini belirtiyor. Yani “müzik hikmettir” sonucuna varıyor. Bakara suresi 269. âyette Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır

verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.” Bu âyetle, hikmet sadece Müslümanlara verilir denmiyor. Aksine “Allah hikmeti dilediğine verir.” buyruluyor. O zaman bizler Mozart’ın bestelediği müziğe de, bir Hintli Budist’in müziğine de, onlar bilsin veya bilmesin Allah’ın onlara verdiği hikmet gözüyle bakmak zorundayız. Bu bakış açısı bizim tüm dünyayı kucaklamamızı ve varlık âlemindeki tüm güzel-liklerden istifade etmemiz sonucunu doğurur. Zaten bu durum, âlemlerin Efendisi (s.a.v.)’in bize “İlim ve hikmet müminin yitik malıdır. O hikmeti nerede bulursa alsın.” tavsiyesiyle örtüşmüyor mu? Fatih Sultan Mehmed Han’ın İstanbul’un fetihinden sonra, dünya-nın birçok yerinden, sanatın her alanından pek çok san-ıncıyı İstanbul’a getirtmesi en başta musiki hikmetini arayış çabasının bir göstergesi değil midir? Peki müzik hikmetini, müzikteki hikmeti, müzikteki bilgi ve irfa-nı arayış neden günümüzde yok? Bu sorunun cevabını bulmak için biraz tarihin sayfalarına bakmamız ve sonra da hâlimizi mi-henk taşına vurmamız gerek.

Medeniyet tarihimizde müzik top-lumun her seviyesinde hükmünü icra etmiş, daima ilgi odağı olmuş-tur. Devletin en üst mercii olan Os-manlı padişahları her türlü ilmin yanında çok iyi bir sanat eğitimin-den de geçiyorlardı. Şiir, müzik ve hat sanatları istisnasız hepsinin meşgul olduğu sanat dallarıydı. Pa-dişahlar arasında müzik konusunda öne çıkan ilk isim Sultan II. Bayezid Han’dır. Kendisi dindar kişiliği ile tanınan hatta “Bâyezid-i Veli” la-kabıyla anılan bir sultandı. Dindarlığıyla bu kadar temâyüz etmiş birinin müzikle meşgul olması yukarıda izah edilen konuları sanırım açıklamış oluyor. II. Bayezid’in bugün elimizde yirmiye yakın peşrev ve saz semaisi formunda enstrümantal müzik eseri bulunmaktadır. Keza Sultan IV. Murad da müzisyen olarak bilinen padişahlarımızdandır ve pek çok peşrev ve saz semaisi kayıtlarda yer almaktadır. Hatta Hüseynî makamında altı adet birbirine hiç benzeme-yen peşrev besteliyerek neredeyse imkansız bir bes-tekârlık başarısı göstermiştir. Şimdi bazı okurlarımız bu başarının ne anlama geldiğini tam olarak anlaya-mamış olabilir. Şöyle bir örnek üzerinden izah ede-lim: Bir yazara, meselâ bahar konulu altı tane hikaye yazmasını söyleyelim ve bunların hiç birinin birbiri-ne benzememesi gerektiği şartını da koyalım. Bunun ne kadar zor olduğunu hepimiz tahmin edebiliriz değil mi? İşte IV. Murad bu seviyede bir bestekârdı. Osmanlı sultanları içinde bestecilik konusundaki zir-ve isim ise Sultan II. Selim Han’dır. Devlet sisteminde yaptığı birçok islâhâtın yanında, müzik konusunda

da bir dehada görülecek bir çok yeniliğe imza atmış-tır. Şevkefza, Evcara, Suzidilara gibi müziğimizde çığır açmış bir çok makamı tertip etmiştir. Usta bir tanburi ve neyzendi. Sultan Abdülaziz Han ise devle-tin batı dünyasıyla yakınlaştığı dönemlerde yetişmiş birisi olması hasabıyla batı müziği eğitimi de almış birisiydi. Kendisinin hem batı müziği formlarında hem de Türk müziği formlarında eserleri mevcut-tur. Aynı zamanda iyi bir piyanist, virtüöz bir Lavta icracısı ve neyzendi. Son padişah Sultan Vahidettin Han’ın ise bugün elimizde elliye yakın Türk müziği formunda besteleri mevcuttur. Kendisi ayrıca iyi bir kanun icracısıydı.

Öte yandan Osmanlı’da saray okulu olan Enderun’da Türk müziği eğitimi verilmiş, devrin en üst düzey sanatçıları burada sanatlarını icra etmişlerdir. Top-lumun üst tabakasının yaşadığı konaklarda, yalılar-da ve köşklere devrin sanatçıları

sıkça misafir edilir ve konak halkı musiki icrasına kabiliyetleri sevi-yesinde eşlik ederlerdi. Zamanın sadrazamı Yusuf Kâmil Paşa ve eşi Zeynep Hanım’ın -ki bu çifti hal-kımız yaptırdıkları Zeynep Kâmil Çocuk Hastanesinden tanır- ko-nakları devrin büyük müzisyenle-rinin sıkça sanatlarını icra ettikleri yerlerdendi. O dönemin önemli simalarından İbnülemin Mahmud Kemal İnan, Yusuf Kâmil Paşa için “Bir insan hem sadrazam hem de evliya nasıl olur merak eden varsa,- Yusuf Kâmil Paşa’ya baksın.” ifade-sini kullanır.

*Peki bir ortamda
estetik olmaz ise
orada feyiz ve
bereket niye
olmaz? Bunu hiç
düşündük mü
acaba.*

Konu konaklarda yapılan müzikten açılmışken, siz-lere başımdan geçen, son konak ehli insanlarla il-gili bir olayı paylaşmak isterim. 2000 senesinin yaz aylarında İstanbul Büyükada’da sosyal tesis hâline getirilmiş bir konağın bahçesinde, solistliğini Ah-met Özhan Beyefendi’nin yaptığı klasik Türk müzi-ği konseri için prova yapıyorduk. Karşı konağın üst katının balkonunda, yaşlı bir eski İstanbul hanıme-fendisinin, ev kıyafetiyle bizim provamızı dinlediği-ni gördük. Büyük ihtimalle bizden dinlediği eserler, gençliğinde konaklarındaki meşklerde dinlediği ve bildiği eserlerdi. Neyse akşam oldu, güzel bir ortam-da konser başladı. Birkaç eser seslendirdikten sonra bir de baktık ki, bizi gündüz ev kıyafetiyle dinleyen hanımefendi çok şık bir gece kıyafeti giymiş, mücev-herlerini takmış, büyük bir edep ile bizi yine evinin balkonundan dinliyor. Yaşlı hanımın sanat ve sanatçı karşısında takındığı bu tavır bugünlerde ne kadar da ihtiyacımız olan bir duruş değil mi?

Saraylar, konaklar, köşkler, hâneler gibi yerlerin hâricinde biz toplum olarak inancımızla ilgili mekânlarda müzikle hep iç içeydik. Bunların başında camiler geliyor tabii ki. Camilerden ilk önce duyduğumuz, günde beş vakit ayrı ayrı makamlarda okunan ezanlar. Ezan cami ile ilişkisi olsun veya olmasın her kesimden insanın mecburen duyduğu makamsal müziğimizin önemli bir formudur. Caminin içini kullananlar ise imam efendinin namaz sırasında kullandığı makam müziğimizin melodileriyle her zaman hemhâller.

Müziğimizin tarihimizde en çok gelişme imkânı bulduğu dinî mekân ise şüphesiz dergâhlardır. Dergâhlarda müziğin gelişmesinin en büyük itici gücü, sesli yapılan zikir törenlerine eşlik maksadıyla bestelenen ilahilerdir. Okunan ilahilerin icrası sırasındaki melodik birlik ve ahenk o mekânın feyzini ve keyfini arttıran önemli unsurların başında gelir. Peki bir ortamda estetik olmaz ise orada feyiz ve bereket niye olmaz? Bunu hiç düşündük mü acaba. Bir hadis-i şeriflerinde âlemlerin Efendisi (s.a.v.) bu sorunun cevabını en güzel şekilde veriyorlar: "Allah güzeldir, güzeli sever." Bir yerde estetik yani güzellik ve ahenk yoksa Allah'ın oradan razı ve hoşnut olmayacağını çıkartmak hiç de zor değil. Bugün kendini İslam medeniyeti dâhilinde gören herkesin bu gerçekle yüzleşmesi gerekir. Estetikten yoksun bir kıyafet anlayışı, estetikten yoksun bir müzik anlayışı, estetikten yoksun bir dil anlayışı, estetikten yoksun bir mimari anlayışı, estetikten yoksun sosyal ilişkiler anlayışının Müslümanları dünya milletleri gözünde ne hale soktuğu açıkça görülmekte. Eğer bir toplumda güzellik ve estetik yoksa, Allah'ın o toplumdan hoşnut olmayacağı sonucunu herkesin görmesi gerekir.

Biz güncel sorunlarımızdan tekrar medeniyet tarihimizdeki müzik yolculuğumuza geri dönelim. Saraylar dedik, konaklar dedik, camiler dedik, dergâhlr dedik. Şimdi de "sıra geceleri", "oturak âlemleri" isimleriyle bildiğimiz ortamlara, yani merkezden taşraya doğru bir yolculuğa çıkalım. Bu meclisler, Anadolu'nun birçok yerinde, bölgenin edebiyattan, müzikten haberdar, görgülü ve eğitilmiş insanların bir araya geldikleri yerlerdi. Bu mekânlarda, o yörenin saz ozanlarının ve şairlerinin eserleri yanında, İstanbul'da okunan eserler de seslendirilirdi. Bu birliktelik Cumhuriyetimizin sanat politikaları gereği ortadan kaldırılmak istenmiştir. Çünkü resmî sanat politikası, divan şiirini ve klasik Türk müziğini, Türk'ün yerli malı görmedi. Bunlar başka milletlerin etkisiyle oluşmuş sanat dallarıydı. Bu anlayış devletin resmi müzik kurumlarında doksan senedir uygulanmaktadır. Şöyle bir örnek açıklayalım: Bugün Urfa ilimizde bir sıra gecesine gitsek, kanun enstrümanının yanında bir bağlamayı görürüz, bir kavalın yanında bir kemanı görürüz değil

mi? Yani burada ideolojik bir problem yoktur ve hepsi bir aradadır. Fakat devletin resmi müzik kurumu olan TRT'de bir Urfa türküsünde kanunu, udu, kemanı bir arada göremezsiniz. Sadece bağlama, kemane ve kaval sazlarını görürsünüz. Resmi ideoloji bu manzara ile bize ne demek istiyordu? "Osmanlı şehir hayatı ile Anadolu insanının hayatının birbiriyle bir alakası yoktur." Bu tesbit gerçekler karşısında tabiki yanlıştı. Burada resmi ideolojinin müzik üzerinden neler yaptığını sadece bir örnek üzerinden sizinle paylaşmak istedim. Müzik kültürümüzle ilgili derdim çok, sadece birini daha sizinle paylaşmış oldum.

Biz yine müzik yolculuğumuza devam edelim. Konservatuarda repertuar dersinde hocamız merhum Bekir Sıtkı Sezgin, bir eser meşki sırasında, zor bir makam olan Dügâh makamından bahsederken yaşadığı bir olayı bizlere anlatmıştı. TRT İzmir Radyosu'nda görev yaptığı yıllarda İzmir kordon boyunda bir kestane satıcısı varmış. O kadar güzel Dügâh makamında esnaf mânisi söylemiş ki, sadece onu dinlemek için sık sık kestanececinin yanına gider, ihtiyacı olmadığı hâlde ondan kestane alırmış.

Konuya dair bir diğer çarpıcı misâli, İstanbul'un müzik kültürüne çok katkılı bulunmuş merhum büyüğüm Safer Dal Beyefendiden dinlemiştik. İstanbul'da seyyar satıcılık yapacak kişilere, esnaf locası tarafından satacağı malın mânisi makamıyla birlikte öğretirler, sonra satıcılık yapmasına müsaade ederlermiş. İşte bu müsaadeyi almadan satıcılık yapmaya kalkan bir sebzeci, sokak ortasında kaba saba "domateez!" diye bağırmaya başlamış. Bunu duyan mahallenin kâmil büyüğü, "Evlâdım sana öğretmediler mi sokak ortasında öyle kaba saba bağırılmaz, yaşlı insan var, uyuyan çocuk var. Bak domates satarken şöyle güzel bir makamla nağme söyleyeceksin." diyerek satıcının öğrenmesi gereken mânîyi talim etmiş.

Hâsılı halkın her tabakasından insanın müzikten anlamak zorunda olduğu bir toplum yapısından sizlere ufak kareler sunmaya çalıştık, vesselâm. ◀

* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Tarihî Türk Müziği Topluluğu, Neyzen



Venedik'te Kimin Eli Kimin Eli Üstünde



Fotoğraflar: Isabelle M. Beck

Dük Sarayından Venedik

Kadri Akkaya

Nasıl ki gittikçe ölüme doğru yaklaştığını hisseden ama kadere tam teslim olamamış yaşlı bir insan, her yeni vücut sızısında şükürü aklına getirmeden binlerce ah ve vah ile “Keşke!” diyerek geçen hayatına sürekli hayıflanırsa; Avrupa’nın güneyindeki şu yaşlı kent Venedik de bugün tarihî merkezinin içerisinde aynı anda tam iki yerde gürültülü birer uğultuyla patlayan bombaların acısıyla bir kez daha “Keşke ...” dedi.

Keşke sazlık, balçık ve göçmen kuşlardan geçilmeyen o eski coğrafyanın ilk hâlini, salt daha çok sahip olmak; güneyden kuzeye, doğudan batıya ticaret yoluyla ulaştırılan metalar üzerinde daha çok pay hâkimiyeti elde etmek için; yüzyıllarca uğraşarak hem yaşadıkları yöreyi hem de kendilerini yaratılış gayesinin aksine değiştiren insanlar keşke Kabil değil de Habil istidadında olsalardı. Her şey doğallığında değişse ve gelişseydi. Ölümlülüğü, keşke daha çok sahip olmak ile gidermeye çalışma yerine ve bu amaç uğurunda başkalarının ölümüne kolayca karar verme istidadı yerine; keşke insanlar yaradılışlarının hakiki manasının künhüne varma amacı için biraz daha fazla ceht etselerdi.

Bu coğrafyanın çocuklarından az da olsa böyleleri de çıkmadı değil: 1906 ile 1972 arasında yaşayan Dino Buzzati’nin yazdığı “1980 Dersi” öyküsü vicdanını çeşitli gerekçelerle sansürlemeyenler ve çevresini algılamasını bilenler için aslında sadece sahip olma peşinde koşan güçlülerin zaafiyeti kısırdöngüsüne İtalyanca evrensel bir cevap idi.

Yaklaşan kaçınılmaz ölümden dolayı kendini güçsüz ve yalnız hisseden bu yaşlı kente: “Üzülme! Kaderlerin üstünde de yazılmış bir başka kader vardır: Nasıl altın çamur içine düştükten yıllar sonra çıkartıldığında da saf altın olarak kalıyorsa, gün gelir bataklıkta da güller biter!” özlü sözünü biri ona hatırlatmalıydı.

“Dalmaçya haydutları Morlaklar bile bana hükmeden çoğu Dük’lerden daha adil davrandılar.” dedi ve devam etti: “Osmanlı Devleti’nin Sırbistan, Arnavutluk, Bosna ve Hersek’i fethetmesiyle birdenbire üzerimde yaşayan sessiz çoğunluk halk; başa geçen Dük’lerin, Onlar Meclisi’nin ve

onları da seçme hakkına sahip zengin azınlık sınıf karşısında hiçbir hakkı olmadan sadece sömürülen sessiz çoğunluğun da bilinçli olarak farkında olmadıkları ama toplumsal sınıflar arasındaki kolay geçişkenlikten dolayı kendilerini bir nevi cezbeden Osmanlı toplumuyla artık deniz ve kara komşusu hâline geldiklerindeki gizli sevinci şimdi hatırlıyor ve daha iyi anlıyorum.”

“Keşke kentte her şey görüldüğü gibi güzel olsaydı. Hızla bir hüsrana gidiliyor. Süslediğimiz, allayıp pulladığımız ‘bu yaşlı bayanı’ ne kadar ‘genç bir kız güzelliğinde’ ve ne kadar bir zaman daha turistlere ‘pazarlayabileceğiz’ ki? Olmuyor, olmuyor!” demişti 2019’da Vincenzo Masala’ya eski kültürden sorumlu devlet bakanı kimsenin duymayacağı fısıltıyla dört yıl önce görevini teslim ederken.

Kentin dünya turizm destinasyon listesinde önlere geçebilmesi için ve dolayısıyla gelirlerinin artması için neler yapmadı ki: Sokak yerine kanallar, taşıt yerine gondolların olduğu bu kentte, çöplerin de gondollaryü toplanması planını yeniden hazırlamış ama herkesin bildiği ve yaptığı gibi çöp ve atıkların gizlice Venedik’in deniz sularına karıştırılmasına mani olamamıştı. Binalar istisnasız denizin içindeki balçık ve kumsal zemin üzerine çakılan milyonlarca ağaç kazık üzerine yapıldıklarından, yüzyıllardır devam eden bu süreç ister istemez binaları tehlikeye atmaya devam ediyordu. Kimi binaların zemin katları deniz suyu seviyesinin gittikçe yükselmesinden artık kullanılmaz hâle gelmişti. Her yıl biraz daha zemini çöken kent, 2000-2022 yılları arasında toplam 43 santim batmıştı.

1987 yılından beri kent UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası kapsamına alındığı hâlde; ödenen meblağ, hatta AB fonları bu kenti kurtarmaya yetmediği gibi artık muhtemel diğer yardımların da yetmeyecek olduğu kesindi. 2016’da 60 bin olan şehir nüfusu, 2023 yılı başında neredeyse 53 bine kadar düşmüştü. Üç asır önceki 320 bin nüfusuyla bir zamanların ihtişamlı bu metropolünün kadeğinde eski ve yıkık bir taşra beldesi olmak mı yazılı?

*İnsanlara red
edemeyecekleri
teklif ile gider-
sen, kazançlı
sen olursun!*



Venedik'in kirli kanallarından biri



Türk Ticaret Hanı'nın yeni hâli



San Marco Katedrali'ndeki Quadriga atları

Her gün 10 ton çöp, kentin kanallarındaki, binaların zeminlerindeki milyonlarca sıçanın saldırısından da korunarak toplanması lazım. Sadece bu sorunda bile finansman eksikliği söz konusu. Şehirdeki her otel konaklayanından “tassa soggiorno” diye alınan özel vergi de bomboş kent kasasını dolduramıyor.

Uzakdoğu'nun, hatta Türkiye'nin kimi zengin girişimcilerini motive ederek Venedik'e otel ve diğer turizm yatırımlarına, dolayısıyla bu bölgelerden binlerce turist Venedik'e gelmesine vesile olunmuş olsa da, toplam turizm gelirleri yine de gerçek giderleri karşılamaya yetmiyor ve yetmeyecek. Ünlü Venedik Karnavalı, Venedik Bineali, Venedik Film Festivali ya da diğer turizm destinasyon veya sanat atraksiyonları şehre musallat olmuş haz moderliğinin ve çağdaşlığının getirdiği ölümcül birçok hastalığın da yurdu yuvası olmuştu. Sorumluluk hisseden ve yüz yıllar içinde birikmiş sorunlarla mücadeleyi bırakmayan bu çalışkan bakan için artık tüm bu olgular birer veri değil, inkârı imkânsız gerçeklerdi ve bu acı gerçekler onun ruhunda sonu gelmez bir kısırdöngü oluştuyordu.

Vincenzo Masala Kültür Mirası Kurtarma Komisyonu Başkanı olarak yönettiği toplantı sonrası komisyon üyeleri ayrılır ayrılmaz Londra ve Nevada merkezli dünyanın en ünlü danışmanlık firmasının en üst başdanışmanlarından Umberto Kieser ile tekrar görüşmek üzere İsviçre'nin Lugano'suna uçtu. Onunla Davos'ta 2021 yılı Ekonomi Formu vesilesiyle tanışmasından sonraki vedalaşmasında kendisine göz kırparak Amerikan aksanıyla İtalyanca: “Sicilyalı dedem, ‘insanlara red edemeyecekleri teklif ile gider sen, kazançlı sen olursun!’ derdi. Ümid ederim bir dahaki görüşmemizde red edemeyeceğim bir teklifle geleceksiniz. Sizin kazançlı çıkmanız, beni de mutlu eder. Tekrar görüşmek üzere!” demişti.

Havaalanı yolunda bir zamanların o muhteşem binalarından çevreye verilen zararlarını, kanallardaki akan kirli sızıya deniz suyu demeye bin şahit isteyen durumu görmemek, havaya yayılan pis kokuları algılamamak artık elde değildi.

“Eski Avrupa kaçkınlarının devamı, burnu havalarda ve kendini ‘global dünya vatandaşı’ gören şu ‘Sicilya Tohumu Haramibaşı’ da bana tam bir kurtarma reçetesi vermezse ne yaparım?” diye düşündü. Avrupa Birliği'nin kültür bütçe fonundan Venedik'i Güzelleştirme Atığı'na artık bir yardımın kesinkes gelmeyeceği kendisine üç ay önceden, yani daha 2023 yılının sonu gelmeden sözlü olarak resmen bildirilmişti. Demek AB'nin karar ve kanaat önderleri de Venedik'ten tümüyle ümidi kesmiş ve bir zamanların kadim kültür kentini artık ölüme terk etmişlerdi.

Kieser onu danışmanlık şirket temsilciliğinde değil de dağdaki yabani hayvan avı partisinden sonra dinlendiği ve yakın dostlarını kabul ettiği kartal yuvası dağevinde karşıladı. Elindeki av tüfeğini göstererek: “Bakın, İran'ın Hazar'a bakan dağlarındaki en sert dokulu ağaçtan senelerce özel bir şekilde bekletilerek İtalya'da üretilmiş en iyi av tüfeği! Bizim şirketin danışmanlığında 1970'li yıllardan sonra üretildi. İyinin de en iyisi, bizim şirketin konsepti ama kendi imzamızı atmayı pek sevmeyiz. İmzayı ancak bizim yetkili kıldığımız ve dünya kamuoyunda tanınan belli şirketler atar. Nasıl 2000'li yıllarda Yunanistan'ın ekonomisini sürekli yüzde bir veya üç daha iyi göstererek yedi sene gibi bir sürede AB'ne delikli bir kova hediye ettiysek, şimdi de şu kamburu bol Avrupa'nın yaşlı Venedik'ini nasıl kurtaracağımızın konseptini size anlatabilirim: Konsept bizden, uygulamaya imzacı bulmak sizden.” dedi.

- Ama kim zarar edeceği bir karara, bile bile imza atar ki?

- Atacak bulunur. Hem de güle oynaya imza atacak bulunur. Yeterki iyi bir DJ gibi, hangi tür oyun havasına ne zaman kimlerin oynayacağını iyi bilin! Şimdi sıra, müzik ve melodiyi tespit etmekte: Ortadoksluk ya da İslamcılık; hangisini tercih edersiniz, hangisi en güzeli?

- İmge ve sözlerinizden bir şey anlayamadım!

- Bakın, konseptimize imzacı ve uygulayıcı bir “taşeron” arıyoruz. En akıllıcası, tabii ki ayrı ayrı timlerle iki taşeron imzacı ve uygulayıcı.



Taşa yontulmuş Müslüman tacirler



İhbar kutusu



Tarihi Türk Ticaret Hanı

Sonra imalı konuşmayı bırakarak son yıllarda adı terörist örgütler listesinde geçen Üçüncü Roma Fedaileri'ni ve Avrupa İslam Ordusu'nu kısaca anlatmaya başladı. Dinlediği plandan endişelenen ve içinden: "Bu adam bir şeytan değil, aynı zamanda kafasının içinde kırk ayrı şeytan besleyen bir başşeytan." diye geçiren bakanın geri adım atmasına kesin olarak mani olmak için de ekledi: "Nasıl ki şimdi Madona del Monte adasında saklanan eski Suriye'nin Palmira'sının Baal Tapınağı hazinelerinin en önemli parçalarını Ruslar'ın kullandığı 'Kafkas cihadistler' üzerinden sizinkilere teslim ettirdiysek, bu iki idealist ekip de çalacağımız müzikle, hem de güle oynaya 'öte dünyaya yolculuklarının' son eylemini yapacak; dolayısıyla önce Venedik'in tarihi sembol iki binasının kısmen yıkımına ama sonrasında da katakülleğe getireceğimiz Çin ve Bahreyn sermayeli iki dev İsviçre sigorta şirketinin primleriyle de tüm şehrin tekrar inşasına vesile olacaklar. Siz şimdi, tez elden; sizin Milli Güvenlik Kurumu'nu –tabii ki örtülü olarak- bu iki örgütü aynı anda –tabii ki birbirinden habersiz- topraklarınızda yönlendirmemize ikna edin." dedi. Ucunu göstererek Kieser'in bahsettiği bir zamanların Suriye'sindeki bilinmeyen örtülü sanat ve kültür yağmasından detaylarıyla haberdar olan bakan "Kurum'un nadide elemanlarından da biriydi. Dalave-reyi anlamıştı ama bombalar patladıktan sonra, zararı karşılayacaklar listesindeki İsviçre merkezli dev sigorta şirketlerinin bu sahteliğin arkaplanını nasıl ortaya çıkaramayacaklarını da merak ediyordu. Suriye İçsavaşında antik ve pagan sanat şehri Palmira'nın "cihadistlerce" fethedilmesine göz yumuşlarını ve insan boğazlayarak sözümona İslam Hilafet Devleti kurma sloganiyle dünya kamuoyunda İslamofobia olgusunu artıranların aslında dünyadaki hâkimiyetini elden bırakmak istemeyenlere yaptıkları hizmetleri hatırladı. Avrupadaki samimi binlerce Müslüman genci akşam Selef yatırıp sabah Harici ve Nihilist kaldırmış oldukları da cabası.

Avrupa İslam Ordusu timi geçici üs olarak kullandıkları üçüncü sınıf otelden çıkıp bir zamanlar Osmanlı

Sultanının temsilci ve elçilerinin ikamet ettikleri Giudecca Mahallesi içindeki sokağın bina duvarlarında taştan somut hâle getirilmiş Müslüman tacir heykellerinin hemen karşı tarafında olan kanalın üzerindeki köprüden geçerek merkez adanın San Stae vapur durağına yakın Santa Croce 1730 adresindeki şimdi Doğa ve Doğa Tarihi Müzesi olan ama eskiden Osmanlı tacirlerinin sürekli konakladıkları ve ticaretlerinin de merkezi olan Fontago dei Turchi binasının hiç de farkına varmayarak San Marco meydanına doğru yola devam ettiler.

Meydanın başındaki Torre dell'Orologio saat kulesi önünde durdu timin gözlemci olanı. Diğer ikisi turistlere karışarak San Marco meydanı üzerinden Dük Saray binasına girdi. Ellerindeki fotoğraf makinası gibi görünen ve ancak mecbur olurlarsa kullanacakları lazer silahını, içerisinde güçlendirilmiş bomba kalıbını ve kendilerinden gizlenerek aletlere yerleştirilmiş uzaktan patlatmaya yarayan elektronik düzeneğin de hiçbir güvenlikçi farkına varmadı. Aldıkları emir; ellerine bir zarf içinde verilen İngilizce ve Arapça tüm Avrupa Birliği ülkelerinin devlet yöneticilerine yönelik tehdit mesajını sarayın iç duvarındaki o ünlü gammazın ağzı açılmış "İhbar Kutusu"na gizlice atmak ve normal turist gibi önce sarayın üst kesimlerini sonra da zamanında ihbar edilenlerinin ve hüküm giyenlerin kapatıldıkları, akla hayale gelmez işkenceden geçirildikleri dar ve penceresiz mahsendeki odaları da gezerek dışarı çıkmaktı. Mahzenin en alt katlarına indiklerinde uzaktan bir el, boyunlarına astıkları her iki makinadaki bombayı doktora sonrası bilimsel araştırmacı Fatma Yelkovan'dan alınan antik bir Nokia cep telefonunun sinyaliyle ateşledi. Saniye dolmadan sarayın zemin katı yukarı katlara giden merdivenlerle birlikte yıkıldı.

Aynı anda diğer tim de yüzyıllardır nefret ettikleri Katolik Venedik'in İkinci Roma'dan haramice gasp ederek buraya kaçırdıkları ve Dük Saray'ının hemen yanındaki San Marco Katetral ve Müzesi'nde orijinali diye sergilenen Quatringa Atları heykelini lazerlerle parçaladılar. Aslında sadece dışarıdaki terasta sergilenen taklit heykeller kopya değil, aynı zamanda

orijinalları diye müze içinde saklanan heykeller de taklitti. Gerçek heykellerin yerini üç bilenden biri de Vincenzo Masala'ydı.

Bu ikinci tim Katolik Hristiyanların Venedik önderliğinde zamanın İkinci Roma'sını yağmalamalarından dolayı yüzyıllardan beri birikmiş kinlerinden ve öğ alma duygularından başka hiçbir yaşam sevinci kalmamış; salt bu duygularını tatmin için hayatlarını gözlerini kırıpırdatmadan feda edecek iki ortadoks özkardeş Mitica ve Mircea'dan oluşuyordu. Nitekim, 4. Haçlı Seferi vesilesiyle 13 Nisan 1204 de Katolik Hristiyan Venedik bir zamanların İkinci Roma'sının, yani Ortadoks Hristiyanlığın başkentini zapt etmiş ve Venedik Düşünün önderliğinde şehri baştan sona yağmalamıştı. Bu yağmanın en önemli ganimetlerinden biri de San Marco Kilisesi'ne yerleştirilen o ünlü "Quatringa Atları"ydı. Mayıs 2001'de Katoliklerin dini önderi Papa'nın bu yağmalamadan dolayı tüm Ortadoks'lardan bizzat özür dilemiş olması bile bu iki kardeşin kinlerini zayıflatmamıştı. Onlara eylem emrini 23 Haziran 1997 tarihinde olmayan bir tahrin, yani Üçüncü Roma'nın olmayan İmparatorunun varisi olarak Moskova'da taç giydirilen Prens H. Lazaris Paleolog'un yemin törenine Bükreş'ten gelerek hazır bulunanlardan ve bu fikre and içenlerden biri vermişti.

Eylem sonrası ölen her iki kardeşin ilk otopsi sonuçlarından biri de pazı derileri üzerinde siyah ve mor renk ile 16. yüzyılda yaşamış ortadoks keşiş Filofei'den mülhem "Üçüncü ve Son Roma ideali" yazısı ve bunu simgeleyen çift başlı kartal armalı vücut dövmesinin görüntüsüydü.

Medeniyet ve şehir konularında tarih uzmanı Dr. Fatma Yelkovan çevre kirliliğinden dolayı artık doğallığını iyice yitirmiş kanallardaki deniz suyundan kaçarak, adalardaki binaların çatılarına yerleşmiş martı seslerinden uymaya devam edemeyince, doktora sonrası çalışması süresince konaklayacağı odasından çok erken çıkmıştı. Venedik İstasyonu'na yakın Cannaregio Caddesi'ndeki Quanto Basta Dönercisine tekrar uğrayarak, iki gün önce orada

düşürdüğünü zannettiği çok eski bir Nokia cep telefonunun bulunup bulunmadığını sormuş, Arnavut göçmeni tezgahkar kızın ona teselli niyetine beraber kahvaltılık teklifine eyvallah demişti. Kahvaltılık ettikten sonra, henüz turistlerin özçekim yapmak için akın etmeye başlamadığı ve sabah güneşinin ışıklarında bir başka parlayan Rialto Köprüsü'nü; Ahmet Haşim'in Paris dönüşü kendisine İstanbul'dan gönderilecek yol harçlığını alabilme ümidiyle günlerce kapısını aşındırdığı bankaların da yanından geçerek, bilimsel araştırma yaptığı Venedik Şehir Kütüphanesi ve Arşivi Museo Civico Correr'deki 381 arşiv numarasıyla kayıtlı Osmanlı elçilerinin Venedik'te karşılaşma törenleri hakkındaki bilgilere odaklanmıştı. Bu arada saatin kaç olduğunu unutmuş, uzaktan gelen ve diğer kütüphane ziyaretçilerinin duydukları patlama gümürtüsünü ise dalgalıktan duymamıştı. Beş on dakika içinde konuşmalar kütüphane ve arşiv atmosferine uymayan bir şekilde yükselmeye başlayalı biraz geçmişti ki, zırhlı polisler birden içeri daldı ve birkaç saniye içinde de onu çarmıha gerer gibi duvara dayayarak; üzerini aradı, ellerini de arkadan kelepçelediler. Masanın üzerindeki tüm eşyalarını muhtemel suç delillerinin ispatına yarar diye plastik eldivenli elleriyle topladılar. Bunların başında Codex Cumanicus adlı Türk edebiyatı hakkında Avrupa'da ilk kitap olarak 1688'de Venedik'te yayınlanan Gian Battista Donaldo'nun "Letteratura Dei Turchi" adlı eseri de vardı. Aniden olan her şey onu şaşırtmış ve kendisine yapılan muameleyi unutarak nadide esere

hoyrat ellerin en azından eldiven ile değmiş olması arşivcilik özünü rahatlatmıştı. Sonra işin kendi şahsına yönelik vehametini fark ederek, büyük bir endişeye kapıldı. Polislerin delil torbasına koydukları flash bellekteki word dosyaya şehir arşivinden derlediği ve bilimsel çalışmasında değerlendirmek üzere şu bilgileri not etmişti:

Venedik ile Türklerin ilişkileri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok daha eskilere dayanmaktadır. Anadolu'da ticaret yapma serbestisini elde eden Venedikliler, bu tarihten itibaren elde ettiği hak ve ayrıcalıkları Osmanlılar döneminde de devam ettirebilmek için özel bir gayret sarf etti.

Venedik önce Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Yedinci yüzyılda bağımsız oldu. Orta Çağın ortalarında büyük bir deniz filosu kurarak Akdeniz ülkeleriyle yaptığı ticaret sonucu zengin bir ülke hâline geldi. 1204 yılında İkinci Roma olarak da bilinen Ortadoks İmparatorluğun başkenti Konstantinopolis'i talan eden ve Katoliklerin ortak projesi

olan Dördüncü Haçlı seferinin başını çekti. Venedik bu seferin sonucu olarak Adriyatik ve Akdeniz’de birçok liman kentiyle Girit adasını da ele geçirdi.

1271-1295 yılları arasında Venedikli tüccar Marco Polo İpek Yolunu izleyerek Avrupalı bir gezgin olarak Asya’nın içlerine seyahat ederek Kubilay Han’ın huzuruna çıktı ve daha sonra bu yolculuktaki gözlemlerini bir kitap hâline getirdi.

Venedik ile Türklerin ilişkileri, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan çok daha eskilere dayanmaktadır. Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde Anadolu’da ticaret yapma serbestisini elde eden Venedikliler, bu tarihten itibaren elde ettiği hak ve ayrıcalıkları Osmanlılar döneminde de devam ettirebilmek için özel bir gayret sarf etti.

Genellikle; “...*mefâhirü’l-ümerâi’l-ıẓâmi’l-İseviyye merâciü’l-küberâi’l-fihâm fî’l-milleti’l-mesîhiyye, muslih-i mesâlih-i cemâhiri’t-tâyîfeti’n-nasrâniye Venedik Doju ve beyleri.*” diye başlayan ayrı ayrı yirmiyeye yakın ahid-nâmeyle de Osmanlı Venedik’in ticari imtiyazlarını bilhassa korumuştur.

1516 yılında Venedik’te Yahudiler için Avrupa’nın ilk Getto’su oluştuğunda bu kent gücünün doruklarında idi. Hukuka uygun ama adil olmadan hükmetmeye, Venedik Museviler’e ibadethanelerinde kesinlikle mermer kullandırmamakla örnek oldu. Bu ayrımcılığın neticesi olarak Museviler de ibadethanelerinde ve diğer inşaatlarında “marmarrino” denen mermerimsi sıvayı ilk kez kullanmış oldular.

Yüzyıllar boyunca deniz ticaretinin Avrupa topraklarındaki en önemli ve en canlı üssü Venedik limanından her türlü baharat, tuz ve tahıl yanında diğer mamüller Avrupa içlerine dağıtıldı ve dolayısıyla 15. ve 16. yüzyıllarda Venedik kıta Avrupa’sının en zengin şehirlerinden biriydi.

Osmanlı Devleti 1699 Karlofça Antlaşması ile tarihinde ilk kez toprak kaybına uğrarken Venedik ortakları ile beraber Osmanlılara karşı ilk kez bir savaşı başarıyla noktalıyordu. Mora yarımadası ile Dalmaçya’da bazı kalelere sahip

olan Venedik için esasında toprak kazanmak veya kaybetmekten daha da önemli olan, ticari çıkarların devamı idi.

Cemal Kafadar’ın “Venedik’te Bir Ölüm 1575” adlı önemli eserinin somut bir şekilde gösterdiği gibi, epey Osmanlı’nın bu liman kentinde ticaretle uğraştığını ve bunlardan çoğunun da Anadolu’lu olduğunu biliyoruz. Onların Venedik’e etkileri İstanbul’da tacirlik yapan Venedik Dük’ünün oğlu Alvise Gritti gibi bir semte isim verecek (bugünkü Beyoğlu) kadar olmamışsa da; 1838 yılına dek devam eden bu kanallar şehrindeki Türk Tacirleri Hanından (Fondaco dei Turchi) bu coğrafyaya Daraçalı Sadeddin, Bezirgân Hacı Hüseyin, Ali Ahmet Beşe bin Mehmet, Mehmet Beşe bin Davut, Ankaralı tüccar Hacı Kemal gibi birçok tüccarın unutulmuş etkileri olmuştu. Onları ortaya çıkarma görevi başka ilim ehlinin olsun. Zamanın bu örnek ve önder girişimcilerine Ankara, İstanbul, Venedik ve Girit bağlantılı bir ticari ağ içerisinde faaliyetlerde bulunarak kumaş, deri, gıda maddeleri, yünü ve ipekli mamüllerin ticaretini yapan Ankaralı Çelebi Mehmet Reis ile daha çok sof, ipek, mum ve kâğıt ticareti yapan Resul Ağa da eklenmeli.

İlk ciro banka hesabı sistemini bulmakla öğünen Venedikliler bombaların patlamasından bir hafta sonra güvenlik gerekçesiyle; binbir çeşit maskeyle binlerce insanın şen şakrak her yıl doyasıya eğlendiği geleneksel Venedik Karnavalını ve 12. yüzyıldan beri festival ve bayram günlerinde izleyenlerce görülmeyen ince bir ip yardımıyla yüksek bir yerden başka bir yere en maharetli sirk ve cambazlık ustalarının Volo del Turco adlı yani Türk Uçuşu gösterilerini iptal ettiler.

Venedik’li Girolamo Fasaneo ya da “Türk” Recep’in 1630’lu yıllarda Venedik ve Venedik halkını sömürenlere karşı yazdığı kitap-taki bedduaların da olduğu eser Dük Saray’ının patlamalardan etkilenmemiş, kütüphanenin gizli ve karanlık bölümünde 2024 yılı başında hâlâ gün ışığına çıkmayı ve tekrar okunmayı bekliyordu. ◀

*Cemal Kafadar’ın
“Venedik’te Bir Ölüm
1575” adlı önemli eserin
somut bir şekilde
gösterdiği gibi, epey
Osmanlı’nın bu liman
kentinde ticaretle uğraştığını ve bunlardan
çoğunun da Anadolu’lu olduğunu biliyoruz.*

CİNNET KLASİK

“Her insan bir uçurum; baktıkça başım dönüyor.”

Yılmaz Gümüş

ilk bakışta suçun ve suçlunun belli olduğu, üzerinde fazla vakit sarf etmeye gerek olmayan basit adı bir vakadır mevrubahis olan. Bir adam, beraber yaşadığı ve çocuğunun annesi olan kadını başka bir erkekle beraber olduğu gerekçesi ile onlarca bıçak darbesiyle katleder. Bildik bir üçüncü sayfa haberi. Dedikoduya malzeme olmaktan öte bir tarafı olmayan gündelik bir hikaye.

Genç yaşlarda hayata veda eden Büchner, hikayenin kahramanının ismi olan “Woyzeck” başlıklı dramını 1836 yılında yazdığında epey ses getirmiş. Dramın popülerliği, kaleme alınmasından yaklaşık 15 yıl evvel gerçekleştirilmiş olan bir cinayeti hikayeletirmesi ve ayrıca dönemsel bazı gelişmeleri ihtiva ediyor olmasından kaynaklanmakta olduğu tahmin edilir. Öyle ki bu cinayet uzun süre hukuku olduğu gibi toplumu da hatta siyaseti de meşgul etmiştir. Caninin cezai ehliyetinin olup olmadığı ve içinde bulunduğu şartların ve ruh halinin hafifletici sebep olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı tartışılan konuların başında gelmekteydi. Saksonya tahtının veliahtının caninin lehinde bir rapor ile tartışmalara dahil olması bu cinayeti önemli kılan bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

son
ülke

Dramın okurla buluştuğu zamandan günümüze kadar halen daha tartışılmaz bir öneme sahip, klasik kategorisine girebilmeyi başararak uluslararası tiyatrolarda sıkça sahnelenen bir oyun olması basit adı bir vakadan öte boyutlarının olduğu kanısını desteklemektedir. Bunda oyunun “mazlum katil” figürünü konu edinmesinin etkisinin de payı büyük olsa gerek. Oyunun en dikkat çeken hususlarının başında, toplumsal sınıfların insanların hayatlarına ve özel ve mahrem alanlarına dahi ne denli etkilerinin olduğunu ortaya koyması olduğu gibi, güçlü sınıfın zayıf sınıf hakkında ne denli tasarrufta bulunabildiğini acı ve gerçekçi bir şekilde ortaya koyması gelmektedir. Fakat eserin daha farklı ve etkisi açısından önemli ve yazımızın sonunda önem arz edecek bir boyutu daha var. Bu da insanoğlunun hayatının bir çok kesitinde farklı şekil ve boyutlarda ortaya çıkabilecek olan duygularının, düşüncelerinin ve davranışlarının izdüşümlerini taşımasıdır. Bu yönüyle eserin, sadece somut olarak anlatılan olayın ötesinde farklı hususların vazih bir şekilde yorumlanmasına aracı olarak zaman ve mekan ötesi bir etkiye sahip olması, onu klasikler kategorisinde yer edinmesinin ne denli yerinde bir durum olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle bu tür eserler bu özellikleriyle bir mesel veya bir kıssa gibi hakikatli perspektifler açmaktadırlar yorumlayıcı okurların önüne. Fail Woyzeck anlaşılmaya çalışıldığında vukuatının ardında yatan şartlar ve ruh hali, bunları müşahade edeni, yani okuru, başka ve hatta tamamen farklı gibi görünen olayları ve gelişmeleri yorumlamaya yönlendirmekte. Peki nedir bu hikayenin özünde yatan ve bu yazının yazarını bu yazıyı yazmaya zorlayan yorum?

Woyzeck toplumun en alt tabakasını temsil eden gariiban biridir. Gariptir ve garipiliği fakirliğinin yanısıra toplum tarafından kabullenilmiş değerlerin ve doğruların karşısında ona biçilen ve içinden çıkamayacak olduğu roldür. Kilisenin etkisinin bir neticesi olarak 19. yüzyıl Alman toplumunda dinî nikahsız bir birlik-telik ve bundan dolayı vaftiz edilmemiş bir çocuk sahibi olmak, onu kabul görmeyen, yerilmiş ve aşağı bir insan konumuna itmiştir. Toplum içinde yer alan fakat topluma uymayan biridir. Beraber yaşadığı eşi Marie ve çocukları Christian'ın haricinde pek kimi kimsesi yoktur. Toplumun itibarlıları tarafından hor görülerek sömürülen bir figürdür Woyzeck. Yokluğun içinde kendine kurmuş olduğu küçük dünyasında ailesinin geçimini sağlama sorumluluğunu yerine getirmek için uğraş vermekte ve bunun için aşağılanmaları da kabullenmektedir. Woyzeck, paralı er olarak çalıştığı için emekli bir yüzbaşıya hizmet etme durumunda kalmış ve yanısıra bir doktorun deneylerinde denek olarak para kazanmaya ve ailesine bakmaya çalışarak sürekli bir işten başka bir işe koşturan, hayatı hep bir koşuşturma olan ve arada bir ailesinin yanına uğrayıp kazanmış olduğu az miktarda parayı teslim edip ardından koşturmaya devam eden biridir. Hayatın

şartları onu bir döngüye hapsedmiştir. O hiçbir zaman fakirlikten kurtulamayacak ve hiçbir zaman erdemliler statüsüne kavuşamayacaktır. Woyzeck, fakirliği ile diğer muteber insanlardan olamama durumunun birbiriyle ilgili olduğu ve bu durumu kaderi olarak kanıksadığını şu cümleyle ifade eder: “Öyle inanıyorum ki, bizim gibileri (fakirler) gök yüzüne (cennete) alınsa, orada da göğü gürletmek için çalıştırılırlar.”

Emekli yüzbaşı, kurmuş olduğu cümlelerden anlaşılacağı üzere çok yüzeysel ve boş bir insan olmasına rağmen, yaşadığı hayatın getirmiş olduğu sıkıntılarla boğuşan ve böylelikle ister istemez saflığına rağmen sızısı ve sıkıntısının ürünü toplumsal meseleleri irdeleyen, felsefi ve teolojik konuları ihtiva eden cümleler kuran Woyzeck'e karşı üstünlük duygusuyla hakaret-varî tavırlar sergileyen biridir.

Woyzeck: “Tanrı der ki: Bırakın güçsüzlerinizi, bana gelsinler.” Emekli yüzbaşı: “Ne diyorsun sen? Ne tuhaf bir cevap o öyle? Kafamı karıştırıyorsun söylediklerinle.”

Bazen acıyarak kendince nasihatler verir: “İyi bir insansın, iyi insan. Fakat çok fazla düşünüyorsun, bu yoruyor.”

Woyzeck'in yaşanmışlığın söylediği cümleleri karşısında devamlı aşağılama yöntemine başvuran ve hikmet sahibi biri olduğu intibasını oluşturmak üzere ilk anda hikmetli gibi algılanabilecek fakat irdelendiğinde aslında boş olduğu anlaşılacak cümlelerle acizliğini örtbas etmeye uğraşmaktadır.

Emekli yüzbaşı: “Dünyanın bir günde etrafında döndüğünü düşündüğümde ürperiyorum. Büyük bir zaman israfı. Nereye varır bu gidiş?”

İtibarı yüksek olan orduda yüzbaşılık yapabilmiş biri olmanın ona toplum nezdinde sağlamış olduğu avantajı kullanan bir zavallıdır aslında. Bir yandan ahlaki değerlere devamlı bir şekilde vurgu yaparak Woyzeck'i hayatında yapmış olduğu o hatadan dolayı ezmeye ve üstünlüğünü hissettirmeye çalışırken, boş bulunduğu bir anda yağmurda koşan kadınlara duyduğu ilgiden bahsederek benzer zaafı olduğu ele veren kibirli biridir. Kibri ve zeka seviyesi zayıf olduğu gerçeğini idrak edememesini beraberinde getirmektedir. “Kendi kendime hep düşünürüm: Evet, sen erdemli bir insansın. (duygulanır) İyi bir insan, iyi bir insan.”

Doktor, Woyzeck'i denek olarak kullanır ve ona bunun için bir miktar para verir. Yapmış olduğu deney çok ilginçtir. Sırf bezelye yiyen insanların akıl seviyelerini koruyup koruyamadıkları sorusunu yanıtlamaya çalışan doktor duygusuz biridir. Duygusuzluğun bilselliğin gereği olduğuna inanır ve bu anlayış doğrultusunda Woyzeck'i ancak bir obje olarak görür ve

bu anlayışına uygun muamelede bulunur kendisine. Emekli yüzbaşı gibi toplumda itibarı olan biri olarak doktor, Woyzeck'in konuşmalarını devamlı bölen ve bilimsel izahlarla susturan biridir. Yine emekli yüzbaşı gibi eserde ismiyle değil mesleğiyle anılan biridir ve statüsüyle ve statüsünün sunmuş olduğu imtiyazla toplumun en alt kesimini temsil eden Woyzeck'in karşısında üstün biri olarak durmaktadır. Sosyal olmadığı gibi insanî yönü de gelişmemiş olan doktor tarafından da aşağılanmak Woyzeck'in pek umrunda değildir aslında. Muhtemelen Woyzeck doktoru da emekli yüzbaşısı da saf haliyle idare etmektedir, oyuna dahil olmaktadır. Onlarla açıktan boy ölçüşmeye yeltenmez, haddini bilir ve sadece görevini yerine getirir. Gayesi elde ettiği parayla ailesini geçindirmektedir. Deneyin etkisinden Woyzeck'in aklı dengesi bozulmuştur, halüsinasyon görmeye başlamış ve masonların saldırısına uğradıkları gibi vehimlere kaptırmıştır kendisini. Düşmüş olduğu durum doktorun hoşuna gider. Deney başarılı ve ilginç neticeler vermektedir. Marie, asker arkadaşı Andres ve emekli yüzbaşı durumu fark ederler fakat bunu Woyzeck'e has bir kafa karışıklığı gibi algılarlar.

Marie, Woyzeck'in hayatındaki en önemli kişidir. Aynı zamanda suç ortağı. Woyzeck koşturmalari sebebiyle ailesine vakit ayıramadığından ve ayrıca deneyden dolayı gittikçe bozulan aklı dengesi ve tuhaflaşan ruh halinden olsa gerek ailesiyle olan bağı zayıflar. Marie bir yandan Woyzeck'e karşı soğurken diğer yandan ise ona acıma duygusuyla yaklaşmaktadır. Saf biridir. Woyzeck'in ailesinin yanında olamayaşından ve az kazançlı ve düşük rütbeli bir asker olduğundan olsa gerek Marie'nin gözü dışardadır. Başını döndüren binbaşının cazibesine dayanamayarak aynı suçlu tekrar işler. Fakat vicdanı rahat etmez, İncil'den günahıyla ilgili bölümler okur ve tanrıya ve Woyzeck'e karşı mahcupiyet duyar.

Emekli yüzbaşı acımasızlığını ve alt seviyede gördüğü Woyzeck'i ezme hazzını bu sefer Woyzeck'e eşinin günahını sinsi bir üslupla bildirerek tekrar ortaya koyar. Woyzeck büyük bir yıkım yaşar. Woyzeck donup kalmıştır.

"Dünya cehennem gibi kaynar. Buz tuttum, üşüyorum. Cehennem soğuk bir yer olması lazım; yemin edebilirim."

Elinde olan herşeyini, asker olarak bedenini ve deney olarak aklını adadığı kutsal olan eşi ona attığı kutsiyet örtüsünü sıyrıp atmıştır üzerinden. Woyzeck dayanaksız ve gayesiz kalmıştır. Vakit bulup zaman geçirmese de, huzur tadamasa da eşi ve çocuğuna karşı duyduğu adanmışlık duygusu karşılıksız kalmıştır. Hayatla girebilecek olduğu tek alışverişi vardı. Kendini adayıp hayattan (ç)alabildiği eşi, Woyzeck'in bedenini ve aklını sattığı dünyaya meyletmış ve böylece ona en

ağır mağlubiyeti tattırmıştır. O zamana kadar yaşamış olduğu gururunu ezen muameleleri dikkate bile almayan Woyzeck, hakaretlerini bile kaale almadığı o dünyaya en değerlisini kaybetmiştir. Bir anlık duygu kayması ve beraberinde getirdiği hata, Woyzeck'in kendine karşı duyduğu ve adanmışlığıyla yaşattığı gizli izzetini ayaklar altına almıştır. Kimsenin farkında olmadığı, içten içe büyüttüğü ve kendisine varolma gücü veren şahsiyetini kaybetmiştir. Düştüğü durum eserdeki belki de en acı cümleyi söylettirir Woyzeck'e: *"Her insan bir uçurum; baktıkça başım dönüyor."*

"Bir günah; kalın ve geniş – öylesine kokuyor ki, dumanı melekleri gökyüzüne kaçırtır."

Öldürmeyi onurunu tamir etmenin yolu olarak seçen Woyzeck için iki ihtimal olabildi. Ya binbaşısı veya da eşini öldürmek. Woyzeck eşini öldürmeyi tercih eder, çünkü binbaşısı öldürdüğünde kendini adanmış olduğu ve kendisine dönebilecek olduğu kişi kalmamıştır artık. Woyzeck tereddüt etmeden eşini öldürmeyi planlamaya başlar. Marie'yi öldürmesi aynı zamanda birikmiş aşağılanmalara rağmen ortaya koymuş olduğu adanmışlığı, yanılmışlığı ve güven kaybıyla bir hesaplaşmadır. Aşağılık dünyanın aşağılıklığını sineye çekerek kendini bir yerde aşağılatan ve aşağılayan Woyzeck, kendi açısından gerçek, tek ve onu derinden sarsan aşağılanmayı yine o aşağılık dünyanın bir temsilcisinin aşağılıklığı ile birlikte tatmıştır. Düşebilecek olduğu daha derin bir uçurum, tadabilecek olduğu daha büyük bir yıkım olamazdı. Makbul ve meşru olarak kabul edilen bir dünyada kabul görmemek onun dünyasında kayda değer bir şeye tekabül eden bir durum değildi. O makbul ve meşru olmamayı kabullenmiş ve gayri meşru olan küçük cenneti için her türlü sıkıntıya göğüs germiştir. Cennetini koruyabilmek ve o makbul dünyaya muhtaç etmemek için uğraş veren kişi nihayetinde cennetini kaybetmiştir. Cennetin kaybı cinneti getirmiş, cennetsiz kalan Woyzeck cinnet geçirmiştir.

Büchner'in eseri bir ruhsal bunalımı, onun şartlarını ve etkisini ele alır ve bununla sınırlı bir hikaye gibi durur okuyanın karşısında. Fakat eserin işlediği vakanın ve mağdur, mazlum ve mahzun failin fiilinin özüne inip esas ve tetikleyici duyguları yakalayabildiğimizde farklı şartlarda ortaya çıkan aynı duygular ve benzer fiilleri anlama konusunda önemli bir konum elde etmiş oluruz. Başka bir ifadeyle Woyzeck'i bir mesel gibi okuduğumuzda kıyaslayarak meselelerle ilgili yerinde ve meselenin özünü yakalayan yorumlara açılabiliriz.

Woyzeck'in hikayesini bu unsur üzerinden ele almak ve yorumlamak gayet elverişlidir: Adanmışlık. Ege-men algı tarafından kabul görmeyen ve hatta gayri meşru ve sorunlu olaral addedilen bir fikre salt o fi-

kir için adanarak bağlanan insanlar bazı özellikler taşımaktadırlar. Kısa vadede elde edilecek ve somut bir hedefe değil de büyük fedakarlıkları ve hatta fedakarlıklarının neticesini görememeyi bile göze almayı gerektiren hedeflere odaklanan idealist insanlar, adanılan ide ile varoluşsal bir bağ kurmuşlardır. Bu bir yandan onları sınırsız bir şekilde ve kutsiyet yükleyerek bu ideye bağlarken, diğer yandan o idenin kutsiyetinin korunması ve daimi olması için de adeta bu idenin üzerine titrerler. Bu idenin taraftarı olmayanlara karşı savunmacı ve koruyucu bir tutum sergilerken, öte taraftan idenin kendisinin bozulmaya veya değişim ve dönüşüme karşı korunmasını arzu etmekte ve bu yolda hassasiyet göstermektedirler. Yine bu idenin taraftarlarının sayısına ve maddi gücüne bakmaksızın kendi dünyalarındaki soyut boyuttaki – adalet, vicdan gibi – üstünlüğünü önemserler ve içinde barındırdığı hataları bertaraf edip doğru olan yönünü güçlendirerek o konuma yükselmesi için çaba sarfederler. Onlar için önemli olan idenin her yönüyle –istikamet, hedef, yöntem– en doğru olanı temsil etmesidir. Zira onlar için bir idenin doğruluğu o idenin istikameti, hedefleri, yöntemleri ve dolayısıyla taşıyıcılarının doğruluğuyla kendisini ortaya koymaktadır. Doğru olanın ancak doğru kalarak gerçek güce ulaşabileceğine inanırlar. Bu doğruluğu koruyabilmek için ilelebet güç ve imkan sahibi olmaktan mahrum olmayı göze almışlardır. Doğruluğun kendisi hakiki gücün bizatihi en önemli işaretidir.

Gelgelelim fikirler ve akımlar gün gelir zor zamanın şartları ile birlikte bazen bu iki seçenek arasında kalırlar: Bir yanda fikriyatlarından feragatta bulunarak imkan sahasını genişletme ve uzun vadede üstün kâra kavuşma ihtimali, diğer yanda ise feragatta bulunmaksızın, olunması gerektiği gibi olarak sıkıntılarla boğuşma ve böylelikle de marjinalleşerek bitme tehdidi ile karşı karşıya kalma olasılığı. Bu durumda cevabı aranan soru en genel manada şu şekilde ifade edilebilir: Mevcut zor zamanı ödün vererek fakat en az zararlı aşarak ve hatta açılan imkanlardan istifade edip güçlenerek uzun vadeye ertelenen gayeye hizmet etmek mi doğrudur, yoksa zor zamana rağmen bir ideyi ve akımı var kılan unsurlarından ödün vermeksizin olunması gerektiği gibi varlığını devam ettirmeye çalışmak mı? Bu noktada verilecek olan cevap önemli bir kırılma noktası teşkil etmektedir bu idenin adanmışları için. Kimi idesine adanmış kişiler özellikle birinci cevap ile birlikte ciddi bir hayal kırıklığı ve sorgulama sürecine girebilirler. Onlar açısından zor şartlarda dahi olsa sunulan cazip imkanlara kavuşmak için verilen ödün, adanmışlık duygusuyla hareket eden insan için kendi nefsinde mücadele edip nispeten yenmiş olduğu bir zaafır, olumsuzdur, doğru değildir ve böylelikle de kutsiyet atfettiği idesinin karar verirken ve istikamet tayin ederken gerekçesi olmamalıdır. Bu ide açısından

mağlubiyetlerin en acısı, adananların bir kısmı açısından adanılan kutsiyetin kendini var eden vasfını kaybetmesidir. İde tilsimini yitirmiştir.

Bu adanmış kişiler bu durumu ide açısından bir mağlubiyet olarak yorumlarlar, çünkü şartlara tesir etme ve düzeltme gayesi taşırken, pratikte şartlara rıza ve teslim konumuna gelinmiştir. Şartlara teslim olan bir akım şartlarla barışık halde var olmaya karar verdiğinde o idenin adanmışları ortaya koyulan değişime ayak uydurma konusunda zorluk yaşadıklarında, Woyzeck'in girmiş olduğu bunalıma benzer bir ruh haline bürünebilirler. Egemen güç, daha önce itilmiş ve marjinal konumda tuttuğu bir ideyi ve onun akımını kurulu düzenine adapte etmek üzere cazibesini ve gücünü ortaya koyarak bünyesine dahil ettiğinde, adanmış insanlar teslim oldukları idenin buharlaştığı ve dayanaksız kaldıkları kanısına varırlar. Bu ideyi bizatihi egemen olana nispetle doğru olanı temsil etmenin bir imkanı olarak benimseyen ve kendisini ona adayan insanlar mücadelelerinin ve dolayısıyla adanmışlıklarının beyhude bir gayret olduğu duygusuna kapılarak boşluğa düşerler.

Gücün ve sunulan imkanların karşısında evrime uğramış bir anlayış, her bir şeylerini feda etmeyi ve hatta ilelebet mazlum durumda kalmayı göze almış bu insanlar açısından büyük bir yıkım olur. Gücün ve imkanın karşısında şartlardan ötürü ödün vererek yeni bir yol çizen akıma nispetle yalnızlaşırlar, yalnızlaşarak durgunlaşırlar ve bazen de durgunluğun ardından veya durgunlaşmadıkları için hırçınlaşırlar, yani bir nevi bir cinnet haline geçerler, cinnet geçirirler. Bu insanlarda cinnet, adanmışlığın büyüklüğü ölçüsünde ortaya çıkan derin mahzunluğun insanın içinden dışına taşmasıdır. Woyzeck örneğinde insanın dışına bir an için taşarak kontrol dışı ve aşırı bir eyleme dönüşmek anlamına gelirken cinnet, ki cinnet genel manada böyle tanımlanır, adanmış insanlarda bazen farklı bir çehreyle karşımıza çıkar. Hüzün, soğukluk, donukluk, çekilme ve yüz çevirme olarak yaşarlar cinnetlerini. Asıl itibarıyla cinnet bir an için aklın devre dışı kalmasını ifade ederken adanmışların cinneti, bitmeyen bir fikri çekişmeyi kendi içinde yaşama halidir. Woyzeck'in eşini, yani cennetini katledişini bir mecaz olarak yorumladığımızda, kurguladığı cennetten kopmak olarak okuyabiliriz. Adanmışlar da benzer bir şekilde koruyamadıkları ve tekrar kuramayacaklarını anladıkları yeryüzü cennetinden kopuşlarından doğan boşluğu, baki olan soyut değerlere tutunarak ve adanarak aşabilecekleri idrakiyle doldurabildiklerinde fikri çekişmeleri ve zihni ve kalbi hicretleri onları başkalarının benzer bir bedel ödemedikleri için elde edemeyecekleri farklı bir merhaleye yükseltebilir. Böylelikle cinnetleri onlara cennet olarak dönebilir. ◀



FELSEFE VE ÖLÜM ÖTESİ

Mahmut Kaya
KLASİK

Hayat ve ölüm, bir hakikatin iki yüzü ya da bir bütünün iki parçası. Birbirini çağrıştıran bu kavram çiftinden hayat, varlık sahnesine önce çıkmakla birlikte doğumdan itibaren ölümün tehdidi altındadır ve bu yüzden de ölüm insanoğlu için daima korku ve endişe kaynağıdır. Özellikle ölmek için doğduğuna inandığı halde bir başka hayata doğmak üzere öldüğüne inanmayanlar açısından ölüm, gerçekten korkunç bir olaydır. Âdeta gölge gibi insandan hiç ayrılmayan ya da amansız bir hafiye gibi gece gündüz onu adım adım takip eden bu korkunç gerçeğin nerede, ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağını bilinmeyişi, ölüm karşısında duyulan kaygıyı daha da artırmaktadır.

Felsefe ve Ölüm Ötesi adlı bu çalışma, İslâm düşüncesinin ikisi felsefe, ikisi kelâm geleneğine mensup dört büyük isminin, İbn Sînâ (ö. 1037), Gazzâlî (ö. 1111), İbn Rüşd (ö. 1198) ve Fahreddin Râzî'nin (ö. 1210); ruhun mahiyeti, bedenle ilişkisi ve âhiret hayatı hakkındaki görüşlerini yansıtan toplam dokuz metnini ve tercümelerini içermektedir.



ÖLÜM KİTABI ÖLÜM DÜŞÜNCESİNİN TEMEL METİNLERİ

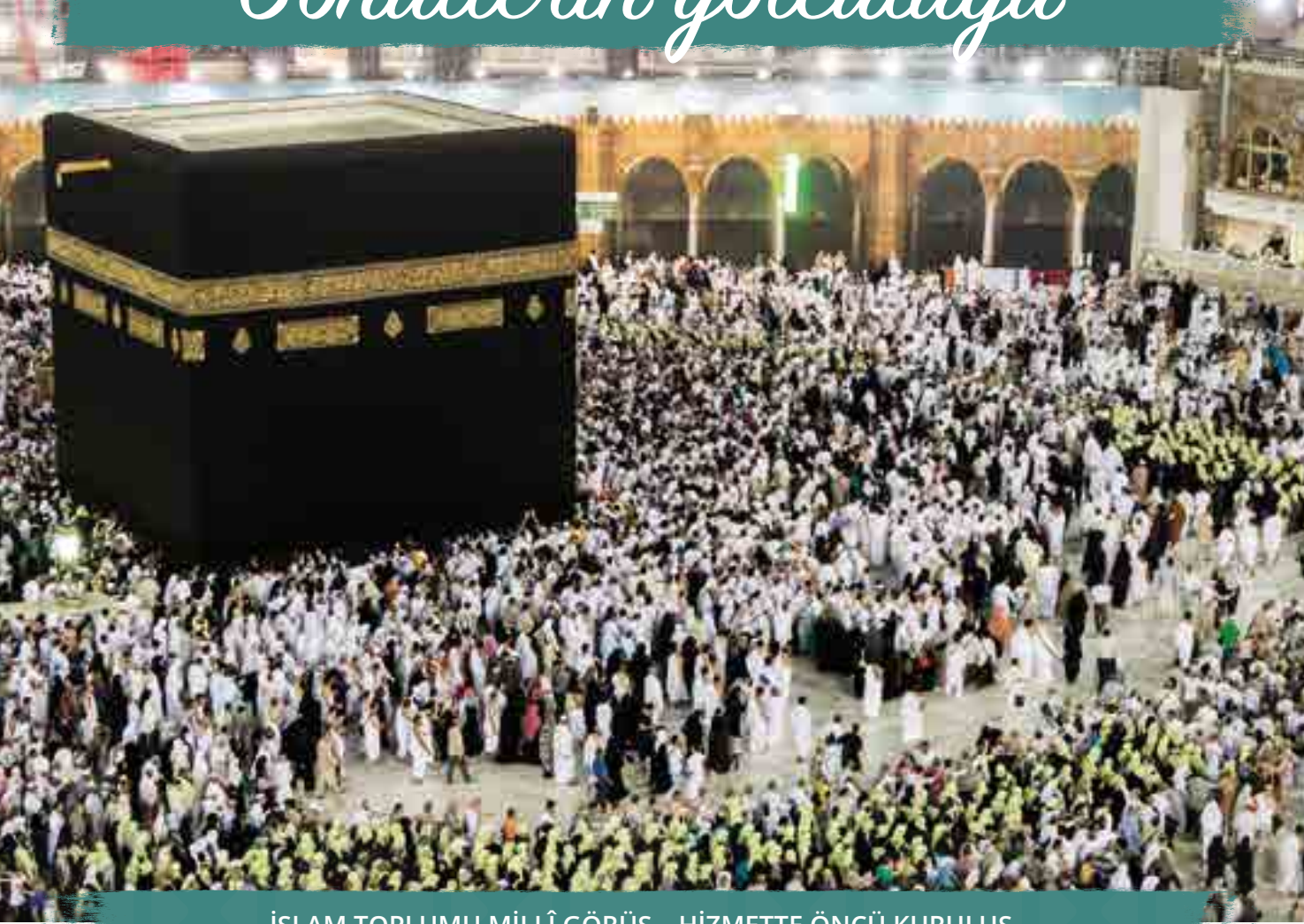
Kaan H. Ökten
AGORA KİTAPLIĞI

G ünün birinde hepimiz ölmüş olacağız... Ölüm, yaşamımıza damgasını vurmuştur.

Bu öyle bir silinemez damgadır ki, ölüm düşüncesi hakkındaki ilk metinlerden biri olan Gılgamış destanından çağımızın düşünce ve sanat eserlerine kadar hepsi onun işaretini taşır. Hatta iddia edilebilir ki, ölüm düşüncesi ve korkusu, insanın varoluşunu bütünüyle şekillendiren ve onun ölüm aşan sistemler kurmasına sebebiyet veren en önemli hasletidir. Ölümle kıyaslandığında diğer her şey soluk kalmakta, yavaş yavaş siyaha dönüp kararmaktadır. İşte bu kitap, bu konudaki klasikleşmiş ana metinleri ve içinde bulunduğumuz büyük kültür çevresinin ölümle ilgili felsefi düşünüşünün temel örneklerini bir araya getirerek ölümü anlamaya, anlatmaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadır.



Gönüllerin yolculuğu



İSLAM TOPLUMU MİLLÎ GÖRÜŞ - HİZMETTE ÖNCÜ KURULUŞ



EĞİTMENLER
EŞLİĞİNDE KREŞ
HİZMETLERİ



ÜNİVERSİTELİLERE VE
25 YAŞ ALTI GENÇLERE
ÖZEL FİYATLAR



KUDÜS
ZİYARETLİ UMRE
PAKETLERİ



BELİRLİ TARİHLERDE
EMEKLİLERE
ÖZEL FİYATLAR

hennes
tour

Türkiye Temsilciliği | Hennes Tour
T +90 332 3515055 (Konya)
T +90 212 6355593 (İstanbul)
T +90 312 3113130 (Ankara)
info@hennestour.com

Islamische Gemeinschaft Millî Görüş Hadsch-Umra Reisen GmbH
Boschstraße 61-65 | T +49 2237 9746-0 | www.igmgreisen.com
D-50171 Kerpen | F +49 2237 9746-19 | [f](#) [t](#) [igmgreisen](#)

IGMG
Hadsch-Umra



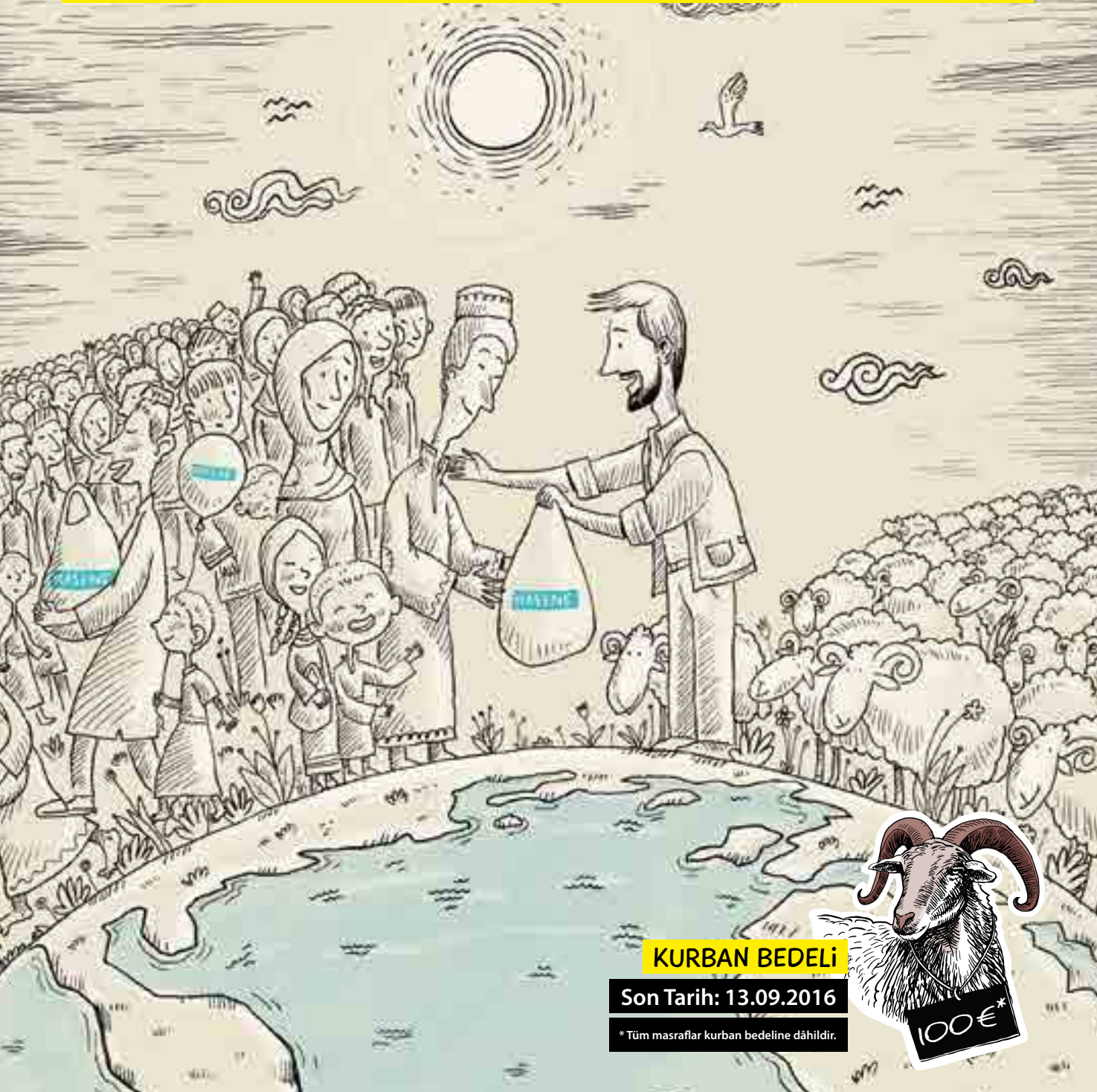
Mazlum ve Mağdurlar İçin El Ele

IGMG Sosyal Yardım Derneği
IGMG Hilfs- und Sozialverein e.V.
T +49 221 942240-430 | F +49 221 942240-435
www.hasene.org | kurban@hasene.org | f t v haseneorg

Havale için banka bilgileri:
Hesap Sahibi: IGMG Hilfs- und Sozialverein e.V.
Banka: Kreissparkasse Köln
IBAN: DE75 3705 0299 0184 2731 64 | BIC: COKSDE 33
Amaç: Destekçi No veya [Adresiniz], 0002351

Kurban Kampanyası 2016

KURBANLA ADAYAN OL, MAZLUMLARA UMUT OL



KURBAN BEDELİ

Son Tarih: 13.09.2016

* Tüm masraflar kurban bedeline dâhildir.

